

MAATALOUSALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOISUUS JA
PERINNEYMPÄRISTÖT SUOMEN JA RUOTSIN
MAATALOUDEN YMPÄRISTÖTUKIJÄRJESTELMISSÄ
- OHJELMAKAUDET 1995-1999 JA 2000-2006

Mustiala 28.3.2001

Miia Karja

Tekijä	Miia Karja	Vuosi 2001
Työn nimi	Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt Suomen ja Ruotsin maatalouden ympäristötukijärjestelmissä - ohjelmakaudet 1995-1999 ja 2000-2006	
Toimeksiantaja	Ylitarkastaja Tarja Haaranen, maa- ja metsätalousministeriö	
Työn säilytyspaikka	Mustiala	

TIIVISTELMÄ

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt ovat syntyneet vuosisataisten maankäyttömenetelmien tuloksena. Perinteinen laidun-, niitto- ja kaskitalous loivat perinnebiotoopit. Viljely-ympäristön luonnon monimuotoisuutta ovat myös metsäsaarekkeet, kiviaidat ja itse viljelymaa. Tehokkuusvaatimusten puristuksessa on maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoito kuitenkin unohtunut. Avoimen viljelymaiseman ja kulttuuriperintömme katoaminen on yksi peruste kohdentaa tukea maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitamiseen.

Maatalouden ympäristötuki on työkalu luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidossa ja säilyttämisessä. Opinnäytetyön tekemistä varten selvitettiin kirjallisuus- ja haastattelututkimuksen avulla, kuinka maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistäminen on otettu huomioon Suomen ja Ruotsin maatalouden ympäristötukijärjestelmissä. Haastattelututkimus tehtiin Suomen maa- ja metsätalousministeriössä ja Ruotsin maatalousministeriössä. Opinnäytetyöhön liittyi myös erikoistumisharjoittelu Suomen maa- ja metsätalousministeriön tukipolitiikkayksikössä.

Suomen ja Ruotsin maatalouden ympäristötukijärjestelmät perustuvat maiden olosuhteisiin ja ympäristötukijärjestelmille asetettuihin tavoitteisiin. Siksi Suomen ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmät eroavat toisistaan. Tutkimuksen kummassakin kohdemaassa maatalouden ympäristötuen kautta on edistetty maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitoa. Hoidon edistämiseksi tulee maiden ympäristötukijärjestelmiä kehittää edelleen.

Avainsanat

perinnebiotoopit, luonnon monimuotoisuus, Euroopan unioni, maatalouden ympäristötuki, ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tavoitteet, kehittäminen, Suomi, Ruotsi.

Student	Miia Karja	Year 2001
Subject of thesis	Biodiversity in Agricultural Areas and Agricultural Heritage Habitats in the Agri-Environmental Schemes of Finland and Sweden - Programming Periods 1995-1999 and 2000-2006	
Mandator	Senior Advisor Tarja Haaranen, the Ministry of Agriculture and Forestry (MAF)	
Archives	Mustiala Faculty of Agriculture	

ABSTRACT

The biodiversity and agricultural heritage habitats have evolved as a result of centuries' methods in the land use. Traditional grazing, mowing and burnt-over clearing for cultivation have created agricultural heritage habitats. Also clumps of trees, stone fences and arable land itself are parts of the biodiversity in the agricultural areas. Because of the demand for efficiency have we however forgotten the management of the biodiversity and agricultural heritage habitats. Vanishing of open agricultural landscape and cultural heritage is one reason for allocate support for the management of the biodiversity and agricultural heritage habitats.

Agri-environmental support is the tool for the management and maintaining of the biodiversity and agricultural heritage habitats. For the final work was found out with the help of literature and interview research, how the management of the biodiversity and agricultural heritage habitats and their promoting have been taken into account in the agri-environmental schemes of Finland and Sweden. The interview research was made in the MAF in Finland and in the Ministry of Agriculture Fisheries and Food in Sweden. Practical training in the Unit for support policy of the MAF was part of the final work.

The agri-environmental schemes of Finland and Sweden are based on circumstances in these countries and on the objectives of these systems. Because of that, the systems are different. Both research countries have succeeded in promoting the management of the biodiversity and agricultural heritage habitats. The systems have to be developed further to promote the management of the biodiversity and agricultural heritage habitats.

Keywords

agricultural heritage habitats, biodiversity, European Union, agri-environmental support, structure and aims of agri-environmental schemes, developing, Finland, Sweden.

Studera	Miia Karja	År 2001
Namn på arbetet	Naturens mångfald i jordbruksområden och vårdmiljöer i jordbrukets miljöstödsystem av Finland och Sverige - programperioderna 1995-1999 och 2000-2006	
Uppdragare	Överinspektör Tarja Haaranen, jord- och skogsbruksministeriet	
Arkiv	Mustiala	

SAMMANDRAG

Naturens mångfald i jordbruksområden och vårdmiljöer är ett resultat av de jordbruksmetoder, som har använts i hundratals år. Det traditionella betes-, slåtter- och svedjebruket skapade vårdbiotoperna. Också trädgrupperna, stenmurarna och odlingsmarken i och för sig är delar av naturens mångfald i jordbruksområden. Vården av naturens mångfald i jordbruksområden och vårdmiljöer har ändå glömts för effektivitetens skull. Minskningen av öppet jordbrukslandskap och kulturarv är en orsak till att rikta miljöstödet mot vården av naturens mångfald i jordbruksområden och vårdmiljöer.

Jordbrukets miljöstöd är ett redskap i vården och bevarning av naturens mångfald och vårdmiljöer. För examensarbetet utreddes det med hjälp av litteratur- och intervjuforskning, hur befrämjandet av vården av naturens mångfald i jordbruksområden och vårdmiljöer har beaktats i Finlands och Sveriges miljöstödsystem. Intervjuforskningen gjordes i jord- och skogsbruksministeriet i Finland och i jordbruksdepartementet i Sverige. Också praktiken i stödpolitikenheten av Finlands jord- och skogsbruksministeriet anknöt sig till examensarbetet.

Miljöstödsystemen av Finland och Sverige baserar sig på ländernas förhållanden och mål som har tillsatts för miljöstödsystemen. Därför är miljöstödsystemen av Finland och Sverige olika. I båda målländerna av forskningen har man befrämjat vården av naturens mångfald i jordbruksområden och vårdmiljöer. För att befrämja vården bör man fortsätta att utveckla miljöstödsystemen i båda länderna.

Nyckelord

vårdbiotoper, naturens mångfald, Europeiska unionen, lantbrukets miljöstöd, struktur och mål av miljöstödsystem, utveckling, Finland, Sverige.

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

SAMMANDRAG

1. JOHDANTO	1
2. AINEISTO JA MENETELMÄT	2
3. MAATALOUSALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOI- SUUS JA PERINNEYMPÄRISTÖT	4
3.1 Määritelmistä	4
3.2 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus	6
3.2.1 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus kertoo historiastamme	6
3.2.2 Mitä maatalousalueiden luonnon monimuo- toisuus on?	7
3.3 Perinnemaisemat	11
3.4 Perinnebiotoopit	12
3.4.1 Perinnebiotooppien syntyhistoria	13
3.4.2 Perinnebiotooppien eliöistä	15
3.5 Perinnebiotooppien luokittelu	17
3.5.1 Niityt	19
3.5.2 Nummet	24
3.5.3 Lehdesniityt ja lepikkoniityt	25
3.5.4 Hakamaat ja metsälaitumet	27
3.6 Nykyaika näky maatalousympäristössä	30

4. PERUSTEITA YMPÄRISTÖTUEN KOHDENTAMISELLE MAATALOUSALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOISUUDEN JA PERINNEYMPÄRISTÖJEN HOITAMISEKSI	36
4.1 Kansainväliset sopimukset ja yhteistyö	37
4.1.1 Biodiversiteettisopimus	38
4.1.2 Muut kansainväliset sopimukset	39
4.1.3 Kansainväliset kauppaneuvottelut	40
4.2 Eurooppalaisia lähtökohtia	41
4.2.1 Euroopan unioni ja yhteinen maatalouspolitiikka	41
4.2.2 Euroopan unioni ja maatalouden ympäristötukijärjestelmä	42
4.2.3 Eurooppalaisia luonnonsuojelusopimuksia	45
4.2.4 Muita eurooppalaisia lähtökohtia ja sopimuksia	46
4.3 Kansallisia lähtökohtia	48
4.3.1 Maankäyttöön liittyviä perusteita	48
4.3.2 Perinnebiotooppien tila	49
4.3.3 Lajien uhanalaisuus ja perinnebiotoopit	51
4.3.4 Lainsäädännöllisiä perusteita	52
4.3.5 Biodiversiteettisopimuksen kansallinen toimeenpano ja kestävän kehityksen toimenpiteet	54
4.4 Monivaikutteinen maatalous ja Ranskan malli	56
4.4.1 Monivaikutteinen maatalous	56
4.4.2 Ranskan malli	57
5. LUONNON MONIMUOTOISUUDEN JA PERINNEYMPÄRISTÖJEN HOIDON EDISTÄMINEN SUOMEN JA RUOTSIN MAATALOUDEN YMPÄRISTÖTUKIJÄRJESTELMISSÄ OHJELMAKAUDELLA 1995-1999	59
5.1 Haastattelututkimus	60
5.2 Lyhyt oppimäärä maatalouden ympäristöpolitiikan ohjauskeinoista Suomessa ja Ruotsissa	61
5.2.1 Suomi	61
5.2.2 Ruotsi	62

5.3 Ympäristötukijärjestelmä Suomessa	63
5.3.1 Ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tavoitteet	64
5.3.2 Perustuki	65
5.3.3 Erityistuki	67
5.3.4 Koulutus, neuvonta ja kokeiluhankkeet	72
5.3.5 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen toteutuminen	72
5.3.6 Kohti uutta ohjelmakautta	79
5.4 Ympäristötukijärjestelmä Ruotsissa	81
5.4.1 Ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tavoitteet	82
5.4.2 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen toteutuminen	87
5.4.3 Kohti uutta ohjelmakautta	92
6. TUKIKAUSI 2000-2006 JA YMPÄRISTÖTUKIJÄRJES- TELMIIN TEHDYT MUUTOKSET MAATALOUS- ALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOISUUDEN JA PERINNEYMPÄRISTÖJEN HOIDON EDISTÄMISEN KANNALTA	93
6.1 Ympäristötukijärjestelmä Suomessa	93
6.1.1 Nykyisen ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tehdyt muutokset	94
6.1.2 Ympäristötukijärjestelmään tehdyt muutokset maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta	97
6.1.3 Muutosten perusteet	103
6.1.4 Ympäristötukisopimusten haku vuonna 2000	105
6.2 Ympäristötukijärjestelmä Ruotsissa	106
6.2.1 Nykyisen ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tehdyt muutokset	107

6.2.2 Ympäristötukijärjestelmään tehdyt muutokset maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta	110
6.2.3 Muutosten perusteet	112
6.3 Lähitulevaisuuden haasteita	113
6.4 Haastattelututkimuksen johtopäätökset	116
7. YHTEENVETO	118
KIITOKSET	122
LÄHDELUETTELO	123
LIITTEET	
Liite 1 Esimerkki rakennetusta perinnemaisemasta	
Liite 2 Perinteisen maatalouden työ- ja maankäyttömenetelmiä	
Liite 3 Ketojen ja niittyjen kasvillisuutta	
Liite 4 Haastattelukysymykset	

1. JOHDANTO

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt ovat syntyneet vuosisataisen maanviljelyksen tuloksena. Viikattein ja laiduntavan karjan avulla syntyivät kasvi- ja eläinlajistoltaan rikkaat perinneympäristöt. Niitty on perinneympäristön ydin, johon kiinteästi liittyy perinteisistä maankäyttötavoista kertovia rakennelmia, kuten niitty latoja ja aitoja. Luonnon monimuotoisuutta rikastuttava maatalous näkyy myös hoidettuina metsäsaarekkeina, pellon reunavyöhykkeen asteittaisena muuttumisena metsäksi ja esimerkiksi kiviaitoina. Monimuotoisella maatalousalueella viihtyy myös ihmisen katse. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt avautuvatkin parhaimmillaan avoimena ja monimuotoisena viljelymaisemana ja tekevät maaseudusta kauniin katsella.

Kaunis ja avoin viljelymaisema on kuitenkin vaarassa kadota. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen vähenyttyä on maisema alkanut puskitua ja umpeutua. Syynä tähän ovat olleet muutokset niin maatalouden rakenteessa kuin koko yhteiskunnassakin. Ja kenties on niin, että nykypäivän viljelijä ei perinteen katkeamisen vuoksi enää tiedä, että mesiangervo niityllä viestittää siitä, ettei kaikki ole kohdallaan – siinä piilee pusikoitumisen alku.

Viime vuosina maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen säilymiseen on alettu kiinnittää yhä kasvavaa huomiota ja mielenkiintoa. Ruotsissa maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidolla on jo pitkät perinteet, mutta Suomessa niittyjen ja muiden monimuotoisuuskohteiden hoitotyöhön käytiin todenteolla Euroopan unioniin liityttäessä. Maatalouden ympäristötuki onkin yksi työkaluista luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitamisessa ja niiden hoidon edistämiseksi.

Työssäni tarkastelen, kuinka maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistäminen on huomioitu Suomen

ja Ruotsin maatalouden ympäristötukijärjestelmissä. Suomen osalta Ahvenanmaa ei kuulu tarkasteluun mukaan, koska sillä on itsenäisestä asemasta johtuen oma ympäristöohjelmansa. Työ on toimeksianto. Työni tilaaja on ylitarkastaja Tarja Haaranen maa- ja metsätalousministeriön tukipolitiikkayksiköstä. Siksi käsittelen aihetta maataloushallinnon näkökulmasta, tarkastellen maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseksi luotuja puitteita edellisellä ja nykyisellä ohjelmakaudella. Työhön liittyy maa- ja metsätalousministeriön tukipolitiikkayksikön ja sen ohjelmaperusteisten tukien jaostossa suorittamani erikoistumisharjoittelu 4.5-4.7.2000.

Työn tarkoitus on selvittää, mitä maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt ovat ja miksi niiden hoitamiseen kannattaa kohdentaa tukea. Työn tarkoitus on myös selvittää, minkälaisia muutoksia Suomen ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmiin on tehty maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseksi ohjelmakausien välillä, ketkä ovat olleet mukana valmistelemissä näitä muutoksia ja mihin tehdyt muutokset ovat perustuneet. Pyrin myös selvittämään, mitä uutta on tiedossa maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseksi lähitulevaisuudessa. Vastaukset näihin kysymyksiin on ollut tarkoitus löytää myös haastatteleamalla ympäristötuen suunnittelusta vastaavia Suomen maa- ja metsätalousministeriön ja Ruotsin maatalousministeriön asiantuntijoita.

2. AINEISTO JA MENETELMÄT

Aineistona työssäni käytin maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden, perinneympäristöihin ja -maisemiin liittyvää suomen-, ruotsin- ja englanninkielistä kirjallisuutta. Lähdekirjallisuutta löytyi helposti ja monipuolisesti Hämeen ammattikorkeakoulun Mustialan ja Myllymäen yksiköiden kirjastoista, Hattulan kunnankirjastosta ja Suomen ympäristökeskuksen kirjastosta. Suomen ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmiin,

maatalouspolitiikkaan ja Euroopan unionin asetuksiin sekä perinnemaisemiin liittyvää materiaalia sain runsain mitoin myös työni tilaajalta, ylitarkastaja Tarja Haaraselta. Materiaalia luonnonlaidunalan muutoksista Ruotsissa sain Gunnar Rosqvistiltä Jordbruksverketistä eli organisaatiosta, joka osaltaan vastaa sekä Ruotsin ympäristötukijärjestelmän suunnittelusta että ympäristötukijärjestelmän käytäntöön laittamisesta. Ruotsin ympäristötukimuotoihin ohjelmakaudella 1995-1999 käytettyihin varoihin liittyvää materiaalia sain Malin Sandbergiltä Jordbruksverketistä. Eija Salmelta ympäristöministeriöstä sain puolestaan käyttöni materiaalia, jota olen käyttänyt tulevaisuuden haasteista kertovassa kappaleessa 6.4. Kirjallisuuden lisäksi käytin aineistona muutamien lehtien artikkeleita. Tietoa etsin myös Suomen ja Ruotsin maatalous- ja ympäristöhallinnon www-sivuilta.

Työssä käytetyt valokuvat sain Tarja Haaraselta maa- ja metsätalousministeriöstä, Olle Kvarnbäckiltä Uppsalan ja Tukholman läänien talousseurasta (Hushållningssällskapet i Stockholms och Uppsala län), biologi Hannele Kekäläiseltä Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksesta, maisemahoidonneuvoja Paula Salomäeltä Hämeen maaseutukeskuksesta, luokkakaveriltani Kimmo Härjämäeltä ja onpa joukossa muutama itse ottamani valokuvakin. Muutamaa kuvaa varten olen saanut kopiointiluvan kehittämisjohtaja Hannele Partaselta Maa- ja kotitalousnaisten Keskukselta.

Työtäni varten haastattelin Suomen ympäristötukijärjestelmän osalta ylitarkastaja Tarja Haarasta maa- ja metsätalousministeriöstä ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmän osalta Carl-Fredrik Lööfiä Ruotsin maatalousministeriöstä. He molemmat työskentelevät maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuteen ja perinnemaisemiin sekä ympäristötukijärjestelmiin liittyvien asioiden parissa. Haastattelun suoritin henkilökohtaisesti maa- ja metsätalousministeriössä Helsingissä ja maatalousministeriössä Tukholmassa. Suomen ympäristötukijärjestelmään liittyen sain tietoja myös ylitarkastaja Sini Walleniukselta ja ylitarkastaja Tiina Malmilta maa- ja metsätalousministeriöstä. Vaikka varsinaisia haastateltavia oli vain kaksi,

olivat he juuri oikeita henkilöitä antamaan tarvitsemani tiedot. Haastattelut onnistuivat hyvin ja olen myös voinut tarkentaa tietoja puhelimitse ja sähköpostin avulla jälkikäteen. Haastatteluista saamiani tietoja olen käyttänyt pääasiassa luvuissa viisi ja kuusi.

3. MAATALOUSALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOISUUS JA PERINNEYMPÄRISTÖT

3.1 Määritelmistä

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus, perinnemaisemat ja perinnebiotoopit ovat kiinteä ja vuorovaikutteinen kokonaisuus. Kun viljelyympäristössä on käytössä olevia niittyjä, hakoja tai muita perinnebiotooppeja ja kun perinnemaisemista rakennuksineen ja rakennelmineen pidetään huolta, lisää se maatalouteen liittyvää luonnon monimuotoisuutta. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden väheneminen on puolestaan ilmennyt etenkin perinnebiotooppien katoamisena ja perinnemaisemien ränsistymisenä. Koska perinnebiotoopit eli kulttuurivai-
kutteiset luontotyypit ovat ihmisen työn tuloksia ja koska niihin siten kiinteästi kuuluu myös vanhoja rakennuksia, puu- ja kiviaitoja, mahdollisesti muinaisjäännöksiä sekä muita ihmistyön tuloksia ympäristöineen, muodostuu perinnebiotoopeista ja rakennetuista elementeistä perinnemaisemakokonaisuus (Hietanen 2000). Perinneympäristö tarkoittaa tätä perinnebiotooppien ja rakennetun perinnemaiseman muodostamaa kokonaisuutta (Lappalainen 1998, 186) (kuva 1).

*Kuva 1. Perinneympäristö muodostuu perinnebiotoopeista ja rakennetuista elementeistä. Lehdestetty saarni (*Fraxinus excelsior*) ja niitty lato Ruotsissa. Gräsö, Uppland. Olle Kvarnbäck.*

Yllä olevan käsiteviidakon hallitseminen tuntuu ainakin aluksi lähes toivottomalta, eikä asiaa helpota se, että esimerkiksi perinnemaisema on terminä saanut alkunsa vasta 1990-luvulla. Onkin esitetty, että perinnemaisemaa pyrittäisiin käyttämään yleisterminä, kun taas perinnebiotooppi sopisi erityisesti biologiseksi termiksi tarkoittamaan niittyjä, hakamaita, metsälaitumia ja kaskimetsiä. (Heikkilä 1997, 244) Toisaalta esimerkiksi Perinnemaisemien hoitotyöryhmä (2000, 11) on mietinnössään käyttänyt termejä perinnemaisema ja perinnebiotooppi rinnakkain ja osin toistensa synonyymeina niiden kiinteän yhteyden vuoksi. Ruotsissa käytetään yleisesti termiä perinnemaisema tai perinteinen viljelymaisema kuvaamaan kokonaisuutta, joka muodostuu luonnon monimuotoisuudesta ja viljelymaisemaan liittyvien kulttuuriympäristöjen arvoista. Seuraavassa selvitetään, mitä maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus, perinnemaisemat ja perinnebiotoopit ovat, kuinka ne ovat syntyneet ja mikä niiden tila nykyään on.

3.2 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus on muotoutunut vuosisatojen aikana; maatalouden pitkä perinne näkyy maisemassa (Tarvainen ja Haaranen 1998, 4). Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus on luonnon ja ihmisen työn tulosta ja yksi sen huomattavimmista ilmenemismuodoista ovat perinneympäristöt. Perinneympäristöjen hoito on parhaimmillaan niin kulttuuriperintömme, kauniin ja viihtyisän maisemamme kuin myös luontomme monimuotoisuuden vaalimista. (Luostarinen ja Yli-Viikari 1997, 72, 78)

3.2.1 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus kertoo historiastamme

Jääkausi eri vaikutuksineen ja luonnonoloihin sopeutunut maankäyttö ovat muokanneet kunkin alueen omaleimaisen ja monimuotoisen maatalousmaiseman. Luonnonhistoria ja kulttuurihistoria yhdistyvät maaseutu-ympäristössä. (Partanen ym. 1997a, 4) Kullakin aikakaudella harjoitetusta maanviljelyksestä on jäänyt maatalousympäristöömme merkkejä, jotka ovat edelleen havaittavissa. Jo esihistoriallisella aikakaudella harjoitetun maatalouden vaikutus näkyy vielä tänäkin päivänä muinaisjäänönsinä pelloilla ja laitumilla, kuten rautakautiseen maanviljelykulttuuriin liittyvinä røykkiökalmistoina. (Jordbrugslandskabets kulturværdier 2000, 72) Rautakaudesta lähtien, siis yli tuhannen vuoden takaa, ovat myös monet pellot ja niityt säilyneet yhtäjaksoisessa viljelyssä tai laidunnuksessa nykypäiviin saakka (Heikkilä 2000, 16).

Käytännössä väestön ja karjan määrä, maankäyttötavat eli esimerkiksi laidunnus ja niitto sekä taloudelliset olot ovat vaikuttaneet niin perinne-maisemien syntyyn ja laajuuteen kuin myös luonnon monimuotoisuuden kehittymiseen (Hæggström ym. 1997, 100). Asutuksen ja viljelysten sijoittumista ja siitä seurannutta maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kulttuurimaiseman kehitystä ovatkin säädelleet luonnonolojen rinnalla myös talous- ja kulttuuripolitiikka sekä lainsäädäntö. Esimerkiksi maanjaot, tilojen osittaminen, ruotujakolaitos ja 1700-luvun jälkipuolis-

kolla syntynyt torpparilaitos laajensivat ja hajauttivat maaseudun asutusta ja viljelyksiä. Samalla perinteinen maatalous piti yllä avoimia elinympäristöjä, jotka ovat monipuolistaneet pohjoisen havumetsävyöhykkeen lajistoa ja eliöyhteisöjä. (Maisema-aluejärjestelmä 1993, 11)

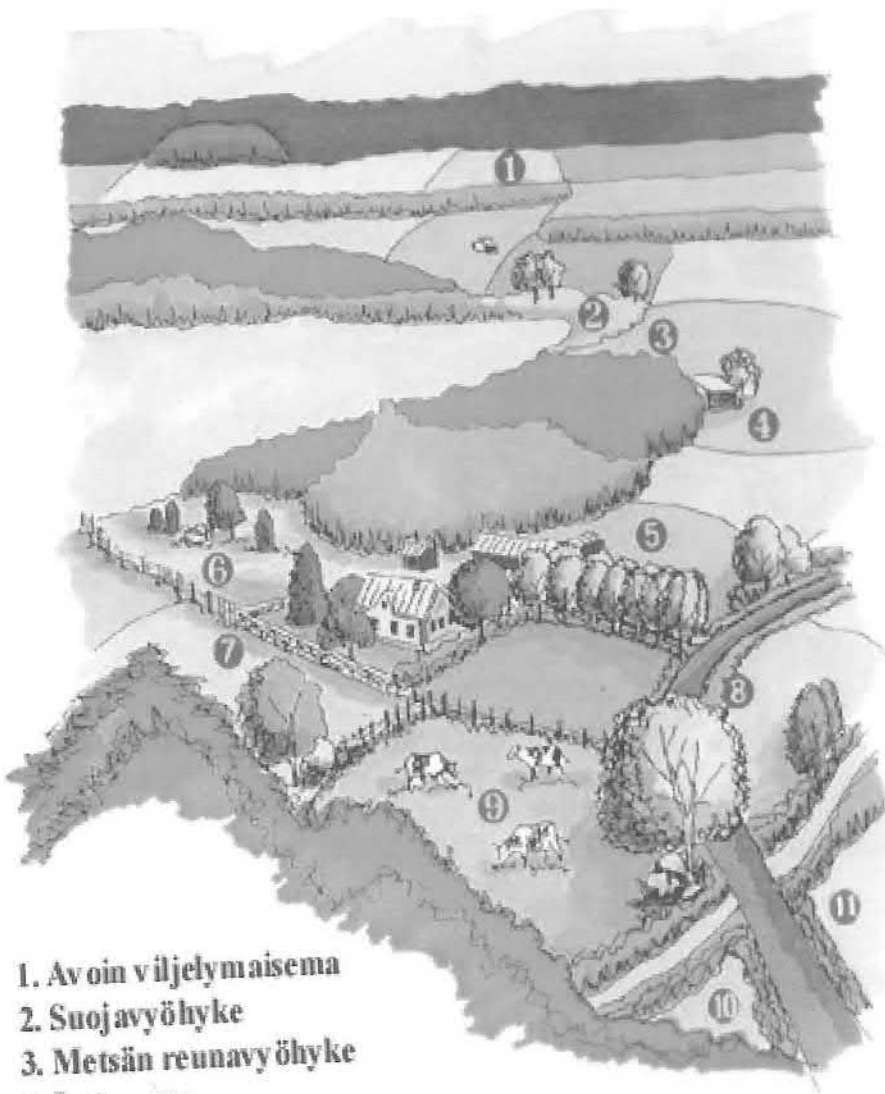
3.2.2 Mitä maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus on?

Luonnon monimuotoisuudella, biologisella monimuotoisuudella eli biodiversiteetillä tarkoitetaan maapallon elollisen luonnon kokonaiskirjoa. Se ilmenee lajien monimuotoisuutena ja lukumääränä sekä eliölajien sisäisenä perintötekijöiden monimuotoisuutena eli geenien muunteluna. Luonnon monimuotoisuus on myös lajien ja niiden elottoman ympäristön muodostamien elinympäristöjen eli ekosysteemien monimuotoisuutta.

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus koostuu kaikista niistä eliöistä, eläimistä, kasveista, sienistä ja mikrobeista, jotka siellä elävät, ja erilaisten elinympäristötyyppien lukuisuudesta ja vaihtelevuudesta alueella (Pitkänen ja Tiainen 2000, 11). Perintötekijöiden monimuotoisuuden ilmenemisestä voidaan käyttää esimerkkinä viittä maassamme kasvavaa eri kissankellorotua (*Campanula rotundifolia*). Ne poikkeavat toisistaan mm. siinä, hyötyvätkö ne ihmisen muuntamista kasvupaikoista, kuten kedoista (Suominen ja Hämet-Ahti 1993, 50). Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuudeksi voidaan katsoa kaikki se viljelymaiseman biologinen sisältö, johon viljely jollakin tavalla vaikuttaa tai joka on viljelyn kautta muodostunut. Sen voidaan myös katsoa käsittävän niin luonnonvaraiset lajit, jotka hyötyvät tai ovat riippuvaisia maatalouden synnyttämien elinympäristöjen käytöstä, kuin myös viljely- ja koristekasvit eri lajikkeineen sekä kotieläimet maatiaiskantoineen. (Naturvårdsverket förlag 1997, 23)

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuteen kuuluu erilaisia luontotyyppisiä, kuten peltojen reunavyöhykkeitä, itse viljelymaa ja viljelymisiin liittyviä pienimuotoisia luonnonalueita. Näitä pienialaisia luonnonalueita, joita kutsutaan myös maatalouden pienbiotoopeiksi, ovat esimer-

kiksi ojien, peltojen ja teiden pientareet, kosteikot, metsäsaarekkeet, kivi-
vikot, latojen ympäristöt, aidanvierustat sekä pihat puutarhoineen. (Heik-
kilä 2000, 21) Ruotsin kansallisen viljelymaiseman suojelusuunnitelman
mukaan (Naturvårdsverket förlag 1997, 24) luonnon monimuotoisuus-
kohteita ovat myös esimerkiksi aidat, ladot ja puuaitaukset sekä muut ra-
kennelmat ja rakennukset. Esimerkiksi maalaamattomilla puisilla raken-
nuksilla ja rakennelmilla elää joukko jäkäliä ja hyönteisiä (Lappalainen
1998, 68). Myös kiviaidoilla on suuri merkitys luonnon monimuotoisuu-
den kannalta, sillä niilläkin viihtyvät monet hyönteiset ja runsas päälly-
kasvilajisto (Järvinen 1998, 21). Luonnon monimuotoisuuden rikastutta-
misen lisäksi voi edellä mainituilla kohteilla olla myös kulttuurihistorial-
lista arvoa, varsinkin kun niitä ylläpidetään ja hoidetaan perinteisin me-
netelmin (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 105) (kuvat 2,
3 ja 4). Rakennettu perinnemaisema ja perinnebiotoopit ovat maatalous-
alueiden luonnon monimuotoisuuden keskittymiä (Lappalainen 1998,
186).

1. Avoin viljelymaisema
2. Suojavyöhyke
3. Metsän reunavyöhyke
4. Lato
5. Kujanne
6. Perinnebiotooppi

7. Perinne aidat
8. Maisemapuu ja pieni kosteikko
9. Laiduntava karja
10. Rüstalaidun
11. Ekologinen käytävä

Kuva 2. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuskohteita ja niihin liittyviä arvoja.

Lähde: Maa- ja kotitalousnaisten Keskus

Kuva 3. Kiviaidat ovat maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden keitaita, sillä ne luovat elinympäristön useille eläin- ja kasvilajeille. 10-tien varrelta, Hämeenlinna. Paula Salomäki 2000.

Kuva 4. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuskohteilla voi biologisen arvon lisäksi olla esimerkiksi kulttuurihistoriallista ja esteettistä eli kauneusarvoa.

Vasemmanpuoleinen kuva: Koivukuja Mervessä, Hattula. Miia Karja 2000.

Oikeanpuoleinen kuva: Tammikuja Ruotsissa. Fånön linna, Uppland. Olle Kvarnbäck 1999.

3.3 Perinnemaisemat

Maisema jaetaan luonnon- ja kulttuurimaisemaan sen mukaan, hallitsevatko maisemassa luonnon vai ihmisen toiminnan tulokset. Luonnonmaisemia ovat alueet, joiden kehitykseen ovat vaikuttaneet pääasiassa vain luonnon prosessit ja kulttuurimaisemat ovat ihmisen ja luonnon yhteisvaikutuksesta syntyneitä kokonaisuuksia, kuten perinnemaisemia. Perinnemaisemat kuvaavat aikansa maankäytön tapoja. (Maisemaluetyöryhmä 1993, 10, 49,89)

Perinnemaisemat ovat alkutuotannon tai muiden varhaisten elinkeinojen ja niihin liittyvien toimintojen muovaamia maisematyyppejä, jotka jaetaan perinnebiotooppeihin ja rakennettuihin perinnemaisemiin. Rakennettuun perinnemaisemaan kuuluu vanha rakennuskanta alkuperäisine ympäristöineen (LIITE 1). Vanha maatila päärakennuksineen, navettoineen, aittoineen, riihineen, latoineen ja muine rakennuksineen sekä peltoineen ja niittyineen on hyvä esimerkki rakennetusta perinnemaisemasta. (Järvinen 1998, 2) Rakennettuja perinnemaisemia ovat myös esimerkiksi varhaisen liikenteen luomat maisemat, kuten rautatieasemat ympäristöineen sekä kylä- ja tilustiet. Puutarhakulttuurin luomien perinnemaisemien kiertänyt, puistot ja puutarhat tai esihistorialliset ja historialliset maisemakohteet, kuten muinaisjäännekohteet, linnoitusalueet ja vanhat kirkot ovat nekin osa rakennettua perinnemaisemaa. (Maisemaluetyöryhmä 1993, 49-50) (kuvat 5 ja 6)

Kuva 5. Etelä-Ruotsissa sijaitsevan maineikkaan hevoskeskuksen, Flyinge, kartanotyyppinen rakennus ympäristöineen. Miia Karja 1999.

Kuva 6. Jokioisten kartanoiden päärakennus puistoineen. Maatalouden tutkimuskeskus, Jokioinen. Miia Karja 1998.

3.4 Perinnebiotoopit

Perinnebiotoopit ovat perinteisten laidun-, niitto- ja kaskitalouden muovaamia luontotyyppejä: niittyjä, ketoja, ahoja, nummia, lehdesniittyjä, hakamaita, metsälaitumia ja kaskimetsiä (Luostarinen ja Yli-Viikari 1997, 72). Biotooppi tarkoittaa eliöiden elinympäristöä, jossa tärkeimmät ympäristötekijät ovat samankaltaisia ja sen vuoksi se erottuu muista elinympäristöistä. Esimerkiksi kallioketo ja rantaniitty ovat niin kasvis-

tonsa kuin myös fysikaalisten ominaisuuksiensa perusteella omanlaisiaan elinympäristöjä.

Perinnebiotoopit ovat kulttuurivaikutteisia luontotyyppisiä, sillä ne ovat syntyneet pääasiassa karjatalouden ansiosta, mutta myös heinämiehellä viikatteineen on ollut merkitystä perinnebiotooppien syntyhistoriassa. Muista luontotyypeistä perinnebiotoopit eroavatkin siinä, että niiden säilyminen edellyttää säännöllistä, aktiivista hoitoa, mikä käytännössä tarkoittaa niittämistä, laiduntamista, raivausta, lehdestystä, kulotusta, vesitystä tai kaskeamista tarpeen mukaan. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 11-12)

Perinnebiotoopit ovat myös monilajisimpia kasviyhdyksentiamme ja niiden kasvillisuutta sanotaan perinnekasvillisuudeksi. Perinnebiotooppien runsas eliölajisto koostuu pääosin luonnonvaraisista eläin- ja kasvilajeista, joiden runsaussuhteisiin sekä esiintymisen laajuuteen varhainen maankäyttö on ratkaisevaa laatua olevalla tavalla vaikuttanut. (Luostari-
nen ja Yli-Viikari 1997, 72)

3.4.1 Perinnebiotooppien syntyhistoria

Perinnebiotoopit ovat syntyneet ns. vanhan eli perinteisen maatalouden vaikutuksesta. Siihen kuuluivat niittytalous ja pinta-alallisesti vähäisempi peltoviljely sekä erityisesti Suomessa kaskeaminen. Myös metsät olivat osa maataloutta varsinkin metsälaitumien muodossa. Suomessa perinteisen maatalouden aikaa elettiin pysyvän maatalouden alkua ajoista aina 1800-luvun lopulle. Käytössä olleet menetelmät kulkivat pääosin suullisena perintönä sukupolvelta toiselle ja tekninen kehitys oli hidasta. (Lappalainen 1998, 68) Korkea omavaraisuusaste edellytti kuitenkin toimintojen ja taitojen monipuolisuutta (Järvinen 1998, 6).

Vaikka perinteisen maatalouden päätarkoitus oli viljan viljely eli peltoja käytettiin lähes yksinomaan viljan kasvattamiseen ja karjanhoidolla oli vain peltoviljelyä ja kaskeamista täydentävä merkitys, perustui perinte-

nen maatalous laajoihin luonnon niittyalueisiin: niityiltä kerätyn talvirehun avulla saatiin elintärkeää karjanlantaa pienten peltotilkkujen lannoittamiseen (LIITE 2). 1800-luvulla lannoittamista varten tarvittiin niittyä jopa nelinkertainen määrä peltopinta-alaan nähden. (Lappalainen 1998, 68, 185). Tässä on myös lähtökohta sananparrelle ”niitty on pellon äiti” (Hægström 1997, 30). Maamme niittyala olikin 1880-luvulla noin 1,6 miljoonaa hehtaaria, peltoalan ollessa tuolloin vain puolet siitä eli 810 000 hehtaaria. Vaikka karjaa oli verraten vähän, oli niittymaita paljon, sillä niittyjen tuotto ei ollut häävi. Alueellisesti niityn ja pellon suhde saattoi olla hyvin suuri, sillä niitty- ja peltoalan suhteen ollessa Etelä-Suomessa kaksinkertainen, oli se Pohjois-Suomessa seitsenkertainen ja Lapissa jopa kymmenkertainen. Saaristossa tilanne oli samankaltainen, ja ulkosaaristosta pellot puuttuivat kokonaan. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 13,17)

Koska niittymaiden heinäsadot jäivät usein riittämättömiksi, kerättiin karjalle lehtipuista lehdeksiä eli kerppuja talven varalle. Tavallista oli myös se, että karja laidunsi niityillä, kun rehusato oli korjattu. Joskus karja päästettiin elonkorjuun jälkeen pelloillekin. Rehun niukkuuden vuoksi eläimiä kuljetettiin paikoin kesäksi hyvin kaukaisillekin saarilaitumille. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 17) Pääosin karja laidunsi kesät metsissä ja hakamailla (LIITE 2). Aina 1930-luvulle asti metsälaitumien osuus viljelmien metsäalasta olikin lähes puolet eli yhteensä noin 7,6 miljoonaa hehtaaria. Niittyjen ja metsälaitumien suuren määrän johdosta ainakin Etelä- ja Keski-Suomessa pääosa maa-alasta on ollut niiton ja laidunnuksen muovaamaa maatalousmaisemaa, jota nykyisin kutsutaan perinnemaisemaksi. (Luostarinen ja Yli-Viikari 1997, 72)

Perinteiselle maataloudelle ominainen piirre oli ravinnevirta niitetyn heinä ja koottujen kerppujen sekä karjanlannan mukana niityiltä pelloille. Vaikka niittyjä ei lannoitettu, hoidettiin niitä muulla tavoin. Tavallisimmin heinäkuulle ajoittuneen niiton ja usein loppukesän jatkuneen jälkilaidunnuksen lisäksi niittyjä hoidettiin puita ja pensaita raivaamalla, heinä tuppaita rikkomalla, sammalta ja kiviä poistamalla sekä toisinaan ku-

lottamalla. Hoito suosi pienikasvuisia, valoa vaativia ja kilpailullisesti heikkoja kasvilajeja ja niillä eläviä hyönteisiä. Näin syntyivät maaseudun moni-ilmeiset maisematyypit ja niityt kehittyivät runsaslajisiksi ja vaihteleviksi eliöyhteisöiksi. (Luostarinen ja Yli-Viikari 1997, 72)

3.4.2 Perinnebiotooppien eliöistä

Kautta aikojen käytössä olleiden maankäyttömenetelmien – laidunnuksen, niiton, kaskeamisen – ei ajateltu tuottavan mitään erityisen arvokasta vaan yritettiin saada tuotettua ihmisille leipää ja karjalle rehua, kuten Ahlgrén (1999) toteaa opinnäytetyönsä tiivistelmässä.

Perinteisellä maataloudella ja sen laajaperäisellä niittytaloudella oli kuitenkin huomattava vaikutus niin maisemaan kuin myös kasvi- ja eläinmaailmaan. Valoa vaativat ja tallea kestävä kasvilajit hyötyivät niitosta ja laidunnuksesta. Niistä hyötyivät myös vähäravinteikkailta kasvu- paikoilla viihtyvät kasvit, sillä niittyjä ei lannoitettu ja lisäksi niitetyn tai laidunnetun kasvillisuuden myötä niityiltä poistui runsaasti ravinteita, erityisesti typpeä ja fosforia. (Tarvainen ja Haaranen 1998, 4) Niitosta tai perinteisestä laidunnuksesta hyötyviä putkilokasveja onkin arvioitu olevan puolet vakinaisista lajeistamme (Lappalainen 1998, 69). Yksi perinnebiotoopeilla esiintyvistä kasveista on tummatulikukka (kuva 7).

Kuva 7. Tummatulikukka (Verbascum nigrum) viihtyy niityillä vanhan asutuksen piirissä. Paimio. Kimmo Härjämäki 2000.

Perinnebiotooppien runsas eliölajisto koostuu pääosin luonnonvaraisista eläin- ja kasvilajeista. Esimerkiksi kasvien kohdalla yli 60 % eli pääosa niittykasveistamme kuuluu Suomen alkuperäiskasvistoon ja loputkin ovat suurimmalta osalta ihmisen mukana jo muinoin tulleita arkeofyyttejä eli muinaistulokkaita. Metsistä raivatuille ja alkuniityistä laajennetuille niityille on vuosisatojen aikana ehtinyt asettua runsas joukko niin metsien, soiden, rantojen, kallioiden ja tuntureiden kasveja ja eläimiä kuin myös yksinomaan ihmisen seuralaiskasvi- ja eläinlajeja. Vaikka perinteinen maatalous oli maatalousväestön, tuotannon ja koko yhteiskunnallisen kehityksen kannalta hitaan kehityksen ja ajoittain taantumankin aikaa, niitty- ja laidunmaiden eliölajeille ja niiden muodostamille monimuotoisille yhteisöille tämä hidaskäyttö ja ekstensiivinen eli laajaperäinen maankäyttö olivat kuitenkin eduksi. (Alanen 1997, 198, 203)

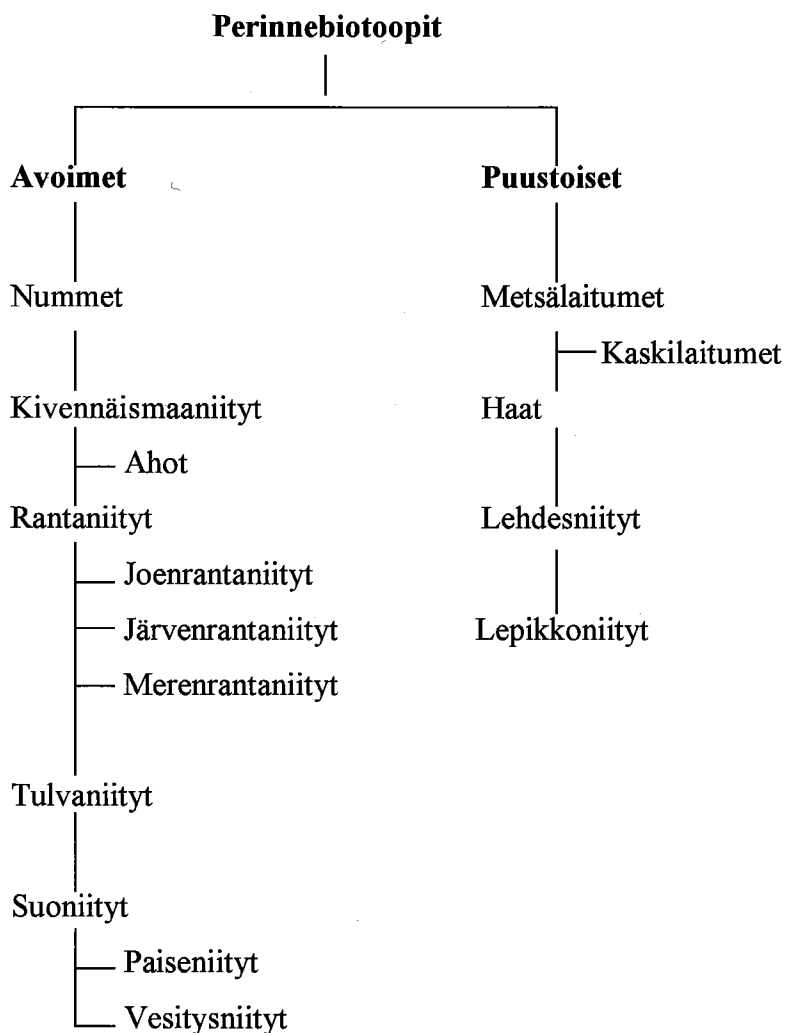
Perinnebiotooppien tärkeyttä elinympäristönä kuvaa osaltaan se, että perinteisistä maankäyttötavoista hyötyviä putkilokasveja on arvioitu olevan Suomessa yli 600 lajia eli noin puolet kaikista maamme kasvilajeista. Putkilokasvien lisäksi perinnebiotoopit ovat muiden muassa perhosten, kovakuoriaisten ja pistiäisten elinympäristöä. Esimerkiksi perhoslajeista runsas kolmannes ja päiväperhosista lähes puolet on jollakin tavoin riippuvaisia niityistä. (Hietanen 2000) Yksinomaan karjanlantaa vaativia kovakuoriaislajeja, niin sanottuja koprofileja, on puolestaan lähes sata. Niityt, hakamaat, lehdesniityt ja laidunnetut metsät ovat rikkaita myös sienilajistoltaan. Kaiken kaikkiaan maatalousympäristöissä esiintyy arviolta neljäsosa Suomen eliölajeista. (Lappalainen 1998, 69) Myös esimerkiksi Ruotsissa putkilokasveista lähes 60 % on todettu esiintyvän viljelymaisemassa (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 68). Lisäksi perinnebiotoopit ovat useiden uhanalaisten eliöiden elinympäristöjä.

3.5 Perinnebiotooppien luokittelu

Perinnebiotooppien kasvillisuudesta ei ole Suomessa tehty yleisesti hyväksyttyä ja käytössä olevaa kasvillisuusluokittelua, mikä johtuu pitkälti perinnekasvillisuuteen kohdistuneen tutkimuksen vähyydestä. Nykyisin ei taasen ole mahdollisuuksia kattavaan tutkimukseen niittykasvillisuuden koko kirjon kuvaamiseksi, koska perinteinen maankäyttö on lähes loppunut ja pääosa niittykasvillisuudesta muuttunut tai kadonnut. Niittyjen luokittelua onkin mahdoton laatia pelkästään kasvillisuuden perusteella ja toisaalta maankäyttöluokat eivät kuvaa riittävästi kasvillisuuden vaihtelua. Siksi perinnebiotooppien jaottelu perustuu sekä biologisiin, lähinnä kasvitieteellisiin tekijöihin että alueiden maankäyttöön liittyviin kulttuurihistoriallisiin tekijöihin eli käytännössä niiden hoitotapoihin. (Alanen 1997, 199)

Perinnebiotoopit jaetaan avoimiin ja puustoisii perinnebiotooppeihin (kuvio 1). Avoimet perinnebiotooppimme eli lähinnä niityt ovat muokkaamattomalla maalla olevia pääosin puuttomia ja pensaattomia ruoho-

jen, heinien ja sarojen muodostamia kasviyhdykskuntia. Puustoisia perinnebiotooppejamme ovat lehdesniityt ja lepikkoniityt sekä hakamaat ja metsälaitumet. Metsälaitumista voidaan vielä erottaa laidunnetut kaskimetsät eli ns. kaskilaitumet, joita ovat etenkin valoisat ja heleät koivikot sekä vehreät lepikot. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 19) Perinnebiotoopit on mahdollista jakaa huomattavasti tarkemmin ja siksi esimerkiksi Hakaliston ym. (1998) laatimassa Perinnebiotooppien kasvillisuuden seurantaoppaassa on esitelty esimerkiksi 13 kasvillisuudeltaan erityyppistä hakamaata.

Kuvio 1. Perinnebiotooppien jaottelu

3.5.1 Niityt

Niitty on perinnebiotooppien keskeisin käsite ja ydin. Perinnebiotoopeista tärkeimpiä ovatkin erityyppiset niityt. Niitty on yleensä ollut se lopputulos, mitä perinteisen maatalouden ajan viljelijä on tavoitellut tuottaessaan kesä- ja talviaikaista rehua karjalle. Lisäksi niitty on kasvitieteellinen perusyksikkö, joka on luokiteltavissa eri tyyppisiin maaperän ravinteisuuden ja kosteusolojen sekä kasvillisuuden rakenteen mukaan. (Maisema-alue työryhmä 1993, 88)

Luontaisesti avoimia niittyjä esiintyy meren, jokien, järvien ja purojen rannoilla, ohuen maakerroksen peittämällä kalliomailla, soilla sekä tuntureilla. Suurin osa niityistämme on syntynyt ensisijaisesti karjan talvirehun saamiseksi laajentamalla luontaisesti avoimia niitymaita etenkin rannoilla ja soilla tai kaskeamalla ja metsiä raivaamalla. Myös järvenlaskujen avulla pyrittiin lisäämään heinämaita. (Luostarinen ja Yli-Viikari 1997, 72)

Niityt jaetaan kivennäismaaniittyihin, rantaniittyihin, tulvaniittyihin ja suoniittyihin. Maankäytön perusteella voidaan erottaa lisäksi kaskiahot, jotka ovat syntyneet, kun pelloksi raivattu alue on viljelyn loputtua jätetty niityksi tai karjan laidunmaaksi. Myös viljelemättä jääville pelloille saattaa kehittyä myöhemmän heinänkorjuun tai laidunkäytön myötä niitymäistä kasvillisuutta. Vuosisatojen kuluessa niittyjen kasvillisuutta ovat muovanneet vuosittainen niitto ja laidunnus. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 20) Seuraavassa esiintyvät kasvien tieteelliset nimet ovat Retkeilykasvion (Hämet-Ahti ym. 1998) mukaan.

Kivennäismaaniityt ovat syntyneet raivaamalla, kaskeamalla ja kydöttämällä. Niihin kuuluu kasvillisuudeltaan erilaisia niittyjä kuivista ja tuoreista niityistä kosteisiin niittyihin sekä kaskimaiden ahoihin. Kasvupaikan kosteus sekä maanpinnan muodot, ravinteisuus ja kalkkipitoisuuden vaihtelut heijastuvat niittykasvillisuuden laajana kirjona ja kasvillisuudelle usein luonteenomaisena mosaiikkimaisuutena. Lisäksi on huomioi-

tava, että niittykasvillisuudessa on huomattavia eroja maan eri osissa ja siksi esimerkiksi lounaisen saaristomme ketojen kasvillisuus eroaa selvästi mantereen kedoista. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 20)

Kuivien niittyjen kirjo vaihtelee karuista, varpuvaltaisista kangaskedoista, kalliokedoista ja pienruohoniityistä aina runsaslajisiin, kalkkivaikutteisiin kallioketoihin ja ravinteisiin pienruohoniittyihin. *Kedoilla* kuivuus pitää kasvillisuuden aukkoisena ja matalana ja jopa vuosisatoja kestäneen laidunnuksen ansiosta on niille saattanut muodostua omaleimaisia kasviyhdyksuntia. (Alanen 1997, 200) Karujen heinä- ja ruohovaltaisten ketojen kasvillisuutta on lueteltu liitteessä 3 (1/3).

Myös tuoreilla ja kosteilla mailla voidaan erottaa sarjat ravinteisuuden mukaan vaihtelevia heinävaltaisia, pienruohovaltaisia ja suurruohovaltaisia *tuoreita ja kosteita niittyjä*, joilla kullakin viihtyy omantyyppisensä kasvilajisto (Alanen 1997, 200). Esimerkiksi Kanta-Hämeen tuoreille niityille on tyyppillistä, että ne ovat usein runsaskatajaisia (kuva 8). Tuoreet niityt ovat olleet parhaita heinämaidat. Niiden kasvillisuus on ketoja runsaampaa, mutta ei välttämättä lajirikkaampaa. (Tarvainen ja Haaranen 1998, 5) Tuoreilla heinä- ja pienruohovaltaisilla niityillä esiintyviä kasveja luetellaan liitteessä 3 (2/3).

Kuva 8. Tenholan katajaniityt, Hattula. Miia Karja 2000.

Maankäytön mukaan kivennäismaaniittyjen joukosta erottuvat lisäksi kaskimaiden kukkivat ahot. *Aho* on kaskipellolle viljelyn jälkeen muodostunut niitty, jolla saattoi kasvaa siellä täällä yksittäisiä puita tai puuryhmiä. Monien ahokasvien, kuten nurmikaunokin (*Centaurea phrygia*), kesämaitiaisen (*Leontodon hispidus*), ruusuruohon (*Knautia arvensis*) ja kelta-apilan (*Trifolium aureum*) itäpainotteinen levinneisyys kuvastaa viimeksi kaskettuja alueita. (Hæggström ym. 1997, 60)

Maatalouden *rantaniityt* ovat yleensä laajentuneet luontaisista rantaniityistä raivauksen, niiton ja laidunnuksen seurauksena (kuvat 9 ja 10). Rantaniittyjä esiintyy sisävesien ja meren alavilla, niukkatulvaisilla ja suojaisilla rannoilla hienojakoisella maaperällä. Rantakasvillisuus muodostaa rannan suuntaisia vyöhykkeitä ja vyöhykkeen mukaan voidaan erottaa luikka-, ruoko-, kaisla-, suursara-, vihvilä-, heinä-, sara- ja suurruohovaltaiset rantaniityt, jotka nimetään tarkemmin valtalajien mukaan. Perämeren alavilla maankohoamisrannoilla vyöhykkeet saattavat olla useiden satojen metrien levyisiä, mutta yleensä niittovyöhykkeen leveys vaihtelee suuresti muun muassa rannan kaltevuuden mukaan. Niillä merenrannoilla, joilla kasvillisuus tallautuu aukkoiseksi, esiintyy paikoin suolamaakasvillisuutta. Edellytykset suolamaiden synnylle täyttyvät parhaiten laidunrannoilla. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 21-22) Matalakasvuisten järvenrantaniittyjen kasvillisuutta esitellään luettelomaisesti liitteessä 3 (3/3).

Kuva 9. Karjan laiduntamaa rantaniittyä. Kungsör. Ruotsi. Tarja Haaranen 1996.

Kuva 10. Myös tällä ruotsalaisella rantaniityllä laiduntaa naudakarja. Rantaniittyjen kasvillisuus on vyöhykkeistä. Dannemora, Uppland. Olle Kvarnbäck.

Tulvaniityt ovat luontaisia järvien, merenlahtien ja etenkin jokien alavilla rannoilla, missä jokavuotinen tulva lannoittaa niitä, mutta missä kosteus on yleensä vain lyhytaikaista. Tulvaniityt ovat muodostuneet tulvan tuomille sedimenteille, niin sanotulle tulvamaannokselle ja niitä laajennettiin usein yläpuolista pensaikkaa ja puustoa raivaamalla. Niittämällä laajennetut, suurimmat tulvaniityt löytyvät Lapin, Peräpohjolan ja Pohjois-Pohjanmaan suurten pohjoisten jokien varsilta (kuva 11). Kasvillisuuden

vyöhykkeisyys on luonteenomaista myös tulvaniityille. Vesirajan läheltä ja osin vedestä löytyy kortetulvaniittyä, sen yläpuolella ovat suursara-, heinä- ja suurruohovaltaiset niittyvyöhykkeet ja ylinnä on jo kuivaa pienruohoista tulvaniittyä. Perinteisen maatalouden aikaan jokivarsien tuottoisia heinämaita käytiin korjaamassa pitkienkin matkojen päästä. (Alanen 1997, 200)

Kuva 11. Maisema tulvaniittyjen alueelta. Pekanpää, Ylitornio. Maarit Vainio 1993.

Suoniityt (kuvat 12 ja 13) ovat olleet sitä yleisempiä, mitä pohjoisemmaksi maassamme mennään. Suoalueistamme heinäntekoon valittiin avosuot sekä ruohoiset ja saraiset nevat ja letot eli viljavimmat suot. Lisäksi puustoisia, reheviä korpia raivattiin usein niityiksi. Osaa suoniityistä hoidettiin heinän- ja sarankasvun parantamiseksi keinotekoisien tulvan avulla ja nämä suot on nimetty käytetyn heinäkasvun parantamiskeinon mukaan. Paiseniityillä, joita myös tammi- eli paisuntaniityiksi kutsutaan, suon läpi kulkeva puro padottiin, jolloin vesi nousi suolle. Valunta-, kastelu-, vesitys- eli vedenkäännösniiityillä purovesi valutettiin suon yli kasteluojia pitkin. Vesitys toi mukanaan lannoittavaa lietettä ja toisaalta hillitsi puiden, pensaiden, varpujen ja sammalten kasvua. Suoniityihin kuuluvat myös kytöviljelyn jäljiltä syntyneet turveperäiset niityt. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 22) Kydöttämisessä poltetaan pintakasvillisuuden lisäksi maanpinnan turve- ja multakerrosta. Ky-

töniityt syntyvät, kun viljelyn jälkeen kytöalue jätetään ruohottumaan. Suoperäisten maiden viljely kydöttämällä on ollut laajaa varsinkin Pohjanmaalla. (Maisema-aluetyöryhmä 1993, 88)

Kuva 12. Ahvenojan suoniitty, Taivalkoski. Marika Niemelä 1995.

Kuva 13. Säkkisensuon niitty latoineen. Niitty ja lato kertovat vielä entisajan maankäyttö- ja työmenetelmistä. Naamanka, Pudasjärvi. Maarit Vainio 1992.

3.5.2 Nummet

Avoimiin perinnebiotoopeihimme kuuluvat myös nummet. *Nummet* (kuva 14) ovat puuttomia varpuvaltaisia kankaita, joita esiintyy saariston

ja rannikkoseudun hiekkaisilla mailla. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 22) Myös sisämaamme kangaskedoilla on ollut nummien kaltaista kasvillisuutta, sillä nummet ovat oikeastaan varpuketoja. Lassilan keto, joka sijaitsee Rengossa, Hämeessä, on yksi Suomen parhaiten säilyneitä sisämaan kangasketoja. (Talvia 2000, 21)

Nummet jaetaan kataja-, kanerva- ja variksenmarjavaltaisiin nummiin sekä kanervanummiin, joita luonnehtivat joko pienruohot tai heinät. Matalan varpumaisen kasvillisuuden, kuten puolukan (*Vaccinium vitis-idaea*) ja variksenmarjan (*Empetrum nigrum*), seassa kasvaa jäkäliä ja jonkin verran kuivien niittyjen kasveja, kuten jäkki (*Nardus stricta*), kissankello (*Campanula rotundifolia*), rohtotädyke (*Veronica officinalis*) ja kissankäpälä (*Antennaria dioica*). Hiekkaisia nummia on laidunnettu ja lisäksi niitä on hoidettu raivaamalla ja polttamalla katajikkoja ja kanervikkoja. (Partanen ym. 1997b, 9)

Kuva 14. Nummimaisema Jurmosta. Kimmo Härjämäki 2000.

3.5.3 Lehdesniityt ja lepikkoniityt

Perinnebiotoopeilla puuston peittävyys kasvaa lähes puuttomista niityistä (alle 10 %) vaihtelevapuustoisiin hakoihin ja lehdesniittyihin (10-35 %) sekä metsälaitumiin, joilla puuston peittävyys on yli 35 tai yleensä yli 50

prosenttia (Luostarinen ja Yli-Viikari 1997, 72). Puustoisista perinnebiotoopeistamme *lehdesniityt* (kuvat 15 ja 16) ovat avointen niitylaikujen ja pensas- ja puuryhmien mosaiikkia; niitä voikin luonnehtia puustoisiksi niityiksi. Lehdesniittyjen vuosittaiseen hoitoon kuuluivat kevätsiivous, niitto, jälkilaidunnus ja loppukesäinen lehdestys. Lehdesniityt olivat tuottoisia ja niiden mainitaan olleen Ahvenanmaalla, Lounais-Suomessa ja Pohjanmaan rannikkoseudulla tärkeimpiä heinämaita. Lehdesniittyjen tuotto perustui rehevään kasvualustaan sekä puiden ja pensaiden karikkeen rehevöittävään vaikutukseen. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 24)

Lehdesniittyjen tapaan raivattiin Perämeren rannikolla heinämaiksi nuoria merenrannan lehtimetsiä. Metsät raivattiin harvapuustoisiksi *lepikkoniityiksi*, joiden korkea tuotto perustui harmaalepän (*Alnus incana*) typpensitomiskyvyn hyödyntämiseen ja leppien lehtikarikkeen ansiosta lepikkoniittyjen heinäntuotto ylittikin selvästi monien avomaaniittyjen tuoton. Syksyisin karja laidunsi lepikkoniityillä. Lepikkoniittyjä ei ilmeisemmin ole lehdestetty ainakaan säännöllisesti, sillä harmaaleppää ei arvostettu lehdespuuna. Lehtikerppuja tosin kerättiin yleisesti ja lehtiäkin riivittiin karjalle. Samankaltaisia ja samaan tapaan hyödynnettyjä lepikkoniittyjä esiintyi myös sisämaassa ainakin Kainuun vaarajaksolla, missä nämä puistomaiseksi harvennetut lepikot syntyivät entisille kaskimaille. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 24)

Kuva 15. Lehdesniityn hoitotöitä. Jungfruskär, Houtskär. Kimmo Härjämäki 2000.

Kuva 16. Laidunnettu lehdesniitty ja puuaitaa Ruotsissa. Gräsö, Uppland. Olle Kvarnbäck.

3.5.4 Hakamaat ja metsälaitumet

Perinteisen maatalouden aikaan eläimet laidunsivat vapaasti metsissä. Vasta heinän- ja elonkorjuun jälkeen karja päästettiin laiduntamaan pienille aidatuille peltolaikuille ja niittyalueille. Hakamaita ja metsälaitumia ei tietoisesti hoidettu omina laiduntyyppinä, eikä niillä olekaan maan-

käyttöön liittyvää periaatteellista eroa. Hakamaat syntyivät asutuksen lähipiiriin kaskimaiden metsittyessä ja siirtyessä vähitellen pysyviksi laidunmaiksi. Haat, joilla tavallisimmin laidunsi tilan nuori karja ja hevoset ja joita mahdollisesti käytettiin myös yölaitumina, olivat aidattuja. Saaristossa puolestaan meri ja järvi toimivat aitoina. Metsälaitumilla ei taasen ollut aitoja, vaan karja sai kulkea niillä paimenen mukana tai vapaasti. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 25)

Hakamailla ja metsälaitumilla on kuitenkin biologisia eroja. *Hakamaita* (kuvat 17 ja 18) luonnehtii niitty laikkujen ja puuryhmien mosaiikki, kuten lehdesniittyjäkin, tosin puustoa on enemmän ja tasaisemmin puuston peittävyden ollessa 10 ja 35 % välillä. Heinien ja ruohojen kasvun parantamiseksi haan puustoa on yleensä harvennettu ja hakamailla niitykasvillisuus on siten runsaampaa kuin metsäkasvillisuus. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 26) Hakamailla kasvaa heinistä mm. lampannata (*Festuca ovina*), nurmirölli (*Agrostis capillaris*) ja jäkki sekä ruohoista ahomansikka (*Fragaria vesca*), rohtotädyke ja niittyhumala (*Prunella vulgaris*). Lisäksi esiintyy sananjalkaa (*Pteridium aquilinum*), niittyleinikkiä (*Ranunculus acris*) ja nokkosta (*Urtica dioica*) sekä muita kasveja, joita karja ei syö. Hakamaan kasvillisuuteen ja aukkoisuuteen vaikuttaakin laidunnuksen tehokkuus ja laiduntava eläin. Laidunnuspaineen ollessa heikompi säilyvät hakamaalla kookkaat metsäheinät, kuten metsäkastikka (*Calamagrostis arundinacea*) ja metsälauha (*Dechampsia flexuosa*). Hakamaiden ominaispiirre on se, että puuston läpi voi nähdä, sillä eläimet syövät puiden alimpia oksia. (Tarvainen ja Haaranen 1998, 6)

Kuva 17. Metsälehmuksia (Tilia cordata) kasvava pienialainen hakamaa. Pelkola, Hattula. Miia Karja 2000.

Kuva 18. Tammihakamaa Ruotsista. Kungsör. Tarja Haaranen 1996.

Metsälaitumilla puuston määrä on yleensä hakamaita suurempi ja aluskasvillisuudessa vallitsevat metsälajit niittylajistoon nähden (kuva 19). Karjan vaikutus näkyy kuitenkin sekä kasvillisuuden rakenteessa että lajistossakin, sillä tavallisiin kangasmetsiin verrattuna ruohojen ja heinien määrä on selvästi suurempi, kun taas varvut ja muu metsäkasvillisuus on kärsinyt laidunnuksesta. Metsälaitumet ovat puustoltaan vaihtelevia ja puuston lomassa saattaa esiintyä niittylaikkuja. Pöckelöt ja muut lahoppuut sekä isot, yli metriset muurahaiskeot ja runsas sienilajisto, esimerkiksi herkkusienet (*Agaricus sp.*) ja ukonsieni (*Macrolepiota sp.*), kuulu-

vat perinteisiin metsälaitumiin ja lisäävät niiden arvoa perinneympäristönä. (Alanen 1997, 201) Itäisen Suomen valoisat ja heleät koivikot sekä vehreät lepikot eli kaskilaitumet ovat omanlaisiaan metsälaitumia, laidunnettuja kaskimetsiä (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 19). Sienien tieteelliset nimet ovat kirjasta 100 sientä (Korhonen 1977, 87, 115).

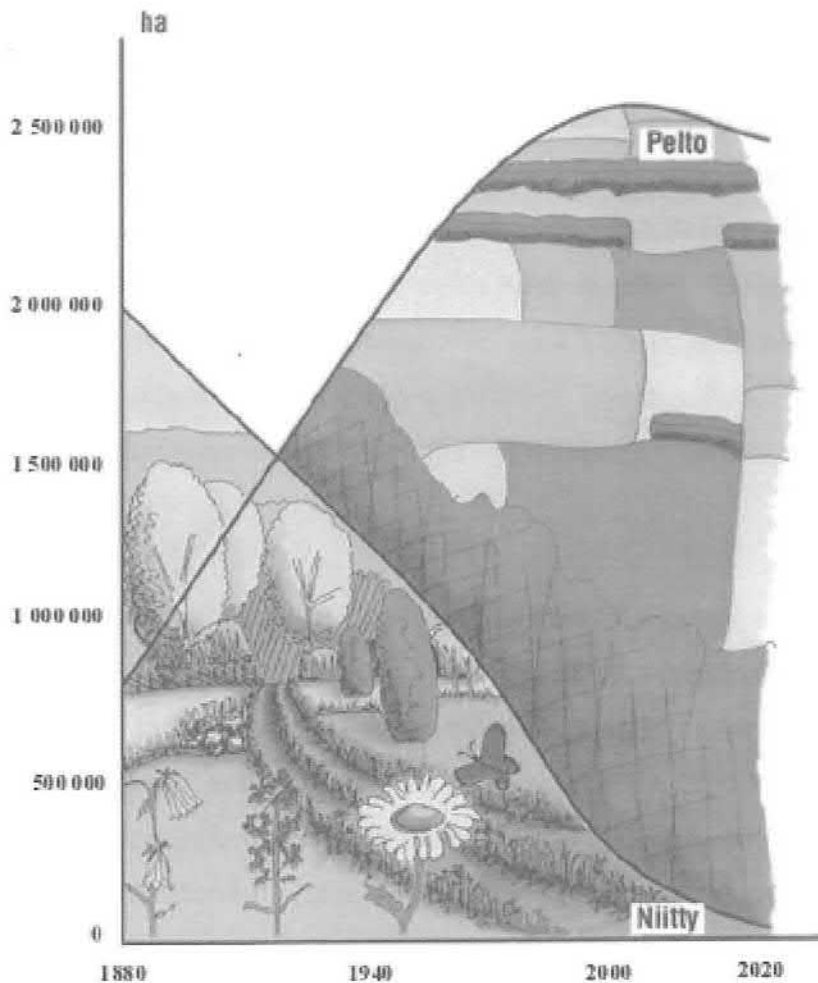

Kuva 19. Metsälaitumilla puusto on runsasta ja niitty laikkuja ei välttämättä ole laisinkaan. Laiduntavat eläimet pitävät pensaskerroksen kasvit ja muun metsäkasvillisuuden vähäisenä verrattuna ruohojen ja heinien määrään. Tarja Haaranen.

3.6 Nykyaika näkyy maatalousympäristössä

Perinteinen maatalous hyödynsi ympäristöään monin eri tavoin: oli peltoja, niittyjä, ahoja, lehdes- ja kaskimetsiä sekä hakamaita. Se, että kaskeaminen, niittytalous ja peltoviljely jatkuivat pitkään limittäisinä, vielä lisäsi monipuolisuutta. Ihmisen työn ansiosta on suurin osa niityistä syntynyt ja osittain säilynytkin. Toisaalta niityt olivat hyvälaatuista maata ja ne voitiin helposti muuttaa pelloksi; sananparsi ”niitty on pellon äiti” pitää myös siinä mielessä sananmukaisesti paikkansa. (Hægström ym. 1997, 100)

Perinteisen maatalouden aika päättyi Suomessa 1800-luvun loppupuolella ja samalla alkoi perinnebiotooppien alamäki. Niittyjen määrä putosi 1880-luvulta 1920-luvulle tultaessa 1,6 miljoonasta hehtaarista alle 600 000 hehtaariin. Seuraavina viitenätoista vuotena niiden määrä väheni edelleen viidennekseen ja väheneminen aina vain nopeutui viime sotien jälkeen. Nykyisin niittyjen pinta-ala on enää alle prosentti sadan vuoden takaisesta määrästä ja vain alle 10 % verrattuna 30 vuoden takaiseen tilanteeseen (kuvio 2). Alueellisesti tarkasteltuna luonnonniittyala romahti maan eteläosissa aiemmin kuin maan keski- ja pohjoisosissa, sillä pohjoisessa karjatalouden kehittämiseksi tarvittiin ensin metsätaloudesta saatavia tuloja. Myös metsälaitumista on tullut harvinaisia. Kun vielä 1930-luvulla metsälaitumia tilastoitiin olevan 7,6 miljoonaa hehtaaria eli lähes puolet yksityisten tilojen metsäalasta, oli metsälaitumien osuus vuoteen 1965 mennessä pudonnut 1,36 miljoonaan hehtaariin. Vaikka metsälaidunnus oli vielä 1960-luvulla hyvin yleistä, väheni se yhä nopeammin. Nykyisin metsälaitumia onkin enää alle sadasosa 1960-luvun määrästä. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 18)

Kuvio 2. Niittyjen ja pellon suhde on muuttunut ajan kuluessa. Nyky-Suomessa niittyjä on jäljellä alle prosentti 1800-luvun lopulla olleesta määrästä.

Lähde: Maa- ja kotitalousnaisten Keskus

Myös Ruotsissa niittyjen määrä on romahtanut. Niittoniittyjä (slätterängar) eli niittyjä, joilta heinäsato korjattiin niittämällä, oli 526 355 hehtaaria vielä vuonna 1927. Nykyään niitä ei käytännöllisesti katsoen ole juuri lainkaan. Vuonna 1927 tehdyssä maatalouslaskennassa laidunniittyjen ja hakamaiden yhteismäärä oli 1 494 539 hehtaaria. Tästä noin 31 300 hehtaaria oli muokattua tai muuten käsiteltyä laidunniittyä (ordnad betesäng). Ruotsissa laidunmaahan luetaan luonnonlaitumet ja viljellyt laitumet. Ne eroavat toisistaan siten, että luonnonlaitumilla on pitkä laidunushistoria takanaan eikä niitä ole nykyaikana muokattu, lannoitettu tai

muuten yritetty parantaa niiden tuottokykyä. Maatalousrekisterissä näitä kahta laiduntyyppiä ei eritellä toisistaan. Laidunmaa-ala on kuitenkin kokonaisuudessaan vähentynyt. Nykyään laidunmaata on jäljellä noin 450 000 hehtaaria. Luonnonlaitumia väheneminen on koskenut huomattavasti enemmän. Laajinta laidunmaan väheneminen on ollut Pohjois- ja Keski-Ruotsissa. Sen verran paljon laidunmaita on vielä jäljellä Ruotsissa, että ne lasketaan mukaan maataloustilastoihin siinä kuin muukin maatalousmaa. Myös laidunmaiden uudelleen herännyt arvostus lienee osaltaan vaikuttanut laidunmaiden tilastoinnin jatkamiseen. (Jordbruksverket 1999, 36-38)

Nyky-Suomessa luonnonniittyjä ja -laitumia on niin vähän, että niiden tilastointi on lopetettu. Vuodesta 1974 lähtien on maataloustilastoissa ollut luokka ”luonnonniityt ja -laitumet”, joka sisältää pääasiassa muita ympäristötyyppejä, kuten entisiä peltoja. (Alanen 1997, 205) Tilastoinnin puutteen huomasi konkreettisesti etsiessäni tietoja luonnonniittyjen rehuarvoista erikoistumisharjoitteluni aikana maa- ja metsätalousministeriössä.

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt alkoivat vähetä maataloustuotannon muuttuessa kotitarveviljelystä tehotuotannoksi (Hæggström ym. 1997, 100). Maatalouden muutosta Suomessa nopeuttivat vuosien 1867-1868 suuret nälkävuodet ja tekninen kehitys vain kiihdytti muutoksen vauhtia. Rehuntuotanto siirtyi luonnonmailta viljellyille pelloille, eikä niittyjä siten enää tarvittu; ne jätettiin oman onnensa nojaan - toisin sanoen pensoittumaan ja metsittymään. Parhaat niityt puolestaan raivattiin pelloiksi tehokkaiden koneiden avulla ja vain kaikkein kivikkoisimmat, märimmät ja kaukaisimmat niityt jäivät muokkaamatta ja vähitellen myös kokonaan käyttämättä. Luonnonmaiden tuottoa pyrittiin parantamaan keinolannoitteilla, mikä johti kasvualustan ravinnepitoisuuden nousuun, kasvillisuuden rehevöitymiseen ja sitä myötä perinnebiotooppien kasvillisuuden ja muun eliöstön muuttumiseen ja monimuotoisuuden vähenemiseen. Myös usealla nykyisin käytössä olevalla perinnebiotooppikohteella lannoitus ja lisärehun anto ovat

johtaneet rehevöitymisen kautta monimuotoisuuden vähenemiseen. (Perrinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 18, 34)

Keinolannoitteiden lisäksi torjunta-aineiden käyttö on vähentänyt maatalousalueiden luonnon monimuotoisuutta vaikuttamalla suoraan pelto-aiden eliöstöön. Myös salaojituksen lisääntyminen on aiheuttanut monimuotoisuuden yksipuolistumista: kun avo-ojia on vähän, on viljelyalueen luonnon monimuotoisuutta lisääviä ojien pientareitakin vähän. Koneistumisen vuoksi viljelysaukeat ovat yhtenäistyneet. Lisäksi puroja on perattu ja oikaistu ja kosteikkoja kuivattu. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuutta vähentää myös se, että perinteiset rakennelmat, kuten aidat ja veräjät, haasiat ja muut heinäkuivaustelineet sekä ladot ja riihet ovat kadonneet tai katoamassa maatalousmaisemasta joko tarkoituksellisen purkamisen tai paikalleen lahoamisen vuoksi. Nykyään maaseutumiljöo sisältääkin vain vähän esimerkiksi käsittelemätöntä puupintaa. Etenkin hirsilatojen katoaminen on ollut eliöille haitallista. Siksi muun muassa kovakuoriaisiin kuuluvan jumiloisikan (*Pelecotoma fennica*), joka elää latojen haapahirsissä, elämä on käynyt tukalaksi. (Lappalainen 1998, 68, 186, 190, 192)

Maatalouden rakennemuutos sekä muutokset maatalouden toimintaympäristössä selittävät osaltaan luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen määrän ja laadun muutoksia. Muun muassa pientilojen ja erityisesti pienten karjatilojen katoaminen, erikoistuminen ja siitä johtuva eri tuotannonmuotojen keskittyminen eri puolille Suomea, ”peltojen pake-tointi” sekä yleensä ottaen hinta- ja rahoituspolitiikka ja erilaiset tuotanto- ja vähentämissopimukset eli harjoitettava maatalouspolitiikka ja yhteiskunnallinen kehitys jättävät jälkensä viljelymaisemaan. (Lappalainen 1998, 186, 188, 190) Maatalouden yksipuolistumisen ja tehostumisen perinneympäristöille ja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuudelle aiheuttamat haitat ovat havaittavissa saman tyyppisinä sekä Suomessa että Ruotsissa.

Maisemanhoito on jäänyt tehokkuusvaatimusten rinnalla toissijaiseksi ja vain hyvin harva maataloustuottaja on ehtinyt ja ehtii kiireiltään vaalia perinteistä maatalousmaisemaa (Ahlgrén 1999, 7). Perinneympäristöjen säilyminen hoidettuina on kuitenkin tärkeää ensinnäkin maatalousalueiden ja yleensä luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseksi, mutta myös maaseudun viihtyvyyden ja vetovoiman sekä kulttuurihistoriallisten arvojen säilymisen takia (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 12). Luonnon monimuotoisuuden ylläpitämisestä on myös taloudellista hyötyä viljelijälle. Monimuotoisessa viljely-ympäristössä viihtyvät tuhoeläinten luontaiset viholliset ja tämän ansioista torjunta-ainekustannukset ovat alhaisemmat. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Maisemanhoito eli perinneympäristöjen ja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen jatkuvan työpanoksen kautta hoituu parhaimmillaan tai ainakin luontevimmillaan itsestään, osana elinkeinon harjoittamista. Maaseudun kulttuurimaiseman säilymisen perusedellytyksiä onkin elinvoimainen maaseutu, joka kannattavan elinkeinotoimintansa yhteydessä kykenee huolehtimaan kulttuurimaisemaan liittyvistä arvoista. (Heikkilä 2000, 35) Apuna ja lisänä voidaan käyttää esimerkiksi erilaisten nuoriso- ja ympäristöjärjestöjen työpanosta vaikkapa niittoleirien, aidan rakennustalkoiden yms. muodossa (kuva 20). Viljelijöitä voidaan myös kannustaa huolehtimaan perinnebiotoopeista ja luonnon monimuotoisuudesta rahallisen tuen avulla, jolloin periaatteena on, että hoidosta tai tehdyistä muista toimenpiteistä maksetaan korvaus tietyn periaatteen. Tähän pohjaavat maatalouden ympäristötukijärjestelmän mukaiset tukitoimet.

Kuva 20. Merenrantaniityn hoitotöitä Varsinais-Suomen luonnonsuojelupiirin järjestämällä niittoleirillä. Jungfruskär, Houtskär. Kimmo Härjämäki 2000.

4. PERUSTEITA YMPÄRISTÖTUEEN KOHDENTAMISELLE MAATALOUSALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOISUUDEN JA PERINNEYMPÄRISTÖJEN HOITAMISEKSI

Väinö Linna kirjoittaa Täällä Pohjantähden alla - kirjasarjansa ensimmäisessä osassa, joka ilmestyi vuonna 1959, torppari Jussi Koskelan saatua raivausmitalin, että vaikka Suomen lakeja voidaan kumota ja halventaa, ei tämän rakkaan maan kamaraan uhrattua työtä voida meiltä riistää. Sillä se työ on muuttanut synkät korvet viljellyksi kulttuurimaisemaksi, ja se on Suomen kansan hiljainen, mutta sitä lujempi vastaus sortajilleen. (Linna 1974, 202-203)

Vaikka elämä ei nykyään olekaan niin kovan taistelun takana kuin mitä se oli viime vuosisadan alussa, kertoo kulttuurimaisema yhä edelleen identiteetistämme, juuristamme. Kulttuurihistorialliset, sivistykselliset ja maisemalliset arvot ovatkin yksi peruste kohdentaa maatalouden ympäristötukea luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitoon ja

ylläpitämiseen. Muita perusteita ovat luonnon monimuotoisuuden itseisarvon ymmärtäminen ja sen osien, siis myös perinneympäristöjen, ekologiset, yhteiskunnalliset, taloudelliset, tieteelliset, opetukselliset, virkistykseelliset ja esteettiset arvot kansainvälistä vastuuta unohtamatta. Myös maailmankauppaan liittyvillä neuvotteluilla ja järjestelyillä sekä yleensä kansainvälisellä taloudella on osansa asiassa.

Seuraavassa olen käsitellyt näitä perusteita ensin kansainväliseltä tasolta tarkasteltuna siirtyen sitten eurooppalaisten näkökulmien kautta kansallisiin lähtökohtiin; tosin jaottelu ei ole käytännössä aivan näin tiukka. Lopuksi olen vielä tarkastellut maatalouspolitiikan uutta vaikutinta eli monivaikutteisista maataloutta sekä ns. Ranskan mallia ja sitä löytyykö niistä perusteita ympäristötukien maksamiselle. Seuraavat perusteet olen löytänyt käymällä läpi alan kirjallisuutta ja pohtimalla asiaa. Perusteita monimuotoisuuden säilyttämiseksi löysin myös biologista monimuotoisuutta koskevasta yleissopimuksesta (Kansallinen biodiversiteettitoimikunta 1997, 135). ”Lista” ei varmasti ole kaiken kattava, mutta se ei ole ollutkaan tärkein tavoite, vaan mielikuvan antaminen siitä, kuinka monimuotoisella ja –vaikutteisella kentällä tämänkin asian puitteissa liikutaan.

4.1 Kansainväliset sopimukset ja yhteistyö

Kansalliseen päätöksentekoon, yhteiskunnan kehityksen suunnan ohjaamiseen, eri hallinnonalojen ja elinkeinosektorien toimintaan sekä lakien säätämiseen vaikuttavat kansainvälisellä tasolla tehdyt periaatepäätökset ja sopimukset. Ne velvoittavat sopimuksen hyväksyneet valtiot noudattamaan sopimuksen periaatteita ja osallistumaan yhteistyöhön. Kansainvälisten sopimusten velvoitteiden täyttäminen edellyttää hyvää ja tehokasta kansallista toimeenpanoa.

4.1.1 Biodiversiteettisopimus

Kokonaisvaltaisin ja tärkein luonnon monimuotoisuuteen liittyvä kansainvälinen sopimus on YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssissa (United Nations Conference on Environment and Development, UNCED) Rio de Janeirossa vuonna 1992 solmittu biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus (Convention on Biological Diversity, CBD). Suomi ratifioi eli hyväksyi sen vuonna 1994 ja on myös Euroopan unionin jäsenenä sitoutunut noudattamaan sopimuksen velvoitteita, kuten myös Ruotsi ja Englanti. (Lappalainen 1998, 270)

Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen avulla pyritään turvaamaan lajien perintöaineksen sekä lajien ja ekosysteemien monimuotoisuus sekä niiden kestävä käyttö. Luonnonvaraisten lajien lisäksi sopimus kattaa myös viljelykasvien ja kotieläinten perimän monimuotoisuuden sekä ihmisen toiminnan seurauksena syntyneet arvokkaat luontoympäristöt, kuten perinneympäristöt. Sopimuksen luonnonsuojelullinen pääpaino on eliöiden luontaisten elinympäristöjen, esimerkiksi perinnebiotooppien, suojelu eli niin sanottu *in situ*- suojelu, jota täydennetään luontaisten elinympäristöjen ulkopuolella tapahtuvalla *ex situ*- suojelulla esimerkiksi geeni- ja siemenpankeissa tai puutarhoissa. Biodiversiteettisopimuksen tavoitteen tulee koskea yhteiskunnan kaikkea toimintaa sekä kansallista päätöksentekoa ja sen tulee olla osa koko yhteiskunnan kehittämissuunnitelmaa (Lappalainen 1998, 19-21)

Luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen edellyttää niin kansainvälisiä, kansallisia kuin paikallisiakin toimenpiteitä. Biodiversiteettisopimuksen toimeenpanon apuna ovat kansalliset toimintaohjelmat, jotka ovat luonnon monimuotoisuuden suojelua ja kestävästä käytöstä koskevia suunnitelmia. (Lappalainen 1998, 20-21) Maakohtaisista toimintaohjelmista kerrotaan tarkemmin kappaleessa 4.3 Kansallisia lähtökohtia.

4.1.2 Muut kansainväliset sopimukset

YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssin yhteydessä allekirjoitettiin myös ilmastonmuutosta koskeva puitesopimus, niin sanottu ilmastopimetus, jonka avulla osaltaan pyritään luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen. Näiden ja biodiversiteettisopimuksen lisäksi Rio de Janeiron konferenssissa hyväksyttiin ympäristöä ja kehitystä koskeva Rion julistus ja toimintaohjelma ”Agenda 21”. (UNCED 1993, 11) Rion julistukseen ja sen toimintaohjelmaan liittyy kiinteästi käsite kestävä kehitys. Vuonna 1987 ympäristön ja kehityksen maailmankomissio eli ns. Bruntlandin komissio esitti määritelmän, jonka mukaan kestävä kehitys on kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa. Kestävän kehityksen tarkastelussa sen kolmeksi keskeiseksi näkökulmaksi ovat muotoutuneet ekologinen, taloudellinen sekä sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. (Ympäristöministeriö 1998, 8) Myös maatalouteen liitetään nykyään kestävä kehityksen periaatteita ja vaatimuksia, ja siitä kerrotaan tarkemmin luvussa 4.3.5

Muita kansainvälisiä sopimuksia, jotka vaikuttavat myös maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen säilymiseen, ovat muiden muassa alunperin Wienissä 1985 solmittu otsonikerroksen suojelusopimus, ilmastonmuutosta koskeva Kioton pöytäkirja vuodelta 1997 ja Ramsarissa Iranissa 1971 allekirjoitettu Ramsarin sopimus, joka koskee vesilintujen elinympäristönä kansainvälisesti merkittäviä vesipe räisiä maita. (Lappalainen 1998, 270) Kosteikkojen suojelu ulottuu kuitenkin laajemmalle kuin pelkkään linnustoon, sillä kosteikkojen ja niiden elinympäristöjen säilyminen toimintakykyisinä edellyttää myös muidenkin eläinten kuin lintujen sekä kasviston elinmahdollisuuksien turvaamista. Kosteikkojen elinympäristötyyppejä ovat muiden muassa perinteisen niiton ja laidunnuksen matalakasvuisina pitämät kosteat niityt sekä meren- ja järvenrantaniityt. Esimerkiksi Liminganlahden, joka on yksi tärkeimmistä kosteikkoalueistamme Suomessa, rannoista lähes kaksi kolmasosaa on laajoja ja matalia rantaniittyjä kolmasosan ollessa ka-

peampia rantaniittyjä. (Suomen Ramsar-alueet. Ympäristöhallinnon www-sivu 5.2.2001)

Maailmanlaajuisesti tarkastellen Suomella on vastuu pohjoisten tulvaniittyjen ja suoniittyjen säilyttämisestä yhdessä Ruotsin ja Venäjän kanssa. Itämeren piirin merenrantaniittyjen ja lehdesniittyjen säilyttäminen on Suomen, Ruotsin ja Viron vastuulla. Eurooppaa ajatellen Pohjoismaiden vastuulla on Fennoskandian kalkkivaikutteisten kallioketojen ja muiden runsaslajisten tuoreiden ja kuivien niittyjen suojelu ja hoito. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 49) Suomen asutus- ja maankäytön historiassa laajalti käytössä olleella intensiivisellä, voimaperäisellä kaskiviljelyllä on ollut suuri merkitys ja sen jättämiä jälkiä on vielä nähtävissä (Jordbrugslandskabets kulturværdier 2000, 74). Siksi Suomella on oma erityisvastuunsa kaskimaille syntyneiden hakojen, mutta myös metsälaidunten erityispiirteiden säilyttämisessä (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 49).

4.1.3 Kansainväliset kauppaneuvottelut

Kansainvälistä tullitariffia ja kauppaa koskeva yleissopimus GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) tuli voimaan vuonna 1948. Tämän jälkeen GATT:n puitteissa on käyty 8 tullienalennuksiin liittyvää neuvottelukierrosta. Niistä viimeisin ja laajin Uruguayn kierros saatiin päätökseen vuonna 1994. Uruguayn kierroksen seurauksena 01.01.1995 perustettiin Maailman kauppajärjestö WTO, jossa on tällä hetkellä 140 jäsenmaata. (WTO:n maatalousneuvottelut. Maa- ja metsätalousministeriön www-sivu 5.2.2001)

Maatalous tuli osaksi WTO-neuvotteluita Uruguayn kierroksella. Silloin sovittiin ensimmäisen kerran myös maataloustuotteiden kaupan asteittaisesta vapauttamisesta sekä maataloustukien asteittaisesta rajoittamisesta. Samalla pitkän aikavälin tavoitteeksi asetettiin tasapuolisen ja markkinatalouteen perustuvan maatalouskauppajärjestelmän luominen. Maatalousneuvottelujen perustaksi on sovittu WTO:n maataloussopimuksen ar-

tikla 20, jonka mukaan tasapuolisen ja markkinatalouteen perustuvan maatalousjärjestelmän luomiseksi jäsenet sitoutuvat jatkuvaan prosessiin, jossa alennetaan tukitasoa ja rajasuojaa. (WTO:n maatalousneuvottelut. Maa- ja metsätalousministeriön www-sivu 5.2.2001)

Maataloustuotteiden kaupan vapauttamisen ja maataloustukien rajoittamisen vuoksi ovat monet maat suunnanneet tukiaan uudelleen, mikä käytännössä on tarkoittanut siirtymistä pois esimerkiksi hintatuista, jotka maailmankaupassa eivät kuulu hyväksytyjen tukien joukkoon. Keskeisenä tukikeinona on puolestaan noussut esiin suora tuki eri muodoissaan. Nämä tukimuodot tähtäävät GATT:n Uruguayn kierroksen maatalousso-
pimuksessa alentamisvelvoitteista vapaisiin ns. vihreän laatikon politiik-
koihin ja toteuttamiskeinoihin. Vihreään laatikkoon kuuluvat ne toimen-
piteet, jotka eivät vaikuta tai vaikuttavat vain vähän tuotantoon ja näitä
ei-taloudellisia maataloustuen perusteita ovat muiden muassa alue- ja
yhteiskuntapolitiittiset tekijät, elintarvikeomavaraisuus, elintarvikkeiden
turvallisuus sekä ympäristökysymykset. Esimerkiksi EU:ssa Agenda
2000:n yhteydessä esiin nostettu maatalouden eurooppalainen malli EMA
ja monivaikutteinen maatalous edustavat näitä ei-taloudellisia tekijöitä.
Monet monivaikutteisen maatalouden eri osien tuotantoa edistävät tuet
kuuluvat jo vihreään laatikkoon. Suomen kannalta WTO-neuvotteluissa
on tärkeintä sopiminen siitä, oikeuttaako monivaikutteisen maatalouden
turvaaminen tukien maksamisen maataloudelle korkean kustannustason
maissa, kuten Suomessa. (Yrjölä ja Kola 2000, 8, 14-15) Monivaikuttei-
sista maataloudesta kerrotaan tarkemmin kappaleessa 4.4.

4.2 Eurooppalaisia lähtökohtia

4.2.1 Euroopan unioni ja yhteinen maatalouspolitiikka

Kun valtio liittyy Euroopan unioniin, määräytyvät maatalouspolitiikan suuntaviivat EU:n yhteisen maatalouspolitiikan eli CAP:n mukaan (Jordbrugslandskabets kulturværdier 2000, 84). CAP tulee sanoista Common Agricultural Policy, mikä suomeksi on siis yhteinen maatalouspolitiikka

YMP. Yhteinen maatalouspolitiikka oli yksi ensimmäisistä yhteisön tasolla päätetyistä politiikoista ja sen periaatteet määritettiin Rooman sopimuksessa, jolla Euroopan yhteisö perustettiin vuonna 1957. (Jaakkola 1999)

Yhteisen maatalouspolitiikan tavoitteena oli aluksi maatalouden tuottavuuden lisääminen ja elintarvikkeiden saatavuuden varmistaminen. Interventio- eli ”varastoon ostamis”- ja tuotantotukiin kuuluvat hinnat ja takuut johtivat kuitenkin niin suureen tuotantoon, että ylijäämät sekä interventio-ostojen ja tuetun viennin kustannukset alkoivat kasvaa. Myös yhteiskunta alkoi yhä enemmän huolestua viinijärvistä ja voivuurista sekä voimaperäisen tuotannon luonnonvaroille ja ympäristölle aiheuttamista vahingoista. (Euroopan komissio 1998, 4-5)

Muun muassa tehokkaan maataloustuotannon synnyttämät ympäristöongelmat johtivat vuonna 1992 maatalouspoliittiseen reformiin eli uudistukseen. Kun Euroopan unionissa ryhdyttiin etsimään keinoja ympäristöongelmien ratkaisemiseksi, alettiin samalla siirtyä tuotantomääriin perustuvista tukimuodoista ja hintatuesta suoriin tukiin eli hehtaari- ja eläinmääriin perustuviin tukimuotoihin. Uuden eurooppalaisen maatalousmallin kolme ensisijaista tavoitetta ovatkin ympäristöä ja maaseutumaisemia suojeleva maatalousala, hajautetumpi maatalouspolitiikka, joka huomioi Euroopan maatalouden rikkauden ja monimuotoisuuden ja maatalouspolitiikka, joka luo Euroopan veronmaksajien ja maaseutuyhteisöjen välille uudenlaisen suhteen ja jossa otetaan huomioon viljelijöiden tuottamien palveluiden täysi kirjo. (Euroopan komissio 1998, 6, 18) Tavoitteet ovat haastavia ja herättävät kysymyksen siitä, miten ne saavutetaan. Maatalouden ympäristötuki on yksi työkaluista.

4.2.2 Euroopan unioni ja maatalouden ympäristötukijärjestelmä

Taloudellisen toiminnan aiheuttamista ympäristöhaitoista kummunnut huoli johti vuonna 1986 päätökseen, jonka mukaan ympäristöseikat otetaan paremmin huomioon yhteisön tasolla tehdyissä päätöksissä (Euroo-

pan komissio 1998, 14). Yksi ensimmäisiä toimenpiteitä oli Euroopan neuvoston aloitteesta vuosina 1987-89 käyty laaja maaseutu-kampanja, joka monin tavoin pyrki edistämään elämän edellytyksiä maaseudulla eri puolilla Eurooppaa. Esimerkiksi Suomessa kampanja sai nimekseen Elävä maaseutu. (Ympäristöministeriö 1990, 3)

Vuosi 1992 oli maatalouden ympäristöpolitiikalle merkittävä, sillä silloin käynnistettiin EU:n viides ympäristöohjelma ja ympäristöystävällisten viljelymenetelmien edistämisestä tehtiin pakollista. Tuolloin yhdeksi tärkeäksi tavoitteeksi nousi maatalouden yhteensovittaminen paremmin ympäristön kanssa ja tähän tähdättiin erityisesti uuden, maatalouden ympäristöasioita koskevan asetuksen kautta. Tässä Euroopan yhteisöjen neuvoston asetuksessa ((ETY) N:o 2078/92) säädettiin tukijärjestelmä, jonka tavoitteiksi asetettiin yhteisön maatalous- ja ympäristöpolitiikan tavoitteiden toteuttaminen, yhteisten markkinajärjestelyjen muutosten täydentäminen sekä kohtuullisen tulotason tarjoaminen maanviljelijöille, jotka käyttävät ympäristölle suotuisia menetelmiä. (Poutala 1998, 2) Ympäristötukijärjestelmä on tarkoitettu suosimaan sellaista maatalousmaiden hyödyntämistä, jossa huomioidaan ympäristön, maaseutuympäristön, maiseman, luonnonvarojen, maaperän ja perinnöllisen monimuotoisuuden suojeleminen ja parantaminen. Tukijärjestelmän tarkoitus on myös suosia maanviljelijöiden perehdyttämistä ja kouluttamista ympäristönsuojelun ja maaseutuympäristön hoitamisen vaatimusten kanssa sopuun maatalouteen. (Neuvoston asetus (ETY) N:o 2078/92) Maatalouden ympäristötoimenpiteet rahoitetaan EU:n maatalouden ohjaus- ja tukirahaston (EMOTR) tukiosastosta yhteisrahoitusperiaatteella siten, että esimerkiksi ohjelmakaudella 2000-2006 EU rahoittaa ympäristötuesta tavoite 1 -alueella 75 % ja muualla maassa 50 %. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000a, 3).

Myös ympäristötukijärjestelmä elää uusien päämäärien ja tavoitteiden mukaan, joten muutoksia on tehty sekä säädös- että suunnitelmatasolla ohjelmakauden 1995-1999 ja alkaneen kauden 2000-2006 välillä. Ympäristötukijärjestelmän rakennetta, sisältöä ja laatimista jäsenvaltioissa

säateleekin joukko Euroopan yhteisöjen neuvoston ja komission laatimia asetuksia. Ensimmäinen ympäristötukijärjestelmää koskeva asetus on yllä mainittu Euroopan yhteisöjen neuvoston asetus (ETY) N:o 2078/92 ympäristönsuojelun vaatimusten ja maaseutu ympäristön hoidon vaatimusten kanssa sopusointuisista maatalouden tuotantjärjestelmistä, joka on annettu 30. päivä kesäkuuta 1992 (Neuvoston asetus (ETY) N:o 2078/92). Maatalouden ympäristötuen taustasäädöksiin ohjelmakaudella 1995-1999 kuuluivat myös edellä mainittua neuvoston asetusta täydentävät Euroopan yhteisöjen komission asetukset vuodelta 1996 ((EY) N:o 746/96) ja 1997 ((EY) N:o 435/97). Kuluva ohjelmakauden 2000-2006 ympäristötukijärjestelmät perustuvat Euroopan yhteisöjen neuvoston asetukseen (EY) N:o 1257/1999, joka koskee Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahaston (EMOTR) tukea maaseudun kehittämiseen (Maa- ja metsätalousministeriö 2000a, 3). Neuvoston asetusta täydentää yksityiskohtaisempi komission asetus (EY) N:o 1759/1999 (Komission asetus (EY) N:o 1759/1999).

Ohjelmakauden 2000-2006 maatalouden ympäristötukijärjestelmään tehdyt muutokset perustuvat osin Euroopan yhteisöjen komission Agenda 2000 -ehdotuksiin, joiden päämäärä on ympäristön tilan parantaminen. Tavoitteena on täydentää vuonna 1992 alkanutta kehitystä ja löytää uusia keinoja luonnonympäristöstä saatavien taloudellisten hyötyjen kehittämiseksi. Komissio on myös ehdottanut, että epäsuotuisien alueiden eli LFA-alueiden luonnonhaittakorvausjärjestelmän avulla ryhdyttäisiin edistämään biologista monimuotoisuutta kytkemällä siihen ympäristövaatimuksia. Lisäksi komissio on ehdottanut, että yhteisten markkinajärjestelyjen mukaisiin suoriin tulotukiin liitettäisiin ympäristöehtoja. Euroopan unionin uuden maatalouspolitiikan tavoitteena on myös korostaa arviointia ja ympäristövaikutusta mittaavien indikaattorien kehittämisen tarkeyttä selvitettäessä maaseudun ympäristötoimenpiteiden vaikutuksia. (Euroopan komissio 1998, 14-15)

Käsittäakseni yksi keskeisimpiä ohjelmakaudelle 2000-2006 tehtyjä uudistuksia on se, että ympäristöohjelma on nyt osa maaseudun kehittä-

mistä ja siksi se kuuluu yhtenä osana EU:n jäsenmaiden maaseudun kehittämissuunnitelmiin. Manner-Suomessa toteutetaan kahta maaseudun kehittämissuunnitelmaa, jotka ovat horisontaalinen maaseudun kehittämissuunnitelma ja alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma. Lisäksi Ahvenanmaalla on erillinen maaseudun kehittämissuunnitelma. Horisontaalinen maaseudun kehittämissuunnitelma sisältää maatalouden ympäristötuen ja luonnonhaittakorvauksen. Alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma kattaa puolestaan esimerkiksi maatilatoiminnan monipuolistamiseen kohdistuvat maatilainvestoinnit sekä toimenpiteet, joilla pyritään matkailu- ja käsityöelinkeinojen kannustamiseen, kylien kunnostamiseen ja kehittämiseen ja maaseutuperinnön suojelemiseen ja säilyttämiseen. Ruotsissa maatalouden ympäristötuki, luonnonhaittakorvaus ja Suomen alueellista maaseudun kehittämissuunnitelmaa vastaavat toimenpiteet kuuluvat samaan maaseudun kehittämissuunnitelmaan, joka on miljö- och landsbygdsprogram för Sverige.

4.2.3 Eurooppalaisia luonnonsuojelusopimuksia

Eurooppalaisen luonnonsuojelun perusta on Euroopan neuvoston aloitteesta vuonna 1979 laadittu Euroopan luonnonsuojelusopimus eli Bernin sopimus. Suomessa se tuli voimaan vuonna 1986 ja sen tarkoitus on suojella Euroopan luonnonvaraista kasvistoa ja eläimistöä sekä niiden elinympäristöjä. (Lappalainen 1998, 271)

Merkittävin ja laajakantoisin luonnonsuojelua koskeva lainsäädäntötoimenpide on kuitenkin elinympäristödirektiivi (92/43/ETY), jota tavallisesti kutsutaan luontodirektiiviksi. Sen yhtenä lähtökohtana on Bernin sopimuksen voimistaminen Euroopan unionin alueella ja tavoitteena luontotyyppien, elinympäristöjen ja lajien säilyttäminen suotuisan suojelun tasolla. Suotuisan suojelun taso on direktiivin avainkäsite ja se tarkoittaa luontotyyppien kohdalla sitä, että luontotyypin luontainen levinneisyys ja kokonaisala riittävät turvaamaan sen säilymisen. Suotuisa suojelun taso tarkoittaa myös elinympäristöjen rakenteen ja toimivuuden turvaamista sekä luontotyypeille luonteenomaisten eliölajien säilymistä

elinvoimaisina luontaisessa elinympäristössään. Luontodirektiivin näkyvimpiä velvoitteita on erityisten suojelutoimien alueiden muodostaman Natura 2000 –verkon perustaminen ja siihen kuuluu myös perinnebiotooppeja. Luontodirektiivillä täydennetään aikaisemmin voimaan tullutta lintudirektiiviä (79/409/ETY) ja yhdessä näillä kahdella säädöksellä Euroopan unioni pyrkii luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseen Rion biodiversiteettisopimuksen mukaisesti. (Lappalainen 1998, 229, 231-232)

4.2.4 Muita eurooppalaisia lähtökohtia ja sopimuksia

Edellä olevien perusteiden lisäksi Euroopassa on tehty monimuotoisuuden ylläpitämiseksi useita muitakin päätöksiä, jotka koskevat myös perinneympäristöjä ja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuutta joko Euroopan unionin alueella tai Euroopassa yleensä. Seuraavassa muutama esimerkki.

Firenzessä allekirjoitettiin 20.10.2000 Euroopan maisemasopimus eli Firenzen sopimus. Suomi allekirjoitti sen ensimmäisten 18 valtion joukossa. Euroopan maisemasopimus koskee niin luonnonmaisemia kuin rakennettuja ympäristöjä. Sopimus edellyttää, että valtioilla on valittavissa maisemapolitiikan toteuttamiseksi tarpeellisia keinoja, joilla maisemasuojelua, -hoitoa ja maisemasuunnittelua voidaan edistää. Ympäristöministeriön alustavan tarkastelun perusteella vaikuttaa siltä, että sopimus ei vaatisi Suomessa lainmuutoksia, sillä sekä luonnonsuojelulaissa että uudessa maankäyttö- ja rakennuslaissa on keinoja maiseman suojelua ja suunnittelua varten. Sopimusosapuolet sitoutuvat myös yhteistyöhön maisemaulottuvuuden sisällyttämiseksi sekä kansainvälisiin että kansallisiin strategioihin ja ohjelmiin. Biologisen monimuotoisuuden rinnalle onkin nousemassa uusi käsite, maiseman monimuotoisuus. (Nordberg 2000, 33) Yleiseurooppalaisen maisemasopimuksen tavoite on turvata maanosan kulttuurimaisemien monimuotoisuus. Eurooppa onkin valtava eri luontotyyppien, kulttuurimuotojen ja maisematyyppien mosaiikki, omassa lajissaan ylivoimainen koko maapallolla, kuten Heikkilä (2000, 102) kirjoittaa.

Euroopan unionin kuudes ympäristöä koskeva toimintaohjelma ”Ympäristö 2010: Tulevaisuutemme valinta” on suunnitelma EU:n ympäristöpolitiikaksi. Se on jatkoa vuonna 1992 laaditulle ja vuonna 2000 päättyneelle EU:n viidennelle ympäristöohjelmalle, joka kantoi nimeä ”Kohti kestävä kehitystä”. Ohjelma on neuvoston ja Euroopan parlamentin hyväksyttävänä. Kuudennessa ympäristöohjelmassa keskitytään neljään ensisijaiseen toiminta-alaan, jotka ovat ilmastonmuutos, terveys ja ympäristö, luonto ja biologinen monimuotoisuus sekä luonnonvarojen hoitaminen. Ohjelman toiminta-alueille on asetettu ympäristöä koskevat päämäärät tuleviksi 5-10 vuodeksi ja siinä esitetään toimet, jotka on toteutettava näiden päämäärien saavuttamiseksi. (Comission proposes new action for the environment. Euroopan komission www-sivu 18.2.2001)

Kuudennen ympäristöohjelman yksi tavoite on luonnon monimuotoisuuden häviämisen pysäyttäminen. Maatalousalalla ja laajemmin maaseudulla tämä tarkoittaa niin maataloustukien kuin maaseudun kehittämissuunnitelmien ohjaamista edelleen ekologisesti kestävämpään suuntaan. Maatalousalojen Agenda 2000-ohjelmassa esitetyt uudet ympäristönsuojeluvaatimukset edellyttävät, että jäsenvaltiot saavuttavat paremman tasapainon maatalouden ja ympäristön välillä ja erityisesti tarjoavat siihen mahdollisuuden. Kuudennessa ympäristöä koskevassa toimintaohjelmassa onkin esitetty ajatus siitä, että yhteisessä maatalouspolitiikassa on kasvavat mahdollisuudet edistää ympäristöä säästävää maankäyttöä maatalouden ympäristöohjelmien kautta. Tämä on tärkeä apu muun muassa monimuotoisuuden ja maiseman suojelun toteuttamisessa. ”Ympäristö 2010: Tulevaisuutemme valinta” -ohjelmassa on tuotu esiin, ettei luonnon monimuotoisuuden suojelu välttämättä tarkoita ihmisen toiminnan loppumista alueella, sillä esimerkiksi useat arvokkaat maisemat ja puoliksi luonnontilaiset elinympäristöt eli perinnebiotoopit ovat rikkaan viljelyperinnön tulosta. Toimintaohjelmassa korostetaan niiden viljelykäytäntöjen rohkaisemista, jotka paremmin pitävät yllä perinteistä maatalousmaisemaa. (Kuudes ympäristöä koskeva Euroopan yhteisön toimintaohjelma. Euroopan komission www-sivu 18.2.2001)

Kun Euroopan komissio esittää Göteborgissa kesäkuussa 2001 pidettävälle Eurooppa-neuvoston kokoukselle EU:n kestävän kehityksen strategian, saattaa sitäkin kautta tulla esiin uusia tai ainakin vahvistettuja perusteita maatalouden ympäristötuen kohdentamiselle luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitamiseksi (Kuudes ympäristöä koskeva Euroopan yhteisön toimintaohjelma. Euroopan komission www-sivu 18.2.2001).

4.3 Kansallisia lähtökohtia

Kansallisia perusteita ympäristötuen kohdentamiselle maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitamiseksi synnyttää muun muassa maankäyttö, sillä se voi joko ylläpitää monipuolista viljelymaisemaa tai sitten vähentää sen arvoja. Myös esimerkiksi perinnebiotooppien tilan kartoitustyöt ja uhanalaisten lajien seurannat tuloksineen viestittävät sekä perinnebiotooppien hoidon että hoitotoimenpiteiden rahallisen tuen tärkeydestä. Lisäksi kansalliset ja kansainväliset lait sekä erilaiset sopimukset luovat perustan ja toisaalta raamit ympäristötuen kohdentamiselle perinneympäristöjen ja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseksi.

4.3.1 Maankäyttöön liittyviä perusteita

Eurooppalaisen mittapuun mukaan Suomessa on vähän avointa viljelymaisemaa, vain noin 8 % pinta-alasta (Haaranen 2000, 16). Myös Ruotsissa tilanne on samankaltainen. Ruotsin pinta-alasta on avointa viljelymaisemaa 8,1 %, josta 7 % viljelymaata ja 1,1 % pysyviä laitumia (Lindahl 2000, 30) (kuva 21).

Kuva 21. Suomessa ja Ruotsissa on avointa viljelymaisemaa vain noin 8 % pinta-alasta. Ruotsi. Tarja Haaranen 1996.

Viimeisten vuosikymmenten aikana maatalojen määrä on vähentynyt niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Kehitykselle ominaisia piirteitä ovat olleet tuotantomenetelmien koneellistuminen ja tehostuminen sekä alueellinen ja tilakohtainen erikoistuminen. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000, 7 ja Jordbruksdepartementet 2000, 15) Muutokset maataloudessa ovat johdaneet maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinnebiotooppien vähenemiseen, ja se näkyy ensimmäisenä maiseman umpeutumisenä. Maatalouden ympäristökijärjestelmän avulla pyritään osaltaan vaikuttamaan maankäyttöön ja siten avoimen viljelymaiseman, perinneympäristöjen ja luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen.

4.3.2 Perinnebiotooppien tila

Perinnebiotooppien kartoitustyö Suomessa alkoi vuonna 1992 ympäristöministeriön rahoituksella ja vesi- ja ympäristöhallituksen, (nykyisin Suomen ympäristökeskus) ohjaamana. Tämän perinnemaisemaprojektiksi kutsutun inventoinnin tavoitteena oli kartoittaa vielä jäljellä olevat perin-

nebiotoopit, niiden tila, edustavuus ja niihin liittyvät arvot sekä määritellä hoidon tavoitteet. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 29)

Kartoituksen avulla pyrittiin löytämään biologisesti monimuotoisimmat sekä kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaimmat alueet. Löydetyt perinnebiotoopit luokiteltiin valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaiksi kohteiksi. Perinnemaisemaprojektin aikana löydettiin koko maasta Ahvenanmaata lukuun ottamatta noin 3 700 perinnebiotooppia, joiden yhteispinta-ala on noin 18 700 hehtaaria. Määrä on todella vähäinen verrattuna sadan vuoden takaiseen tilanteeseen Suomessa. Määrä on pieni myös verrattaessa esimerkiksi Ruotsin nykytilanteeseen, sillä Ruotsissa vastaavassa inventoinnissa arvokkaiksi luokiteltuja kohteita löytyi noin 200 000 hehtaaria. Kaiken lisäksi tästä luvusta puuttuu vielä pääosa metsälaitumista, jotka Ruotsissa jätettiin kartoituksen ulkopuolelle. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 30)

Perinnebiotooppien luontotyypeistämme useimmat ovat pienialaisia ja jakautuneet maan eri osiin. Kaikkein harvinaisimmiksi ja uhanalaisimmiksi perinnebiotoopeiksi osoittautuivat niittoniityt, lehdesniityt, kedot ja nummet. Sen lisäksi, että inventointitulokset osoittavat perinnebiotooppeja olevan määrällisesti vähän, on niiden tila myös hoidon kannalta hälyttävä. Löytyneistä alueista vain noin puolet on jollain tapaa käytössä, toisen puolen ollessa eriateisen umpeenkasvun armoilla (kuva 22). Lisäksi käytössä olevilla kohteilla perinteisestä laidunnuksesta poikkeava laidunnustapa on johtanut kohteiden vähittäiseen rehevöitymiseen esimerkiksi lannoituksen ja lisärehun annon myötä. Perinnebiotooppien rehevöitymistä on lisännyt myös se, että kohteet on usein aidattu osaksi laajaa peltolaidunta ja ovat siksi paremminkin eläinten oleskelu- kuin ruokailualueita. Myös karjamäärä ja siten laidunpaine on jäänyt useilla kohteilla liian alhaiseksi pitääkseen kurissa voimakkaan heinittymisen ja vesakoitumisen. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 30, 34)

Kuva 22. Myllyä ympäröivä niitty on kasvamassa umpeen. Kyseinen niitty on paikallisesti arvokas perinnebiotooppikohde, joka kaipaisi pikaisia hoitotöitä: vesakon raivausta ja laidunnuksen tai niiton aloittamista. Merven myllyniitty, Hattula. Miia Karja 2000.

4.3.3 Lajien uhanalaisuus ja perinnebiotoopit

Suomessa arvioidaan olevan yli 600 putkilokasvilajia, jotka hyötyvät perinteisistä maankäyttötavoista eli laidunnuksesta ja niitosta. Perinnebiotooppien määrän dramaattisesti vähennettyä on niiden kasvilajisto taantunut ja ennen hyvin tavallisetkin lajit muuttuneet harvinaisiksi. Suomessa eliölajien uhanalaisuutta on arvioitu jo kolme kertaa ja näistä viimeisimmän arvion eli uhanalaisten lajien II seurantaryhmän luettelot julkistettiin internetissä 25.5.2000. Uusimman arvion mukaan uhanalaisista lajeista 28 % elää ensisijaisesti erilaisissa kulttuuriympäristöissä, pääasiassa perinnebiotoopeilla. Ensimmäisessä, vuonna 1985 tehdyssä arvioinnissa kulttuuriympäristöjen lajien osuus uhanalaisiksi luokitelluista lajeista oli 19 % ja vuoden 1991 arvioinnissa 21 %. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 40) Verrattaessa uusimman uhanalaistarkastelun tuloksia aikaisempiin arviointeihin voidaan huomata, että muu-

tokset huonompaan suuntaan ovat tapahtuneet juuri perinne- ja kulttuuriympäristöjen lajeilla (Haaranen 2000, 16).

Perinnebiotooppien lajiston osuus kaikista uhanalaisista eliöistä onkin selvästi lisääntynyt. Kulttuuriympäristöjen uhanalaisten lajien kasvanut määrä ja osuus johtuu osaltaan siitä, että perinnebiotooppien määrä on jatkuvasti vähentynyt ja säilyneidenkin elinympäristöjen laatu heikentynyt. Siksi näistä ympäristöistä riippuvainen lajisto vähenee ja uhanalaistuu vääjäämättä. Ensisijaisesti perinnebiotoopeilla esiintyy 338 lajia eli 22 % uuden tarkastelun kaikkiaan 1505 uhanalaisesta eliölajista. Esimerkiksi uhanalaisista 180 putkilokasvista vanhaan maatalouskulttuuriin liittyy noin 50 lajia eli yli neljännes. Kuivilla niityillä ja kedoilla esiintyy suurin osa eli lähes kaksi kolmasosaa kaikista uhanalaisiksi luokitelluista perinnebiotooppien lajeista. Toiseksi eniten eli lähes viidesosa uhanalaisiksi luokitelluista perinnebiotooppien lajeista elää hakamailla, lehdesniityillä ja muilla puustoisilla perinnebiotoopeilla. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 40-41) Ruotsissa tehdyssä vastaavanlaisessa uudessa uhanalaisarvioinnissa perinne- ja kulttuuriympäristöjen lajit ovat jo metsälajeja uhanalaisempia (Ahonen 2000, 9). Ruotsissa arvellaan yleensä ottaen maatalousympäristöistä riippuvaisia uhanalaisia lajeja olevan lähes 2000 (Svenska miljömål 1998, 12).

4.3.4 Lainsäädännöllisiä perusteita

Valtion lait voivat antaa perusteen ympäristötuen kohdentamiseksi maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen ylläpitämiseen. Näin on Suomessa, sillä uudessa Suomen perustuslaissa, joka tuli voimaan 1.3.2000, vastuu ympäristöstä on katsottu perusoikeudeksi. Perustuslain toisen luvun 20 § mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. (Suomen perustuslaki, 3, 14)

Myös joukko ympäristönsuojeluun liittyviä lakeja luo perusteen kohdentaa maatalouden ympäristötukea perinneympäristöjen suojeluun. Esimer-

kiksi Suomessa vuoden 1997 alussa voimaan tulleen luonnonsuojelulain yksi tavoite on luonnonkauneuden ja maisema-arvojen vaaliminen ja siihen on sisällytetty luku maiseman suojelusta. Lain mukaan luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien muiden erityisarvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi voidaan perustaa lakisääteinen maisema-alue. (Heikkilä 2000, 99)

Samainen luonnonsuojelulaki sisältää velvoitteen suojella tiettyjä maassamme suhteellisen harvinaisia ja uhanalaisia, luonnonarvoltaan merkittäviä luontotyyppisiä. Näiden yhdeksän luontotyypin joukossa on myös kolme perinnebiotooppityyppiä: merenrantaniityt, katajakedot ja lehdesniityt. Koska laki velvoittaa näiden luontotyyppien suojeluun, ei kohteita saa muuttaa siten, että luontotyypin ominaispiirteiden säilyminen kyseisellä alueella vaarantuu. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 104) Siten esimerkiksi suojeltua katajakettoa ei saa lannoittaa eikä muokata eikä alueelle saa kylvää eikä istuttaa puun taimia. Myös rakentaminen on kielletty. (Suojellut luontotyypit. Ympäristöhallinnon www-sivut 1.2.2001) Avointa maisemaa hallitsevat suuret yksittäiset puut ja puuryhmät ovat myös yksi luonnonsuojelulain suojelluista kohteista (Lappalainen 1998, 231). Myös tämä on peruste kohdentaa ympäristötukea maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuskohteille, joista yksittäiset puut ja puuryhmät muodostavat osan.

Euroopan unionin luontodirektiivi antaa perusteen yllä mainittujen merenrantaniittyjen ja lehdesniittyjen lisäksi yhdentoista muun perinnebiotooppityypin suojeluun. Esimerkkeinä mainittakoon runsaslajiset jäkkiniiityt sekä runsaslajiset kuivat ja tuoreet niityt, jotka kuuluvat Suomen erityisen tärkeisiin eli priorisoituihin perinnebiotooppityyppeihin varsinkin Euroopan unionin näkövinkkelistä katsottuna. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 49) Näitä 13 perinnebiotooppityyppiä pyritään suojeleman muun muassa luontodirektiiviin liittyvän Natura 2000 -verkon avulla.

4.3.5 Biodiversiteettisopimuksen kansallinen toimeenpano ja kestävän kehityksen toimenpiteet

Valtioneuvoston periaatepäätös eräistä biologisen monimuotoisuuden ylläpitoa ja tutkimusta edistävästä toimenpiteistä (VNp 21.12.1995) käynnisti biodiversiteettisopimuksen toimeenpanon Suomessa. Sen tarkoituksena on edistää eri hallinnonalojen yhteistyötä ja selkiyttää eri osapuolten vastuita biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen toimeenpanossa. Vuonna 1996 muodostettiin laajapohjainen, kaikki ministeriöt ja keskeiset elinkeinosektorit sekä ympäristöjärjestöt käsittävä Kansallinen biodiversiteettitoimikunta, joka laati Suomen biologista monimuotoisuutta koskevan kansallisen toimintaohjelman vuosille 1997-2005. Ohjelman kokoamisessa on käytetty mm. ministeriöiden laatimia, biologista monimuotoisuutta koskevia hallinnonalakohtaisia selvityksiä. (Kansallinen biodiversiteettitoimikunta 1997, 3-4)

Maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalaan liittyvän biodiversiteetin ylläpitoa, hoitoa ja kestävää käyttöä koskevan toimintaohjelman yksi tavoite on maatalousympäristön monimuotoisuuden ja maiseman ylläpitäminen ja parantaminen. Tavoitteen saavuttamiseksi ehdotetaan muun muassa, että vuodesta 2000 lähtien toteutettavassa uudessa ympäristötutkijärjestelmässä vahvistetaan maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden hoitoa koskevia toimenpiteitä. Maa- ja metsätalousministeriön toimintaohjelman tavoitteena on myös ylläpitää maatalouden luomissa ympäristöissä viihtyvän lajiston monipuolisuutta hoitamalla niiden elinympäristöjä, kuten niittyjä ja ojan vierä. (Maa- ja metsätalousministeriö 1997, 13)

Kestävän maatalouden tarkoitus on muun muassa ylläpitää elävää maaseutua ja monipuolista kulttuurimaisemaa (Mikä ihmeen kestävä kehitys? 1997). Esimerkiksi Ruotsissa hallitus on tehnyt esityksen 15 ruotsalaisesta ympäristötavoitteesta, joiden päämääränä on toimia kestävän yhteiskunnan rakennuspalikoina. Yksi ympäristötavoitteista on rikkaan viljelymaiseman ylläpitäminen. Siihen pyritään siten, että elintarviketuotan-

non edellytyksistä eli viljelymaan kunnosta ja koko viljelymaisemasta pidetään huolta samalla kun turvataan ja vahvistetaan luonnon monimuotoisuuden ja kulttuuriympäristön arvojen säilyminen. (Svenska miljömål 1998, 1, 12) Ruotsin maatalouden ympäristötukijärjestelmä perustuukin osaltaan näihin hallituksen luomiin ja valtiopäivien hyväksymiin ympäristötavoitteisiin. Esimerkiksi niitty- ja hakamaiden hoitaminen ja maatalousalueiden uhanalaisten lajien suojelu perustuvat ympäristötavoitteista juuri rikkaan viljelymaiseman ylläpitämiseen. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 67-70)

Suomessa maa- ja metsätalousministeriö on luonut strategian luonnonvarojen kestäväälle käytölle, jossa otetaan huomioon vaatimus luonnon monimuotoisuuden säilymisestä luonnonvarojen käytössä. Strategiassa todetaan myös, että tulevilla sukupolvilla on oikeus vähintään yhtä hyvään (maatalousalueiden) luontoon kuin meillä tämän päivän kansalaisillakin. (Maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarastrategia. Maa- ja metsätalousministeriön www-sivut 5.2.2001) Maa- ja metsätalousministeriössä on myös kehitetty yleismittaristo, jolla uusiutuvien luonnonvarojen käytön kestävyyttä voidaan seurata. Mittareiden avulla on tarkoitus kerätä valtakunnallisesti luotettavaa ja oikein kohdennettua tietoa uusiutuvista luonnonvaroista ja niihin kohdistuvista paineista ja uhkista. Lisäksi on tarkoitus saada näitä mittareita apuna käyttäen kuva luonnonvarojen määrällisistä ja laadullisista kehityssuunnista. Esimerkiksi sitä, kuinka maatalous ylläpitää omalta osaltaan luonnon monimuotoisuutta, mitataan niin lajien monimuotoisuuden kuin myös elinympäristöjen monimuotoisuuden avulla. Kulttuurimaisemien ja vanhojen perinnemaisemien säilymistä mitataan puolestaan kulttuuri- ja perinnemaisemien määrän avulla. Kunnissa käytössä olevien kulttuuriympäristöohjelmien kautta voidaan taasen tutkia sitä, vaikuttavatko maankäyttö ja maaseuturakentaminen myönteisesti maisemaan ja yleiseen viihtyvyyteen. (Maa- ja metsätalousministeriö 1999, 13, 32, 35, 156)

4.4 Monivaikutteinen maatalous ja Ranskan malli

4.4.1 Monivaikutteinen maatalous

Maatalous- ja kauppapoliittisessa keskustelussa on viime aikoina pyöritelty uutta käsitettä, monivaikutteinen maatalous. Monivaikutteisella maataloudella (MoMa) tarkoitetaan maatalouden perinteisen ruuan ja kuitujen tuotannon ohessa syntyviä markkinattomia hyödykkeitä. Yleisimmin hyväksytyjä MoMan osia ovat muun muassa ympäristöön liittyvät tekijät. Monivaikutteisudella viitataan siihen, että taloudellisella toiminnalla on useita lopputuotteita ja se saattaa siten edistää samanaikaisesti useita yhteiskunnan pyrkimyksiä. Toisin sanoen monivaikutteisudesta puhuttaessa tarkoitetaan sitä, että maataloustuotannossa syntyy samanaikaisesti monia tuotteita, joista osa on elintarvikkeita ja osa ns. non-food-tuotteita. Maataloustuotannon voidaan ajatella tuottavan samalla esimerkiksi viljaa ja kaunista maaseutumaisemaa rinnakkaistuotteina. (Yrjölä ja Kola 2000, 8)

Vaikka maatalouden monivaikutteisuus on uusi käsite, on maatalouden rooli muunakin kuin ruuan ja kuitujen tuottajana tunnustettu ja hyväksytty jo pitkään. Esimerkiksi CAP-reformissa maatalouden odotettiin tuottavan niin ruokaa kuin ympäristöllisiä julkishyödykkeitä sekä edesauttavan ja ylläpitävän tasapainoista ja kehittyvää maaseutua. Monivaikutteisuus lähteekin ajatuksesta, että maataloudella on monia rooleja perinteisen ruuan tai kuitujen tuottajan roolin rinnalla. Monivaikutteiseen maatalouteen voidaan katsoa kuuluvan esimerkiksi seuraavat julkishyödykkeet: luonnon monimuotoisuus, virkistyskäyttö, esteettiset arvot ja kulttuuriperintö. Suomessa maatalouden monivaikutteisuuden osista tärkeimpiä ovat juuri ympäristöhyödyt. Ympäristöhyödyt käsitetään WTO:n neuvotteluissa ei-kaupallisiksi tuotteiksi ja niitä voidaan siten tukea esimerkiksi maatalouden ympäristötuen kautta. (Yrjölä ja Kola 2000, 9, 11)

Julkishyödyke on hyödyke, jonka käyttöä ei voi rajoittaa ja jonka kuluttamismahdollisuuksia toisen toimijan kuluttaminen ei rajoita. Julkishyödyke on siis hyödyke, jota kaikki voivat käyttää hyväkseen samanaikaisesti ja yhtä paljon. Kuten yllä mainitaan, ovat maatalouden monivaikutteisuuksien osatekijät usein julkishyödykkeitä. Tämän lisäksi ne ovat myös ulkoisvaikutuksia, jotka syntyvät maatalouden tuotantoprosesseissa. Tämä tarkoittaa, etteivät ne ole päätuotteita, mutta ne voidaan nähdä paitsi sivutuotteina myös rinnakkaistuotteina. (Yrjölä ja Kola 2000, 12) Esimerkiksi lihakarjatalouden sivutuotteita ovat luonnon monimuotoisuuden ja perinnebiotooppien ylläpitäminen silloin, kun eläimiä laidunnetaan (viljeltyjen laidunten ohella) niityillä ja muilla soveliailla perinnebiotoopeilla. Rinnakkaistuotteet ovatkin saman tuotantoprosessin tuotteita, jotka tuotetaan samoilla tuotantopanoksilla siten, ettei minkään tuotantopanoksen voida katsoa tuottavan ainoastaan toista rinnakkais- tuotetta. Rinnakkaistuotteiden tuotantoprosessi saattaa olla edullisempi kuin esimerkiksi se, että lihakarjaa ei päästettäisi hankkimaan ravintoaan laiduntamalla niityillä ja toisaalta samanaikaisesti niityn niitto- ja raivaustyöt teetetäisiin vaikkapa ammattimaisella urakoitsijalla. Joitakin maatalouden monivaikutteisuuksien osia onkin mahdollista tai ainakin kannattavaa tuottaa ainoastaan maataloustuotannon osana. (Yrjölä ja Kola 2000, 12-13)

4.4.2 Ranskan malli

Niin Euroopassa kuin muuallakin maailmassa haetaan kuumeisesti uudenlaisia maatalouspoliittisia järjestelmiä, jotka vastaisivat sekä maataloutta että maaseutua koskeviin taloudellisiin, sosiaalisiin ja ympäristönäkökohtia koskeviin haasteisiin. Ranskassa onkin vuonna 2000 käynnistetty järjestelmä, jossa viljelijä tekee maatalouden piiriviranomaisen kanssa maatalon seutusopimuksen eli CTE-sopimuksen (Contrat Territorial d'Exploitation). Maakunnallisesti sovitut yhteiset tavoitteet ja maatalon mahdollisuudet kysytyjen palveluiden tuottamiseen vaikuttavat sopimuksen sisältöön. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 98) CTE-sopimukset ovat eräänlaisia alueellisia tuotantosopimuksia, mutta tuot-

teenä on julkishyödyke, kuten perinnemaisemien ylläpito, perinteisten tuotantosopimusten yksityishyödykkeiden eli maataloustuotteiden sijasta (Yrjölä ja Kola 2000, 25).

Maatilan seutusopimus on osa Ranskan parlamentin vuonna 1999 hyväksymää maatalouden puitelakia. Laissa painotetaan maatalouden monivai-
kutteisuutta ja julkishyödykkeiden tuottamisen yhteyttä maatalouden harjoittamiseen. (Yrjölä ja Kola 2000, 25) Laki perustuu yhteiskunnan maataloustavoitteiden uudistumiseen. Seutusopimukseen kuuluu kolme tärkeää elementtiä, jotka ovat aluekehitys, kestävä maatalous ja ympäristöstrategian edistäminen. Maatilan seutusopimus on yleensä tilakohtainen, mutta voi sisältää myös seutujen yhteishankkeita. Sopimuksessa määritetään maatilan yhteiskunnalle tuottamat palvelut ja niistä maksettava korvaus. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 98)

CTE-sopimus on eräänlainen sovellutus ympäristötukijärjestelmästä, jossa laajennus on tehty sosio-ekonomiseen suuntaan eli työllisyyden ja maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitämiseen. Sopimusjärjestelmän tavoite on työllistää, edistää maatalouden monitoimisuutta ja suojella ympäristöä. Viljelijä ei enää tuota pelkästään elintarvikkeita vaan myös maaseutumaisemaa ja sen luonnon monimuotoisuutta. Lisäksi hän sitoutuu huolehtimaan paikallisesti omaleimaisesta ympäristöstä tilallaan. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 98) Maaseudun monipuolistumista CTE-sopimus ei ehkä merkittävästi edistä, koska sopimuksen voi tehdä vain viljelijä ja muut maaseudun yrittäjät ja asujat on suljettu CTE:n ulkopuolelle (Yrjölä ja Kola 2000, 25). Ranskan vanha ympäristötukijärjestelmä on sisällytetty uuteen järjestelmään uudessa muodossa ja tavoitteena on keskittää maatalouden tukirahoja CTE:n piiriin. Koska Ranskan ja Suomen maatalous ja maaseutu sekä niiden kehittämistavoitteet eroavat toisistaan huomattavasti, ei Ranskan toimintatapa sellaisenaan sovi Suomeen. Siksi tarvitaankin laajaa, monipuolista ja eri tahojen keskenään käymää keskustelua sekä tutkimusta mallin soveltamisesta maahamme. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 98)

5. MAATALOUSALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOISUUS JA PERINNEYMPÄRISTÖT SUOMEN JA RUOTSIN MAATALOUDEN YMPÄRISTÖTUKIJÄRJESTELMISSÄ OHJELMAKAUDELTA 1995-1999

Toteuttaakseen Euroopan unionin ympäristötukijärjestelmää laatii kukin jäsenvaltio oman maatalouden ympäristötukiohjelmansa, jonka tulee olla Euroopan komission maatalouden rakenteiden ja maaseudun kehittämisen komitean eli ns. STAR –komitean hyväksymä. Ympäristöohjelma laaditaan kullekin ohjelmakaudelle erikseen, sillä Euroopan unionin antamat asetukset ja muut säädökset koskevat aina yhtä ohjelmakautta kerrallaan. Säädökset määrittelevät siis ympäristötukijärjestelmän ohjelma-kausittain. (Haaranen 2001) Koska jäsenvaltioilla on oikeus ja velvollisuus päättää itse ympäristötukiohjelman hallinnoimisen järjestämisestä sekä ohjelman täytäntöönpanosta ja valvonnasta, eroavat valtioiden ympäristötukijärjestelmät toisistaan. Myös erilaiset luonnonolosuhteet ja ympäristöongelmat synnyttävät eroja ohjelmien välille, mikä puolestaan heijastuu ohjelmien tavoitteisiin ja päämääriin. Lisäksi tukimuotoja markkinoidaan viljelijöille eri tavoin. (Juntti 1999, 34) Yhteistä jäsenvaltioiden ympäristötukijärjestelmille on kuitenkin se, että ne perustuvat Euroopan unionin komission ja neuvoston asetuksiin ja että maatalouden ympäristötuki korvaa viljelijöille ympäristönsuojelu- ja maisemanhoitotoimenpiteistä aiheutuvia kustannuksia ja tulonmenetyksiä.

Koska ympäristötukijärjestelmien laajuus ja toteutustapa vaihtelevat maittain varsin paljon, on esimerkiksi ympäristötuen avulla saavutettujen ympäristöhyötyjen vertailu hankalaa (Heikkilä 2001, 11). Toisten jäsenmaiden kokemuksia voidaan kuitenkin hyödyntää esimerkiksi maatalouden ympäristötukijärjestelmän ja yleensä ympäristöpoliittisten ohjauskeinojen kehittämisessä (Juntti 1999, 34). Näin on myös Suomen ja Ruotsin välillä. Seuraavassa käydään lyhyesti läpi maatalouden ympäristöpolitiikan vaiheita kummassakin maassa sekä kerrotaan maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisestä Suomen ja Ruotsin maatalouden ympäristötukijärjestelmissä edeltäneellä

(1995-1999) ja nykyisellä (2000-2006) ohjelmakaudella. Lisäksi luodaan silmäys tuleviin haasteisiin, jotka liittyvät maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen vaalimiseen.

5.1 Haastattelututkimus

Seuraavia kappaleita varten olen kirjallisuuslähteiden lisäksi käyttänyt apuna tekemiäni haastatteluja, sillä katsoin, että saadakseni syvällisemmän kokonaiskuvan muun muassa ympäristötukijärjestelmiin tehdyistä muutoksista, oli minun hyödyllistä myös haastatella muutamaa ympäristötukijärjestelmien parissa työskentelevää alan asiantuntijaa. Suomen osalta haastattelin ylitarkastaja Tarja Haarasta maa- ja metsätalousministeriön tukipolitiikkayksikön ohjelmaperusteisten tukien jaostosta. Ruotsin ympäristötukijärjestelmän osalta haastattelin Carl-Fredrik Lööfiä Ruotsin maatalousministeriön ympäristö- ja maaseutuyksiköstä. Molemmat haastatellut vastaavat maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuteen ja perinneympäristöihin liittyvien asioiden suunnittelusta, toimeenpanosta ja seurannasta esimerkiksi maaseudun kehittämissuunnitelmien ja siis ympäristöohjelmien osalta. Tarja Haarasen lisäksi sain Suomen ympäristötukijärjestelmään liittyen tietoja ylitarkastaja Sini Walleniukselta ja ylitarkastaja Tiina Malmilta maa- ja metsätalousministeriöstä.

Haastattelututkimuksen kohderyhmä ei ollut suuri, mutta mielestäni sitäkin asiantuntevampi. Suunnittelemani ja tekemäni haastattelututkimus oli menetelmältään enemmän kvalitatiivista eli laadullista kuin kvantitatiivista eli määrällistä tietoa tavoitteleva. Siksi haastattelujen tuloksiksi ei juuri muodostunutkaan esimerkiksi taulukkomuotoon saatettavaa tietoa, vaan haastattelujen kautta saamani hyvän ja laajan tiedon olen seuraavassa tuonut esiin pääasiassa tekstin muodossa. Suomessa ja Ruotsissa esittämäni haastattelukysymykset ovat liitteessä 4. Kysymykset eroavat paikoin toisistaan, sillä Ruotsissa uusi ympäristötukijärjestelmä otettiin käyttöön nykyisen ohjelmakauden toisen vuoden eli vuoden 2001 alusta.

5.2 Lyhyt oppimäärä maatalouden ympäristöpolitiikan ohjauskeinoista Suomessa ja Ruotsissa

5.2.1 Suomi

Luonnon monimuotoisuus astui mukaan maataloutta sääteleviin lakeihin ja muihin ohjauskeinoihin 1980- ja -90 lukujen vaihteessa. Maaseutuelinkeinolain (1295/1990) 1 §:n tavoitesäännöksen mukaan lain mukaisissa toimenpiteissä tuli kiinnittää huomiota yleensä ympäristönäkökohtiin. (Uusiutuvat luonnonvarat ja biologisen monimuotoisuuden hoito 1997, 11) Lisäksi Maaseutukeskusten liitto kampanjoi tilakohtaisten ympäristönhoitosuunnitelmien puolesta 1990-luvun alussa. Tilakohtaisten ympäristönhoitosuunnitelmien pääpaino oli vesiensuojelullisissa toimenpiteissä, erityisesti typen ja fosforin huuhtoutumisen vähentämisessä, mutta samalla ne tukivat luonnon monimuotoisuuden vaalimista. (Hiedanpää 1994, 97)

Ympäristöministeriön aloitteesta maaseudulle alettiin laatia ympäristöohjelmaa. Maa- ja metsätalousministeriö ja ympäristöministeriö vahvistivatkin vuonna 1992 Maaseudun ympäristönhoito-ohjelman, jossa luonnon monimuotoisuus mainitaan yhdeksi vaalimisen arvoiseksi ympäristötavoitteeksi ja jossa luetellaan keinoja päämäärän saavuttamiseksi. Maaseudun ympäristönhoito-ohjelma oli vain suositus, joten sillä ei ollut laki- tai asetusperusteista sitovuutta, ja siksi ohjelma nojasikin viljelijöiden vapaaehtoisuuteen ja valistuneisuuteen. Merkittävin yksittäinen osio Maaseudun ympäristönhoito-ohjelmassa oli maa- ja metsätalousministeriön julkaisuna ilmestynyt suositus hyviksi viljelymenetelmiksi. Yhtenä osiona julkaisussa on luku maaseutumaisemasta, luonnonsuojelusta ja luonnon monimuotoisuuden merkityksestä, mikä lienee ensimmäinen kerta, kun luonnon monimuotoisuuden merkityksestä puhuttiin suoraan viljelijöille suunnatussa laajalevikkisessä materiaalissa. (Hiedanpää 1994, 97-98) Tiedollisen ohjauksen lisäksi maatalouden ympäristöpolitiikassa otettiin 1990-luvun alussa käyttöön myös lannoitteiden käytön sääntelyverotusteknisin keinoin (Soini ja Tuuri 2000, 22). 1990-luvun alkupuol-

lolla alkoi myös perinnemaisemien kartoitusprojekti, joka on omalta osaltaan tuottanut tietoa ympäristöpoliittisten keinojen kohdentamiseksi maataloudessa.

5.2.2 Ruotsi

Yksi merkittävimmistä perinnebiotooppien hoitoa edistävästä toimista Ruotsissa oli vuonna 1986 käyttöön otettu tuki, jolla pyrittiin suojelemaan kaikkein arvokkaimmat niityt ja laidunmaat takaamalla niittämisen ja laiduntamisen jatkuminen perinteisellä tavalla. Tämän NOLA- eli Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet –tuen kautta viljelijät sitoutuivat sovittujen toimenpiteiden toteuttamiseen viideksi vuodeksi kerrallaan ja heille korvattiin hoidosta aiheutuneet kulut. Ruotsin maatalouden uudistuksen yhteydessä vuonna 1990 NOLA:n rinnalle tuli LANDSKAPSVÅRD –ohjelma, joka sekin sisälsi toimia maiseman suojelemiseksi. Yhdessä NOLA- ja LANDSKAPSVÅRD- järjestelmät loivat osaltaan pohjan Ruotsin ympäristötukijärjestelmälle, joka syrjäytti kyseiset ohjelmat Euroopan unioniin liittymisen yhteydessä. (Lindahl 2000, 35)

Perinneympäristöjen ja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden suojelemisella on pitkät perinteet Ruotsissa. Niitty- ja laidunmaiden inventointi alkoi Ruotsissa vuonna 1987, ja suurimmassa osassa maakuntia kenttätyö saatiin valmiiksi vuonna 1991. Kartoitusten pohjalta on syntynyt sekä kansallinen että alueellisia viljelymaiseman suojelemissuunnitelmia. (Lindahl 2000, 31-34) Myös useiden lakien avulla, kuten vuoden 1969 laissa ympäristövahingoista ja laissa viljelymaan hoidosta vuodelta 1979, pyritään ympäristön suojelemaan. Lakiin viljelymaan suojelemissuunnitelmista lisättiin vuonna 1984 tavoite suojella viljelymaiseman sellaiset piirteet, joilla on merkittäviä luonto- tai kulttuurihistoriallisia arvoja. (Naturvårdsverket 1993, 56-58)

Elintarvikepolitiikan vaikutuksia viljelymaisemaan alettiin tutkia vuonna 1990 LiM (livsmedelspolitikens miljöeffekter)-projektin kautta ja tule-

vaisuuden maatalouden kestäviä vaihtoehtoja alettiin miettiä 1990-luvun puolessa välissä. Lisäksi vuonna 1998 aloitettiin yhteisen maatalouspolitiikan, CAP, ympäristövaikutusten seuranta ja arviointi. (Lindahl 2000, 34-35) Yksi viimeaikojen uudistuksista on vuoden 1999 alussa käyttöön otettu Miljöbalken (SFS 1998:808), joka kokoaa alleen kaikki aikaisemmat ympäristöä säädelleet lait. Tätä kattavaa sateenvarjoa tulee käytännössä toteuttaa siten, että muun muassa maataloustuotannossa taataan arvokkaiden luonto- ja kulttuuriympäristöjen suojelu ja hoito sekä huolehditaan luonnon monimuotoisuuden säilymisestä. (Jordbrugslandskabets kulturværdier 2000, 149-150)

5.3 Ympäristötukijärjestelmä Suomessa

Suomessa ensimmäinen maatalouden ympäristötukijärjestelmä toteutettiin vuosina 1995-1999. Suomen maatalouden ympäristöpolitiikassa tämä sisällöltään laaja ja taloudelliselta merkitykseltään huomattava järjestelmä edusti uudentyyppistä ohjauskeinoa. (Soini ja Tuuri 2000, 3)

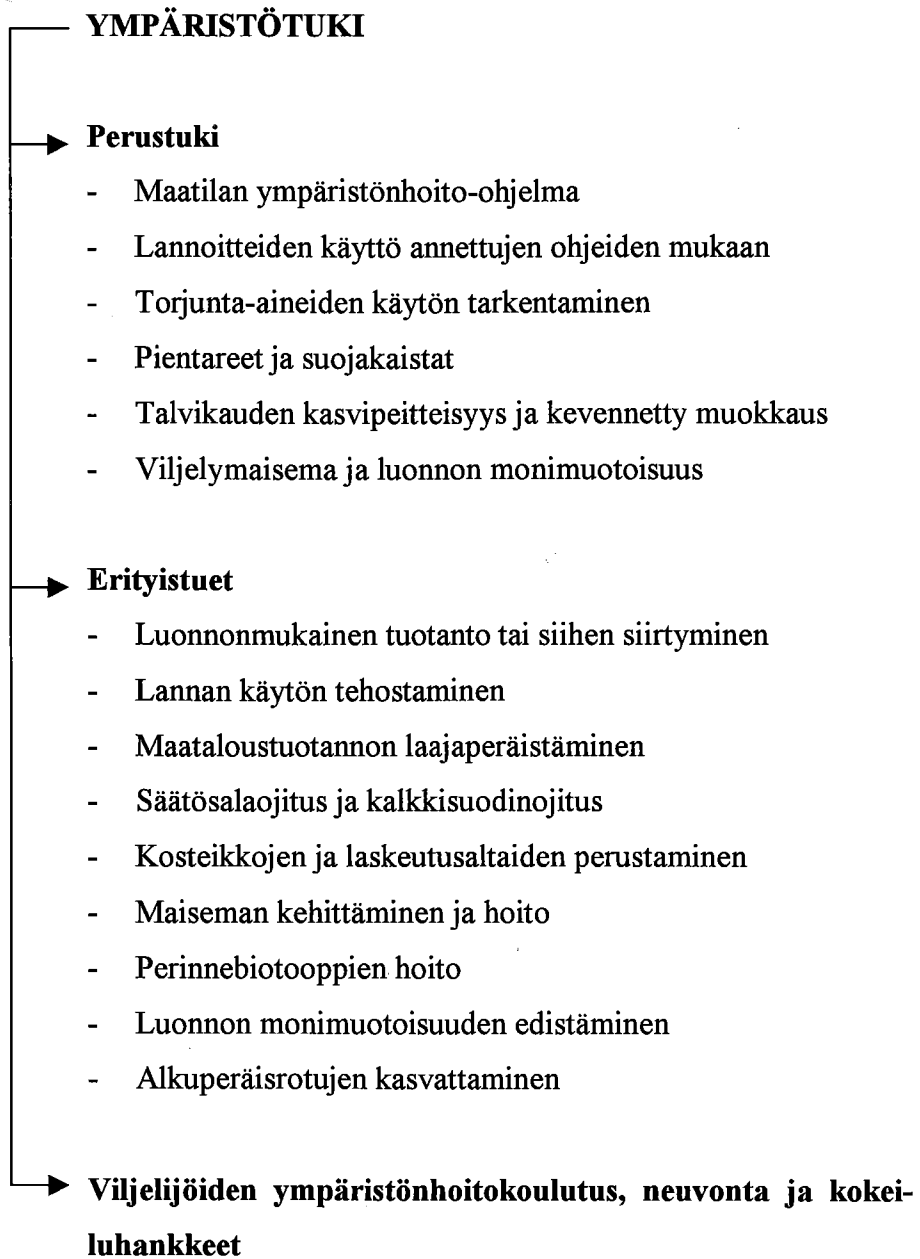
Tukikauden 1995-1999 ympäristötukijärjestelmä valmisteltiin valtakunnallisessa työryhmässä, jossa oli edustajia maa- ja metsätalousministeriöstä ja erityisesti sen ohjelmaperusteisten tukien jaostosta, ympäristöministeriöstä, maaseutuneuvonnasta, maataloustuottajista ja luonnonsuojelujärjestöistä. Työryhmässä oli myös maatalouden vesistökuormituksen, luonnon monimuotoisuuden, maataloustutkimuksen ja maatalouden taloustutkimuksen asiantuntijoita. Käytännössä he edustivat mm. Suomen ympäristökeskusta, Maatalouden tutkimuskeskusta ja Maatalouden taloudellista tutkimuslaitosta. Ympäristötukijärjestelmän valmistelun aikana työryhmä kuuli alueellisia vaikuttajatahoja, kuten maaseutukeskuksia, alueellisia ympäristökeskuksia ja maataloustuottajien organisaatioita. Lisäksi ennen valmistumista ympäristötukijärjestelmä-ehdotuksesta pyydettiin lausunnot. (Wallenius, haastattelu 9.3.2001) Tukikauden 1995-1999 ympäristötukijärjestelmän laatimista varten oli huomattavasti vähemmän aikaa kuin nykyisen ympäristötukijärjestelmän suunnitteluun. Suomi oli juuri astumassa mukaan Euroopan unioniin ja ympäristötuki-

järjestelmä jouduttiin laatimaan samaan aikaan jäsenyysneuvottelujen kanssa. (Malm, haastattelu 6.3.2001)

5.3.1 Ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tavoitteet

Maatalouden ympäristötuen tavoitteena ohjelmakaudella 1995-1999 oli pienentää ympäristöön, erityisesti pinta- ja pohjavesiin sekä ilmaan kohdistuvaa ravinne- ym. kuormitusta. Ympäristötuen kautta pyrittiin myös torjunta-aineista aiheutuvien ympäristöön tai ihmisiin kohdistuvien haittojen vähentämiseen ja maan tuottokyvyn säilyttämiseen hyvänä tai sen parantamiseen. Ympäristötuen tavoitteena oli lisäksi maaseutumaiseman hoitaminen ja luonnon monimuotoisuudesta huolehtiminen. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998a, 3)

Maatalouden ympäristötuki koostui kaikille viljelijöille tarkoitetusta perustuesta sekä tehokkaampia ympäristönsuojelu- ja ympäristöhoitotoimenpiteitä edellyttäneistä erityistukimuodoista (kuvio 3). Maatalouden ympäristötuella korvataan ympäristönsuojelu- ja maisemanhoitotoimenpiteistä viljelijälle aiheutuvat kustannukset ja tulonmenetykset. Ympäristötukea voitiin myöntää myös viljelijöiden ympäristökoulutukseen ja neuvontaan sekä kokeiluhankkeisiin. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 30) Mainittakoon, että maatalouden ympäristötukea kokonaisuudessaan kutsuttiin ympäristöohjelmaksi tukikaudella 1995-1999. Sekä ympäristötuen perustuesta että erityistuissa oli kaikkia yllä olevia tavoitteita painottavia ehtoja kuitenkin siten, että maisemanhoidolliset asiat olivat voimakkaammin esillä ja niihin panostettiin enemmän erityistukien kautta, kun taas perustuki painottui viljelykäytäntöjen tasolla vesiensuojeluun (Soini ja Tuuri 2000, 21)

Kuvio 3. Suomen maatalouden ympäristötuen rakenne ohjelmakaudella 1995-1999.

5.3.2 Perustuki

Ympäristöohjelman perustuki oli kaikille viljelijöille tarkoitettu tukimuoto, jossa tukea maksettiin peltohehtaarien perusteella sen mukaan, mitä kasvia lohkolla viljeltiin. Tuki vaihteli myös tukialueittain, joita oli neljä. Perustuki edellytti viljelijältä tiettyjen ympäristöhoitotoimenpitei-

den toteuttamista tilalla ja viljelijä sitoutui toimeenpanemaan ne sopimuskauden eli viiden vuoden aikana. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998a, 4)

Ympäristötuen perustoimenpiteitä toteuttaessaan viljelijä sitoutui muun muassa ylläpitämään viljelymaisemaa. Koska viljelymaisemalla tarkoitetaan myös peltoalueiden sisällä olevia alueita, esimerkiksi puuryhmiä, ja toisaalta muun muassa pellon ja metsän välistä reunavyöhykettä, sitoutui viljelijä myös luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen. Viljelijä sitoutui pitämään huolta erityisesti pienbiotoopeista ja riistan elinympäristöistä. Lisäksi viljelijän tuli hoitaa esimerkiksi niittämällä viljelemättömiä peltoalueita ja pidättäytyä maiseman kannalta arvokkaiden peltojen metsityksestä. Näin viljelijä sitoutui viljelymaiseman avoimena pitämiseen. Viljelymaiseman ja luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen liittyi perustuessa myös se, että viljelijän tuli välttää pellonreunojen, pientareiden ja tienvarsien torjunta-ainekäsittelyä ja sen sijaan käyttää näiden hoitomuotona niittämistä tai mekaanista raivausta. Lisäksi viljelijä sitoutui olemaan käsittelemättä suojakaistoja ja valtaojien pientareita torjunta-aineilla. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998a, 27)

Viljelymaisema ja luonnon monimuotoisuus-toimenpiteen lisäksi perustuen velvoitteet peltojen talviaikaisesta kasvipeitteisyydestä sekä pientareiden muodostamisesta ja suojakaistojen perustamisesta pitivät osaltaan yllä tai ainakin omasivat yhteyksiä maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuteen (Soini ja Tuuri 2000, 21) (kuva 23). Tiloille laadittujen maatilan ympäristöhoito-ohjelmien avulla pystyttiin puolestaan näkemään, miten ympäristön hoito ja suojelu kokonaisuudessaan on tilalla hoidettu. Lisäksi ohjelman laadinnan yhteydessä selvitettiin, oliko tilalla kiinnostusta ja tarvetta erityistukimuotojen avulla tehtyihin toimenpiteisiin, esimerkiksi perinnebiotooppien hoitoon. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998a, 6)

Kuva 23. Esimerkiksi suojakaista, joka on yhtenäinen ja ehyt sekä monivuotisen kasvuston peittämä, estää mm. maa-aineksen ja ravinteiden joutumista pellolta vesistöihin ja on samalla luonnon monimuotoisuutta rikastuttava elinympäristö. Loimijoen rantaa. Jokioinen. Miia Karja 1998.

5.3.3 Erityistuki

Vain ne viljelijät, jotka olivat sitoutuneet perustuen toimenpiteiden ehtoihin, pystyivät saamaan myös tukea maatalouden ympäristöohjelman erityistukitoimenpiteiden toteuttamiseen. Jo perustuen saamiseen liittyi kuitenkin tiettyjä niin viljelijään kuin alueeseenkin kohdistuvia edellytyksiä, mikä puolestaan heijastui mahdollisuuteen hakea erityistukea. Ensinnäkin ympäristötuen hakijan oli oltava alle 65-vuotias voidakseen hakea ja saada kseen niin perus- kuin erityistukea. Vain erityisestä syystä, esimerkiksi jos sopimusalueella oli maisemallinen merkitys, voitiin perinnebiotoopin hoitoa tai maiseman kehittämistä ja hoitoa koskeva sopimus tehdä yli 65-vuotiaan viljelijän kanssa. Tällöin viljelijän oli sitouduttava myös perustuen ehtoihin, vaikka hän ei voinut saada perustukea.

Lisäksi viljelijän oli joko omistettava tai viljeltävä peltoa vähintään kolme hehtaaria koko sopimuskauden ajan, mutta esimerkiksi perinnebiotooppikohteita ei lasketa tähän alaan kuuluvaksi. Vastaavasti puutarhatilalla tai avomaan vihannesviljelytilalla oli puutarhakasvien viljelykierrossa oltava puoli hehtaaria peltoa erityistuen maksamiseksi. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 32-34) Erityistuen saamiseksi luonnon monimuotoisuuden edistämistä tai perinnebiotooppien hoitoa varten tuli myös itse sopimuskohteen täyttää esimerkiksi pinta-alaan liittyvä edellytys. Sopimuskohteen, esimerkiksi kalliokedon, niityn tai metsäsaarekkeen, pinta-alaan tuli olla vähintään 50 aaria eli puoli hehtaaria. Ala sai kuitenkin koostua useammasta pienemmästä alueesta. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998c, 5-6) Viljelijöiden lisäksi erityistukea saattoivat hakea säätiöt, koulutilat ja vankilatilat, kunhan ne täyttivät ikäedellytystä lukuun ottamatta muut tukiehdot.

Erityistuki edellytti perustukea tehokkaampia ympäristönsuojelu- ja ympäristönhoitotoimenpiteitä ja siksi erityistukea ei ollut tarkoitettu pelkäämään esimerkiksi viljelymaiseman avoimena pitämiseen (Maa- ja metsätalousministeriö 1998c, 2, 6). Sen sijaan erityistuki oli tarkoitettu muun muassa elinympäristöjen hoitoon, kunnostukseen tai niiden perustamiseen (Heikkilä 2001, 13). Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta tärkeimmät tukikauden 1995-1999 ympäristötukijärjestelmän kaikista 11 erityistukitoimenpiteestä olivat luonnon monimuotoisuuden edistäminen ja perinnebiotooppien hoito. Luonnon monimuotoisuuden edistämisen tavoite oli auttaa säilyttämään ja parantamaan luonnon kasvien ja eläinten elinympäristöjä. Myös riistanhoidolla tuettiin luonnon monimuotoisuutta. Perinnebiotooppien hoidon tavoitteena oli laiduntamisen tai niittämisen avulla estää alueen umpeenkasvu ja metsittyminen, minkä kautta haluttiin edistää alueelle ominaisen kasvillisuuden ja eläimistön palautumista. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998c, 5-6, 12-13)

Erityistukikohteelle laaditaan aina hoitosopimus, joka tukikaudella 1995-1999 oli luonnon monimuotoisuuden edistämistoimenpiteessä joko viisi-

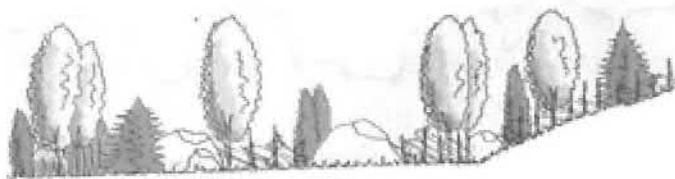
tai 20-vuotinen, kun puolestaan perinnebiotooppien hoidosta laadittiin viisivuotinen hoitosopimus. Hoitosopimukseen kuuluu aina kohdealueen hoitosuunnitelma. Hoitosopimuksen ja –suunnitelman kautta viljelijä sitoutuu toteuttamaan maatalaansa koskevat toimenpiteet, joilla hoidetaan, kunnostetaan tai palautetaan perinnebiotooppeja ja pienbiotooppeja, perustetaan riistapeltoja tai muuten edistetään maatalousalueiden luonnontyyppien tai eliölajiston monimuotoisuutta. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b) (kuva 24) Toimenpiteitä toteutettaessa tuli huomioida hoidolle asetetut yleiset edellytykset, jotka nekin osaltaan tähtäsivät luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen. Ensinnäkin luonnon monimuotoisuutta edistävien toimenpiteiden oli kohdistuttava erityisesti monipuolisen tai uhanalaisen eläin- ja kasvilajiston elinympäristöjen kunnostamiseen, perustamiseen ja hoitamiseen. Toiseksi suunniteltujen hoitotoimenpiteiden tuli sopia luontaisesti kyseiseen kohteeseen. Ja kolmanneksi alueilla, joilla hoidettiin perinnebiotooppeja tai edistettiin luonnon monimuotoisuutta, ei saanut käyttää väkilannoitteita eikä torjunta-aineita. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998c, 7-8)

Laidunnus on loppunut -puro on vallannut alaa

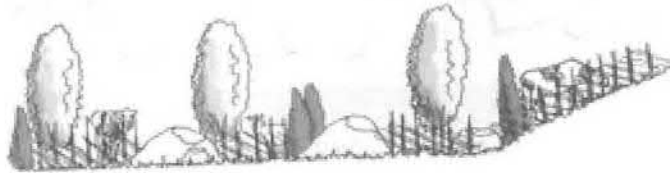
Hoito alkaa

- maankäytön historia selvitetty
- hoitosuunnitelma tehty
- alueen raivaus aloitettu
- avoimille alueille kunnostusmitta ja hoitomittaja
- laidunnus aloitettu

Jatkuva hoito

- raivauksia ja tieteitä
- jatkuva laidunnus

Kuva 24. Luonnon monimuotoisuuden edistämisen ja perinnebiotooppien hoitosopimusten avulla palautetaan mm. luonto- ja kulttuurihistoriallisia arvoja ja pyritään kohteen pidempiaikaiseen niittoon ja/tai laiduntamiseen. Lähde: Maa- ja kotitalousnaisten Keskus.

Erityistuessa maksettava tuki määräytyi hoitotyöstä aiheutuneista kuluista ja tulonmenetyksistä, kuten nykyiselläkin ohjelmakaudella. Tulonmenetyksiä syntyy, kun esimerkiksi peltoluonnon monipuolistamiseksi sekä eroosion ja maa-aineksen vesistöön kulkeutumisen ehkäisemiseksi maisemanhoitoalueeksi perustettava pelto poistuu viljelyksestä, eikä sille enää makseta muita peltoviljelyyn liittyviä tukia (Heikkilä 2001, 13 ja maa- ja metsätalousministeriö 1998c, 11). Erityistukea maksettiin viisivuotisissa sopimuksissa enintään 1 748 markkaa hehtaarilta ja 20-

vuotisissa sopimuksissa hehtaarikorvaus oli enintään 3 602 markkaa. Erityisesti maatalouden ympäristötuen luonnon monimuotoisuuden edistämiseen ja maisemanhoitoon tarkoitettulla erityistuella tahdottiin myös osoittaa, että viljelijöitä halutaan tukea siinä työssä, mitä he tekevät maaseutumaiseman ja luonnon hyväksi (Maa- ja metsätalousministeriö 1998c, 4, 8).

Mainittakoon, että vaikka yllä kuvaillut luonnon monimuotoisuuden edistämis- ja perinnebiotooppien hoitotoimenpiteet olivat tärkeimpiä luonnon monimuotoisuuden edistämiseen tähtääviä sopimuksia vuosien 1995-1999 ympäristötukijärjestelmässä, oli myös muilla erityistukitoimenpiteillä vaikutusta maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen säilymiseen. Näitä olivat erityisesti maiseman kehittäminen ja hoito, suojavyöhykkeiden perustaminen ja hoito, kosteikkojen ja laskeutusaltaiden perustaminen, luonnonmukainen tuotanto tai siihen siirtyminen ja alkuperäisrotujen kasvattaminen (kuva 25).

Kuva 25. Kasvattamalla alkuperäis- eli maatiaisrotuja pidetään yllä luonnon monimuotoisuutta. Esimerkiksi suomenvuohet sopivat perinnebiotooppien hoitajiksi. Pelkola, Hattula. Miia Karja 2000.

5.3.4 Koulutus, neuvonta ja kokeiluhankkeet

Viljelijöiden ympäristötukeen sitoutumisesta aiheutuneiden kustannusten ja mahdollisten tulonmenetysten korvaamisen lisäksi maatalouden ympäristötukea voitiin ohjelmakaudella 1995-1999 myöntää viljelijöille suunnatun koulutuksen ja neuvonnan järjestämiseen sekä muun muassa ympäristötietoa tuottavien kokeiluhankkeiden toteuttamiseen. Viljelijöiden ympäristökoulutuksen ja neuvonnan tavoitteena oli kouluttaa ja neuvoa viljelijöitä luonnonmukaiseen tuotantoon, maiseman hoitoon ja luonnon monimuotoisuuden edistämiseen liittyvissä asioissa sekä kouluttaa ja neuvoa viljelijöitä sellaisten tuotantomenetelmien ja -tekniikoiden käyttöön, joilla parannetaan maatalon ympäristönhoitotoimien tasoa. Kokeiluhanketuen ensisijaisena tavoitteena oli puolestaan edistää tutkimustulosten soveltamista uusien ympäristöystävällisesti kestävien menetelmien ja maiseman hoidon menetelmien käyttöönottamiseksi maatiloilla sekä edistää maatilojen yhteistyötä näissä asioissa (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 30, 32).

5.3.5 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen toteutuminen

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen toteutumista voidaan tarkastella määrällisten ja laadullisten tavoitteiden kautta. Määrällisistä tavoitteista osa saavutettiin ja joidenkin kohdalla tavoitteet jopa ylittyivät. Laadullisten tavoitteiden toteuttamisessa ei onnistuttu yhtä hyvin. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Ympäristötuen perustuessa oli ympäristötukikauden lopussa vuonna 1999 mukana 73 597 maatilaa eli 90,4 % Suomen maatiloista ja liki kaksi miljardia peltohehtaaria eli yli 90 % peltoalasta. Erityistukisopimusten kohdalla ei voi ilmoittaa erityistukeen osallistuneiden maatilojen määrää, vaan tehtyjen sopimusten kappalemäärät, sillä yhdellä tilalla saattaa olla useampi kuin yksi erityistukisopimus. Erityistukisopimuksia oli vuoden 1999 loppuun mennessä tehty 16 794 kappaletta, joista luonnon moni-

muotoisuuden edistämissopimuksia oli 510 ja perinnebiotooppien hoitosopimuksia 2 159. Pinta-alaperusteiset erityistukisopimukset koskivat yhteensä noin 224 000 hehtaaria, josta luonnon monimuotoisuuteen ja perinnebiotooppeihin liittyvä ala oli yhteensä 17 243 hehtaaria. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Ympäristöohjelman tavoite oli, että yli 90 % aktiivituloista sitoutuu noudattamaan perustuen ehtoja. Peltoalana tämän arvioitiin olevan 1 776 700 hehtaaria. Yllä olevan perusteella voi sanoa, että perustuen osalta tavoitteet saavutettiin ja ylitettiin. Perustuen ulkopuolelle jäi kuitenkin sellaisia aktiivituloja,

Aktiivitila on vähintään yhden peltohehtaarin tila, jolla on maataloustuotantoa tai muuta yritystoimintaa. Aktiivitulat eivät sisällä tiloja, joilla on tehty tuotannonohjaus tai luopumissopimus. Vuodesta 1995 lähtien aktiivituloihin on luettu metsätaloutta tai muuta tuotantotoimintaa päätuotantosuuntanaan harjoittavista tiloista vain ne, joilla on peltoa viljelyksessä.

jotka eivät täyttäneet tuen saamisen ehtoja tai jotka eivät halunneet ottaa osaa ympäristötukeen. Vuoden 1997 tietojen perusteella noin 25 % tuen ulkopuolelle jääneistä aktiivituloista oli yli 65-vuotiaiden omistamia, noin 10 % alle kolmen hehtaarin kokoisia aktiivituloja ja noin 40 % ulkopuolelle jääneistä aktiivituloista ei halunnut tulla mukaan ympäristötukijärjestelmään. Lisäksi perustuen ulkopuolelle jääneistä aktiivituloista 25 % oli iso- ja vähäpeltoisia sika-, kana- ja nautatiloja tai erikoiskasviviljelmiä. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 78-80) Erityistukien osalta perinnebiotooppien hoitoon liittyvät hehtaaritavoitteet ylitettiin noin 35 %. Luonnon monimuotoisuuden edistämissopimuksia ei sen sijaan tehty kuin vajaa viidennes tavoitellusta hehtaarimäärästä.

Taulukosta 1 voi nähdä tehtyjen erityistukisopimusten alaisen hehtaarimäärän sekä ympäristöohjelmalle asetetut hehtaaritavoitteet ja niiden toteutumisen tukikauden 1995-1999 lopussa. Taulukkoon on koottu ne erityistukimuodot, joiden avulla edistetään maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitoa. Tukien täydelliset nimet on esitetty kuviossa 3. Kosteikkojen ja laskeutusaltaiden perustamiseen

saatavan erityistuen kohdalla ei voi ilmoittaa tavoitteiden toteutumista. Tämä johtuu siitä, että ympäristöohjelmassa 1995-1999 kosteikot ja lasketusaltaat tavoitteineen on esitetty valumavesien käsittely -nimikkeellä, johon kuuluvat myös säätösalaajitus, kalkkisuodinojitus ja happamien sulfaattimaiden kalkitus.

Taulukko 1. Tehtyjen erityistukisopimusten hehtaarialat ja ympäristöohjelman tavoitteiden toteutuminen maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta Suomessa ohjelmakaudella 1995-1999.

	Tehtyjen sopimusten ala (ha)	Ympäristö- ohjelman tavoite (ha)	Toteutuma (%)
Perinnebiotoopit	15 723	11 000	143
Luonnon monimuotoisuus (5-vuotiset sopimukset)	1 378	2 975	46
Luonnon monimuotoisuus (20-vuotiset sopimukset)	142	6 150	2
Maiseman kehittäminen (5-vuotiset sopimukset)	3 039	5 725	53
Maiseman kehittäminen (20-vuotiset sopimukset)	312	2 850	11
Suojavyöhykkeet	2 230	23 011	10
Kosteikot	844		
Laskeutusaltaat	7 541		
Luonnonmukainen tuotanto ja siihen siirtyminen	125 514	119 130	105
Alkuperäisrotujen kasvattaminen (ey, eläinyksikköä)	6 505	21 608	30

Ympäristöohjelman perustukeen käytettiin tukikauden 1995-1999 aikana noin 1,4 miljardia markkaa ja erityistukisopimuksiin yhteensä noin 208 miljoonaa markkaa. Erityistukisopimuksiin käytetyistä varoista kohdistui luonnon monimuotoisuuden edistämiseen noin 2 miljoonaa markkaa ja perinnebiotooppien hoitoon noin 15 miljoonaa markkaa. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Taulukossa 2 on esitetty sekä maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon kannalta tärkeisiin erityistukiin käytetty tukimäärä että perustukeen käytetty tukimäärä tehtyjen sopimusten kappale- ja hehtaarimäärien mukaan.

*Taulukko 2. Maksettujen erityistukien jakautuma kohteittain maatalous-
alueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitamisen
kannalta sekä maksettu perustuki Suomessa ohjelmakaudella 1995-1999.
(Wallenius 2000)*

	Tehtyjen sopimusten ala (ha)	Tehtyjen sopimusten määrä (kpl)	Maksettu tuki (mk)
Perinnebiotoopit	15 723	2 159	14 927 000
Luonnon monimuotoisuus (5-vuotiset sopimukset)	1 378	467	1 705 000
Luonnon monimuotoisuus (20-vuotiset sopimukset)	142	43	478 000
Maiseman kehittäminen (5-vuotiset sopimukset)	3 039	882	3 593 000
Maiseman kehittäminen (20-vuotiset sopimukset)	312	101	1 076 000
Suojavyöhykkeet	2 230	1 030	8 035 000
Kosteikot	844	67	773 000
Laskeutusaltaat	7 541	441	5 713 000
Luonnonmukainen tuotanto ja siihen siirtyminen	125 514	5 340	113 391 000
Alkuperäisrotujen kasvattaminen (ey, eläinyksikköä)	6 505	1 852	3 237 000
Perustuki	~ 2 mrd	73 597 viljelijää	1 393 000 000

Perus- ja erityistuen lisäksi maa- ja metsätalousministeriöstä kohdennettiin tukea myös TE- eli työvoima- ja elinkeinokeskusten maaseutuosastoille viljelijöiden kouluttamiseen ja esimerkiksi esitemateriaalin laatimiseen. TE-keskukset jakoivat tämän tuen alueellisesti esimerkiksi maaseutukeskusten yhteydessä toimiville maa- ja kotitalousnaisten piirikeskuksille, jotka käytännössä järjestävät viljelijöille maisemanhoidon koulutusta ja neuvontaa. Toiseksi, maa- ja metsätalousministeriön kautta myönnettiin valtakunnallista koulutusrahaa, jolla tuettiin muun muassa valtakunnallisten esitteiden ja muun koulutusmateriaalin laatimista ja julkaisemista sekä tuettiin niin sanottua kouluttaja-koulutusta eli esimerkiksi luomuneuvojen kouluttamista koko maan kattavasti. Kokeiluhanketukea hakivat lähinnä muut toimijat kuin viljelijät. Eri neuvontajärjestöt, tutkimuslaitokset, yliopistot ja yhdistykset saivat tukea yhteensä 189 hankkeeseen, joista 43 liittyi luonnon monimuotoisuuden edistämiseen ja maiseman kehittämiseen. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Kun ympäristöohjelmaa laadittiin, oli tavoitteenasettelu vaikeaa. Tämä johtui pääasiassa siitä, että kyseessä oli luonnonmukaista tuotantoa luokun ottamatta ensimmäinen kerta, kun hallinnossa arvioitiin tarvetta ja viljelijöiden halukkuutta tehdä ympäristön- ja maisemanhoitosopimuksia. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 80) Toiseksi ympäristötukiohjelman laatijoilla ei välttämättä ollut tarpeeksi tutkimustietoa käytettävään esimerkiksi jäljellä olevien perinnebiotooppien määrästä ja niiden arvosta luonnon monimuotoisuudelle. Tämän vuoksi erityisesti laadullisia tavoitteita oli vaikea määrittää. Laadullisia tavoitteita liittyi mielestäni maatalouden ympäristöohjelman 1995-1999 seurantatyöryhmän loppuraportissa (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 59, 85-86) mainittuihin ympäristöohjelman päämääriin, jotka koskivat muun muassa maiseman kuvan säilyttämistä ja parantamista maaseudulla ja tärkeillä maisema-alueilla, paikallisten maiseman ominaispiirteiden vahvistamista, vanhojen laidunalueiden elvyttämistä sekä maatalouden varhaisten muotojen luomien perinnebiotooppien palauttamista, hoitamista ja ylläpitämistä.

Kaikkia ympäristöohjelmalle asetettuja laadullisia tavoitteita ei saavutettu. Tämä johtui osaltaan siitä, että kiinnostus esimerkiksi perinnebiotooppien hoitotukeen vaihteli suuresti eri alueilla, mikä puolestaan johtui muun muassa viljelijöiden saamasta informaatiosta. Suurta alueellista vaihtelua oli myös tuen kohdistumisessa arvokkaiksi todetuille perinnebiotoopeille. Erityistukisopimuksia tehtiin vain noin viidesosalle arvokkaista perinnebiotoopeista. Arvokkaiden perinnebiotooppien pinta-alasta osuus oli 22,8 % eli noin 4 255 hehtaaria. Ongelmia oli myös erityisesti perinnebiotooppien hoidossa, joka ei kaikilla kohteilla ollut laadultaan hyvää perinnebiotooppien arvokkaan ja tyypillisen eliöstön säilymisen kannalta (ks. perinnebiotooppien tilasta kappaleesta 4.3.2). Pitkään käytössä olleet perinnebiotoopit, joilla siirtyminen erityistuen piiriin aiheutti hyvin vähän muutoksia aiempaan verrattuna, lukeutuivat parhaiten hoidettuihin kohteisiin. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 82, 84)

Luonnon monimuotoisuuden edistämisessä ei onnistuttu tavoitteiden mukaisesti. Tämä johtui suurimmaksi osin siitä, ettei oltu tarpeeksi selkeästi määritelty, mitä ja minkälaisia mahdolliset luonnon monimuotoisuuskohteet olisivat voineet olla. Siksi niin viljelijöiden kuin päättäjiensäkin oli vaikea pohtia ja mieltää, mikä kohde olisi oikeuttanut luonnon monimuotoisuuden edistämissopimuksen hakemiseen. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Ympäristöohjelman laadulliset tavoitteet ovat kuitenkin täyttyneet ainakin siltä osin, että ympäristötuki on kokonaisuudessaan kehittänyt tilojen yleisiä ympäristönhoidon valmiuksia ja tasoa. Lisäksi pinta-alaperustainen ympäristötukijärjestelmä jo itsessään suosii peltojen pitämistä viljeltynä eli ainakin laajempialaisen maiseman säilymistä avoimena. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 86)

5.3.6 Kohti uutta ohjelmakautta

Maatalouden ympäristöohjelman 1995-1999 avulla sekä onnistuttiin että osin epäonnistuttiin edistämään maatalousalueiden luonnon monimuotoisuutta ja perinneympäristöjen säilymistä. Perinnebiotooppien hoidon

edistäminen onnistui ainakin siltä osin, että pinta-alatavoite ylitettiin. Tämä johtui osaksi varmasti siitä, että tukikauden aikana perinnebiotoopit sekä niiden hoito ja esimerkiksi ekologiset ja kulttuurihistorialliset arvot tulivat tutuiksi niin suurelle yleisölle kuin myös maatalousalan toimijoille. Tähän puolestaan vaikutti ensinnäkin se, että perinnebiotooppien kartoituksen eli perinnemaisemaprojektin ja monien muiden tutkimusten kautta saatiin uutta tietoa esimerkiksi perinnebiotooppien tilasta. Uuden tutkimustiedon kautta asiaan alettiin kiinnittää enenevässä määrin huomiota ja perinnebiotooppien hoito sai osakseen julkisuutta. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Perinneympäristö on kokonaisuus, jonka ydin on perinnebiotooppi, esimerkiksi niitty, ja sitä täydentävät erilaiset rakennukset ja rakennelmat, kuten aitat ja aidat. Perinnebiotooppien hoitosopimukseen ei ohjelma-kaudella 1995-1999 kuitenkaan voinut sisällyttää ainakaan kustannuksiltaan suurempia rakennelmien ja varsinkaan rakennusten kunnostustöitä. Perinneympäristöön kokonaisuutena ei ensimmäisellä tukikaudella kiinnitettykään mielestäni tarpeeksi huomiota. Ensimmäisellä tukikaudella päästiin vasta alkuun myös luonnon monimuotoisuuden edistämässä. Tehdyt sopimukset koskivat lähinnä riistapeltojen perustamista eikä erikoisempia kohteita saatu juuri mukaan erityistukijärjestelmään. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Yksi muun muassa maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseen liittyvien tavoitteiden toteutumisen esteistä oli käytettävissä olleiden niin EU:n kuin kansallistenkin määrärahojen vähyys. Sen vuoksi, jos varat eivät vuosikohtaisesti riittäneet kaikkien erityistukitoimenpiteiden rahoittamiseen, nostettiin osa toimenpiteistä muita tärkeämmiksi ja siis rahoitettaviksi ja osa toimenpiteistä oli hakukiellossa. Näin esimerkiksi vuonna 1996 kaikki erityistukitoimenpiteet olivat haettavissa sillä varauksella, että jos määrärahat eivät riittäisi, niin tukea pystyi hakemaan vain luonnonmukaisen tuotannon sekä suoja-
vyöhykkeiden ja perinnebiotooppien hoidon aloittamiseen. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Käytännössä kävi kuitenkin niin, että määrärahojen

niukkuuden vuoksi erityistukisopimukset suunnattiin vuonna 1996 vain luonnonmukaiseen tuotantoon. Määrärahojen niukkuuteen vaikutti erityisesti, ja tavoitteista huolimatta, viljelijöiden arvioitua suurempi osanotto perustukeen, mikä johti perustuen arvioitua suurempaan rahanmenoon vuosina 1995-1997 ja mikä heijastui myös erityistuen toteuttamisen mahdollisuuksiin. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 86)

Maatalouden ympäristöohjelmaa kohtaan esitetty kritiikki, jota antoivat esimerkiksi ympäristötukijärjestelmän seurantaryhmä ja viljelijät, kohdistuikin muun muassa luonnon monimuotoisuuskohteiden epäkonkreettisuuteen. Lisäksi todettiin, etteivät luonnon monimuotoisuuskohteina perustetut riistapellot lisää monimuotoisuutta ja siksi niiden poistamista luonnon monimuotoisuuskohteiden joukosta suositeltiin. Myös riittämättömät tukisummat kirvoittivat arvostelua. Kritiikki kohdistui myös tukiehtoihin, kuten ikä- ja tilakokovaatimukseen, joiden katsottiin rajaa- van tuen ulkopuolelle erityisesti arvokkaita perinnebiotooppikohteita. Tukiehtoja ja niiden täyttämistä kritisoitiin myös siksi, etteivät muut toimitukset esimerkiksi erilaiset yhdistykset ja järjestöt voineet hoitaa perinnebiotooppikohteita ympäristötuen avulla. Toisaalta maatalouden ympäristöohjelma on juuri maatalouden ja viljelijöiden tukimuoto. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Niin onnistumiset ja epäonnistumiset ympäristöohjelman tavoitteiden saavuttamisessa kuin myös ympäristöohjelmasta esitetty kritiikki loivat osaltaan pohjan ympäristötukijärjestelmän rakentamista uutta tukikautta varten.

5.4 Ympäristötukijärjestelmä Ruotsissa

Myös Ruotsissa ensimmäinen maatalouden ympäristötukijärjestelmä toteutettiin vuosina 1995-1999, liittyiväthän Ruotsi ja Suomi samana vuonna Euroopan unioniin. Ruotsin ja Suomen tilanteet erosivat kuitenkin muun muassa siinä, että Ruotsissa oli saatu kokemusta perinnebiotooppien ja luonnon monimuotoisuuden hoidosta sitä varten luotujen tukimuotojen kautta jo ennen EU:n ympäristötukijärjestelmän lanseeraamista vanhan korvaavaksi järjestelmäksi.

Ympäristötukijärjestelmän laadintaan perustettiin laaja-alainen työryhmä, kuten Suomessakin. Suunnittelutyöhön osallistui esimerkiksi maatalousministeriön, Ruotsin luonnonsuojeluyhdistyksen (Svenska naturskyddssförbundet) ja tuottajajärjestön (Lantbrukarnas Riksförbund, LRF) edustajia sekä useita muita viranomaisia. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

5.4.1 Ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tavoitteet

Ruotsin ympäristöohjelman päämääränä ohjelmakaudella 1995-1999 oli viljelymaiseman monimuotoisuuden, kulttuurimaisemien ja avoimen viljelymaiseman säilyttäminen, ympäristöherkkien alueiden suojeleminen ja säilyttäminen, uhattujen alkuperäisrotujen ja -kasvikantojen säilyttäminen ja luonnonmukaisen viljelyn edistäminen. Koko ympäristötuen kattavana yleisenä tavoitteena oli ympäristöystävällisten tuotantomuotojen käytön lisääminen maataloudessa. (Rauta 1999, 6-7)

Ruotsin ympäristöohjelma koostui neljästä osaohjelmasta perustuen yllä oleviin päämääriin. Ympäristöohjelmaa ja sen osaohjelmia toteutettiin 14 toimenpiteen tai tukimuodon kautta. (Ala-Siurua 1998, 2 ja Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 47-58) (kuvio 4) Toimenpiteiden yksityiskohtaisiin tavoitteisiin voi tutustua esimerkiksi kirjan Jordbruk och miljönytta (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999) avulla tai Jorbruksverketin [www](http://www.sjv.se) -sivuilla (www.sjv.se). Ympäristötukitoimenpiteiden toteuttamisen eli sopimuskohteiden hoidosta aiheutuneiden kustannusten ja tulonmenetysten korvaamisen lisäksi ympäristötukea voitiin myöntää myös viljelijöiden koulutukseen ja neuvontaan sekä kokeiluhankkeisiin.

OSAOHJELMA 1:

Viljelymaiseman biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriympäristöarvojen säilyttäminen / Bevarande av odlingslandskapets biologiska mångfald och kulturmiljövärden

1. Luonnonniittyjen biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriarvojen säilyttäminen / Biologisk mångfald i slåtterängar
2. Luonnonlaitumien biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriarvojen säilyttäminen / Biologisk mångfald i betesmarker
3. Avoimen viljelymaiseman säilyttäminen (nurmi ja laidun) / Öppet odlingslandskap (vall och betesmarker)
4. Luonnonniittyjen uudelleen kunnostaminen / Återskapande av slåtterängar
5. Maaseutumaiseman arvokkaiden luonnon- ja kulttuuriympäristöjen säilyttäminen / Natur- och kulturmiljöer
6. Luonnon- ja kulttuuriympäristöt poronhoitoalueella / Kulturmiljöstöd för renskötselområdet

OSAOHJELMA 2:

Ympäristöherkkien alueiden tuki / Stöd till miljö känsliga områden

7. Kosteikkojen ja pienvesien perustaminen / Våtmarken och småvatten
8. Laajaperäinen nurmenviljely ja suojakaistat / Extensiv vall och skyddzoner
9. Kerääjäkasvit, pyydyskasvit / Fånggrödor
10. Ruskeiden papujen perinteinen viljely Öölannin saarella / Bruna bönor på Öland
11. Uhanalaiset kotieläinrodut / Utrotningshotade husdjursraser
12. Tavanomaisen maatalouden tuotannontekijöiden säästäminen ja Sokerijuurikkaan viljelyn tuotannontekijöiden säästäminen Gotlannissa / Resurshållande konventionellt jordbruk och Sockerbetor på Gotland

OSAOHJELMA 3:

Monivuotisten nurmien viljelyn edistäminen / Flerårig vallodling

13. Monivuotisten nurmien perustaminen / Flerårig vallodling

OSAOHJELMA 4:

Luonnonmukaisen maatalouden edistäminen / Ekologisk odling

14. Luonnonmukainen tuotanto / Ekologisk odling

Koulutus, neuvonta ja kokeiluhankkeet maataloudessa / Utbildning, information och demonstrationsprojekt inom jordbruket (UID)

Kuvio 4. Ruotsin ympäristöohjelman rakenne ohjelmakaudella 1995-1999.

Kuten yllä olevasta kuviosta voi havaita, oli luonnon monimuotoisuuden ylläpidolla keskeinen rooli Ruotsin ympäristötukijärjestelmässä. Koko ympäristötukijärjestelmä olikin ohjelmakaudella 1995-1999 rakennettu luonnon monimuotoisuuden edistämiseksi, kuten nykyiselläkin ohjelmakaudella. Sen vuoksi tukimuotojen erittely toisistaan luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjenkin hoidon edistämisen suhteen merkittävimpiin ja vähemmän merkittävimpiin ei välttämättä ole tarpeellista. Kuitenkin erityisesti perinteisten karjatalousmaiden hoitoon oli ohjelmakaudella 1995-1999 käytettävissä neljä tukimuotoa ja ne olivat: luonnonniittyjen tai luonnonlaitumien biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriarvojen säilyttäminen, maaseutumaiseman arvokkaiden luonnon- ja kulttuuriympäristöjen säilyttäminen sekä luonnonniittyjen uudelleen kunnostaminen. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 96) Näiden tukimuotojen voidaan myös katsoa ehkä selvimmin vastanneen Suomen ympäristötuen erityistuen sopimuksia perinnebiotooppien ja luonnon monimuotoisuuden hoidosta. Tavanomaisen maatalouden tuotannontekijöiden säästämiseen kohdennettua tukea voidaan puolestaan verrata Suomen ympäristöohjelman perustukeen, sillä näiden molempien tukien kautta pyrittiin lannoitteiden ja torjunta-aineiden käytön vähentämiseen ja molemmissa maissa tukien ehtoina oli muun muassa kasvinsuojeluruiskun testaaminen, viljavuusanalyysien teettäminen ja suojakaistojen jättäminen peltolohkojen ja vesistöjen väliin (Rauta 1999, 39).

Ympäristötukimuodoista tehtiin viisivuotisia sopimuksia lukuun ottamatta kosteikkojen ja pienvesien perustamista ja kunnostamista, josta tehtiin 20-vuotinen sopimus. Sen lisäksi, että ympäristötuen määrä vaihteli alueittain, oli tietyt ympäristötuet tarkoitettu vain osaan maata. Esimerkiksi tukea kosteikkojen ja pienvesien perustamiseksi sai vain Götanmaan (Götaland) ja Sveanmaan (Svealand) läänien alueelle Etelä-Ruotsissa. Viljelijän oli mahdollista saada erilaisia ympäristötukia samanaikaisesti samalle kohteelle, mutta eri tukimuotojen yhdistämistä keskenään oli rajoitettu ja rajoitukset riippuivat muun muassa tukialueesta. Siten tukialueilla 1-3, jotka sijoittuivat pääosin Ruotsin pohjoisosiin, voitiin tukea luonnonlaitumien biologisen monimuotoisuuden ja

kulttuuriarvojen säilyttämiseksi maksaa yhtä aikaa viljelysmaiseman avoimena pitämiseen tarkoitettun tuen kanssa. (Ala-Siurua 1998, 3)

Ympäristötuen määrään vaikuttivat myös erilaiset luokittelut ja pisteytykset. Esimerkiksi luonnonlaitumien hoitoa koskevassa ympäristötuessa tukeen oikeuttavat laidunmaat jaettiin kolmeen pääluokkaan luonnon- ja kulttuuriympäristöjen arvon mukaan. Siten A-luokan laitumilla oli korkein säilyttämisarvo, koska niitä kokonaisuudessaan hoidettiin perinteisin menetelmin ja siten tukikin oli korkein eli 2 400 kruunua hehtaaria kohti. B-luokan laitumilla oli korkea säilyttämisarvo, koska suurinta osaa alueesta hoidettiin perinteisten menetelmien avulla. Hehtaarikohtainen tuki B-luokan luonnonlaitumilla oli 1 600 kruunua. C-luokan luonnonlaitumilla oli tiettyjä biologisia ja kulttuurisia arvoja ja D-luokkaan kuuluivat laitumet, joilla oli korkea kulttuurinen arvo esimerkiksi muinaismuistojen takia, mutta ei välttämättä erityistä biologista arvoa. C- ja D-luokan luonnonlaitumille sai tukea 1 000 kruunua hehtaaria kohti. Jako A-C-luokkiin riippui taasen muun muassa sellaisten kasvilajien tai kasvillisuustyypin esiintymisestä, jotka ilmentävät pitkään jatkunutta niittoa tai laidunnusta. Tuki luonnon- ja kulttuuriympäristöjen säilyttämiseksi riippui puolestaan maisemaelementeistä, kuten kiviröykkiöistä, tilusteista ja aidoista, saatujen tukipisteiden mukaan. (Ala-Siurua 1998, 3, 5-6)

Jo pisteytyksien ja luokitteluiden hallitsemiseksi tuli viljelijän osallistua koulutukseen. Esimerkiksi tukiin luonnonniittyjen ja luonnonlaitumien biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriarvojen säilyttämisestä sekä tukeen maaseutumaiseman arvokkaiden luonnon- ja kulttuuriympäristöjen säilyttämisestä liittyi pakollisiin koulutuspäiviin osallistuminen (Rauta 1999, 10-11, 13). Kuten Suomessa myös Ruotsissa ympäristötukea kohdennettiin koulutuksen, neuvonnan ja kokeiluhankkeiden toteuttamiseen. Ruotsissa tämä toiminta käsitti muun muassa kurssien ja tapaamisten järjestämisen viljelijöille, tilakäynnit, henkilökohtaisen neuvonnan ja tilakohtaisten hoito-ohjelmien laatimisen, paikallisen ja alueellisen esitemateriaalin laatimisen, neuvojen jatkokoulutuksen ja erityisten demonstraatio- eli esittelytilojen perustamisen. Koulutusta, neuvontaa ja kokeilu-

hankkeita toteutettiin koko Ruotsissa. Osallistuminen oli maksutonta viljelijöille eikä kouluttautumista siksi tuettu ympäristötuella. (Jordbruksverket 1997, 131-133)

Ympäristötukijärjestelmän osaohjelmaan 1 eli viljelymaiseman biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriympäristöarvojen säilyttämiseen liittyvän koulutuksen tavoitteena oli muun muassa se, että maanviljelijät, maanomistajat ja maatalousalan työntekijät omaavat tarvittavat tiedot viljelyalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttämiseksi ja vahvistamiseksi. Tähän pyrittiin esimerkiksi läänien tasolla toteutetulla ohjelmalla, jonka kautta maataloille luotiin tilan olosuhteet huomioon ottava luonnon- ja kulttuuriarvojen hoitosuunnitelma. (Jordbruksverket 1997, 131-133)

Tukitasot ohjelmakaudella 1995-1999 olivat samansuuruisia Ruotsissa ja Suomessa (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 96). Tämä johtunee ainakin osittain siitä, että EU-säädökset määrittävät maksettavat minimi- ja maksimituet ja niitä on noudatettava jokaisessa jäsenvaltiossa. Ohjelmakaudella 1995-1999 hehtaariohtainen maksimituki kruunuina ilmoitettuna oli 3 905 kr/ha (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 48). Hehtaarille maksettava maksimitukimäärä toisaalta mahdollistaa ja toisaalta rajoittaa eri tukimuotojen hakua samalle kohteelle. Mahdollista se kuitenkin oli ja on edelleen ohjelmakaudella 2000-2006 sekä Ruotsissa että Suomessa. Joidenkin tukimuotojen kohdalla tukisumma saattaa kuitenkin ylittää kyseisen maksimituen. Tällöin ylimenevä osa rahoitetaan kansallisin varoin. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 48) EU-osarahoitteen ympäristötuen lisäksi Ruotsissa maksettiin kansallista tukea viikateniittämiselle, lehdestämiselle ja jälkilaiduntamiselle ohjelmakaudella 1995-1999 ja näin tehdään myös nykyisellä ohjelmakaudella.

Ruotsin ympäristöohjelmassa niin ohjelmakaudella 1995-1999 kuin myös nykyisellä ohjelmakaudella on huomionarvoista myös se, että Ruotsissa ympäristötuki ei ole tarkoitettu vain viljelijöille, vaan myös eri järjestöt,

valtio ja muut vastaavat hoitotyön vastuulleen ottavat tahot ovat tukikelpoisia. Ruotsissa viljelijäksi siis katsotaan henkilö, joka hoitaa maatalousalueita eikä hänen siten välttämättä tarvitse harjoittaa varsinaista peltoviljelyä. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 96) Tuen saaminen tosin edellyttää, että myös näillä muilla tahoilla kuin vain varsinaisilla viljelijöillä on viljelysmaan käyttö- tai hallintaoikeus eli että ne joko omistavat tai ovat vuokranneet esimerkiksi niityn, jota hoitavat. (Löf, haastattelu 5.3.2001).

Ruotsin ympäristöohjelman toteuttaminen erosi Suomen ympäristötukijärjestelmästä myös siinä, että ohjelmakauden edetessä otettiin käyttöön uusia ympäristötukimuotoja, kun Suomessa kaikkia tukimuotoja alettiin toteuttaa heti ohjelmakauden ensimmäisestä vuodesta lähtien. Esimerkiksi vuonna 1998 Ruotsissa otettiin käyttöön tuki tavanomaisen maatalouden tuotannontekijöiden säästämiseksi sekä tuki luonnonniittyjen uudelleen perustamiseksi. Lisäksi vuodesta 1999 lähtien alettiin toteuttaa tukea, jonka tavoitteena oli arvokkaiden luonto- ja kulttuuriympäristöjen säilyttäminen poronhoitoalueella. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 49, 56-57)

5.4.2 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen toteutuminen

Ympäristöohjelmassa määritetyt hehtaaritavoitteet eli määrälliset tavoitteet saavutettiin ja ylitettiin muun muassa luonnonniittyjen biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriarvojen säilyttämisessä, maaseutumaisen arvokkaiden luonnon- ja kulttuuriympäristöjen säilyttämisessä sekä luonnonniittyjen uudelleen kunnostamisessa. Myös luonnonmukaisen tuotannon lisäämiseksi ja uhanalaisten kotieläinrotujen säilyttämiseksi asetetut tavoitteet ylitettiin. (Löf, haastattelu 5.3.2001) Taulukkoon 3 on koottu ohjelmakauden 1995-1999 aikana toteutetuille tukimuodoille asetetut hehtaaritavoitteet ja tavoitteiden toteutuminen. Koska Ruotsissa toteutettu ympäristöohjelma kokonaisuudessaan tähtäsi luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen, on kyseisessä taulukossa esitetty kaikki

tukimuodot. Tukimuotojen täydelliset nimet ovat kuviossa 4. Koska poronhoitoalueille kohdennettu luonnon- ja kulttuuriympäristötuki otettiin mukaan järjestelmään vasta vuoden 1999 alussa, pyritään tukimuodon tavoite eli 1 700 hehtaaria saavuttamaan viimeistään ohjelmakauden 2000-2006 aikana.

Taulukko 3. Sopimusalat tukimuotojen mukaan ja ympäristöohjelman tavoitteiden saavuttaminen maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta Ruotsissa ohjelma-kaudella 1995-1999.

	Tehtyjen sopimusten ala (ha)	Ympäristö- ohjelman tavoite (ha)	Toteutuma (%)
- Luonnonniityt	4 970	4 500	110
- Luonnonlaitumet	213 000	263 000	81
- Avoin viljelymaisema (nurmi ja laidun yhteensä)	796 000	956 000	83
- Luonnonniittyjen perustaminen	1 200	1 000	120
- Luonnon- ja kulttuuri- ympäristöt	592 000	575 000	105
- Luonnon- ja kulttuuri- ympäristöt poronhoito- alueella	148	1 700	
- Kosteikot ja pienvedet	1 490	13 000	11
- Nurmenviljely ja suojakaistat	2 900	13 000	23
- Kerääjäkasvit	11 600	40 000	29
- Ruskeat pavut	1 000	1 200	84
- Uhanalaiset kotieläinrodut	4 200 ey	4 000 ey	105
- Tavanomaisen maatalouden tuotannontekijöiden säästäm.	503 000	1 400 000	38
- sokerijuurikkaat, Gotlanti	2 140	2 400	89
- Monivuotiset nurmet	797 000	1 000 000	81
- Luonnonmukainen tuotanto	310 000	300 000	104

Koska tavoitteet saavutettiin jopa jo tukimuodon, kuten luonnonniittyjen uudelleen perustamisen, ensimmäisen toteuttamisvuoden aikana, voitiin hehtaaritavoitteita nostaa jo ensimmäisen ympäristöohjelman aikana. Tämän vuoksi joitakin tukimuotoja jouduttiin myös sulkemaan uusilta hakemuksilta jo ohjelmakauden alussa. (Löf, haastattelu 5.3.2001) Näin kävi esimerkiksi arvokkaiden luonto- ja kulttuuriarvojen säilyttämisen eli kulttuuriympäristötuen kohdalla, jolle asetetut tavoitteet ylitettiin jo kahden ensimmäisen vuoden aikana. Siksi tukea ei voinut hakea enää vuoden 1997 alusta lähtien. (Jordbruksverket 1997, 15) Tähän liittyyneekin, että vuonna 2000 sai hakea tukea vain luonnonmukaiseen tuotantoon (Löf, haastattelu 5.3.2001).

Ruotsin ympäristöohjelmaan vuosille 1995-1999 oli alun alkaen budjetoitu vuositasolla 1 500 miljardia kruunua. Vuodesta 1997 lähtien budjettia korotettiin 600 miljoonalla kruunulla ja vuodesta 1998 lähtien 700 miljoonalla kruunulla. Budjetin korottaminen johtui muun muassa valtiopäivien esittämästä toiveesta ottaa käyttöön tuki tavanomaisen maatalouden tuotannontekijöiden säästämiseksi. Samalla saavutettiin jäsenyysneuvotteluiden yhteydessä ympäristöohjelmalle budjetoitu 2 800 miljoonan kruunun vuosittais-taso. Ympäristöohjelman budjetista viljelymaise-man biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriympäristöarvojen säilyttämiseen liittyvään koulutukseen, neuvontaan ja kokeiluhankkeisiin kohdennettiin ohjelmakaudella 1995-1999 tukea yhteensä 94 miljoonaa kruunua. On huomioitava, että kyseiseen koulutukseen saivat osallistua myös ne metsänomistajat, joilla on viljelymaata. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 47-48, 58)

Taulukossa 4 on esitetty, kuinka ympäristötuki jakautui ohjelmakaudella 1995-1999. Ympäristötuen jakautuminen on esitetty kalenterivuosien 1995-2000 aikana tehtyinä maksatusten lukumäärinä ja sitä kautta muodostuvina tukisummina. Käyttämässäni materiaalissa ei ollut tietoja siitä, kuinka suurta hehtaarialaa maksettu ympäristötuki loppujen lopuksi koski ohjelmakauden 1995-1999 päättyessä. Hehtaarialat eivät kuitenkaan

eronne paljoakaan taulukossa 3 esitetyistä tiedoista. Taulukossa esiintyvien ympäristötukimuotojen täydelliset nimet on esitetty kuviossa 4.

Taulukko 4. Maksettujen ympäristötukien jakautuminen kohteittain Ruotsissa ohjelmakaudella 1995-1999. (Jordbruksverket)

	Maksatusten lukumäärä (antalet utbetalningar)	Maksettu tuki (kr)
- Luonnonniityt	1 702	14 350 000
- Luonnonlaitumet	15 555	331 600 000
- Avoin viljelymaisema (nurmi ja laidun yhteensä)	35 426	664 046 000
- Luonnonniittyjen perustaminen	11	151 000
- Luonnon- ja kulttuuri- ympäristöt	11 257	175 336 000
- Luonnon- ja kulttuuri- ympäristöt poronhoito- alueella	35	1 055 000
- Kosteikot ja pienvedet	391	7 189 000
- Laajaperäinen nurmenviljely ja suojakaistat	1 386	6 975 000
- Kerääjäkasvit	1 315	9 718 000
- Ruskeat pavut	117	2 212 000
- Uhanalaiset kotieläinrodut	667	3 247 000
- Tavanomaisen maatalouden tuotannontekijöiden säästäminen (sisältää sokerijuurikkaat, Gotlanti)	11 925	178 031 000
- Monivuotiset nurmet	86 071	862 858 000
- Luonnonmukainen tuotanto	15 135	318 603 000

Kuten jo Suomen ympäristötukijärjestelmän kohdalla todettiin, on laadullisten tavoitteiden määrittäminen myös maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen kohdalla vaikeaa. Ja kenties vielä vaikeampaa on määrittää se, kuinka näitä laadullisia tavoitteita tulee mitata. Tutkimukset, joissa on arvioitu luonnonlaidun- ja luonnonniittytkiä, ovat kuitenkin osoittaneet, että suurin osa ympäristötukea saavista luonnonlaidun- ja luonnonniittyalueista kuuluu kaikkein arvokkaimpien joukkoon. (Löf, haastattelu 5.3.2001) Perinnemaisemien hoitotyöryhmän mukaan (2000, 96) Ruotsin arvokkaiksi luokitelluista perinnebiotoopeista lähes 70 % eli lähes 140 000 hehtaaria on nykyään ympäristötuen piirissä.

Ruotsin ympäristöohjelman toteuttaminen onnistui maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta hyvin. Viljelijöiden osallistuminen viljelymaiseman biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriympäristöarvojen säilyttämiseen tähtäävään osaohjelmaan onnistui muita osaohjelmia paremmin ja siten kyseisen osaohjelman tavoitteet myös suurimmalta osin ylitettiin. Vaikka niin viljelijät kuin viranomaisetkin pitivät tukisysteemiä raskaana, saavutettiin koko kunnianhimoisen ympäristöohjelman tavoitteet suhteellisen hyvin. Lisäksi sekä viljelijät että viranomaiset oppivat paljon sellaista vuosien 1995-1999 aikana, josta voi olla hyötyä toteutettaessa ohjelmakauden 2000-2006 ympäristöohjelmaa. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

5.4.3. Kohti uutta ohjelmakautta

Vaikka ympäristöohjelman tavoitteet saavutettiin hyvin, kritisoitiin myös Ruotsin ympäristöohjelmaa. Ennen kaikkea järjestelmän rakenne ja sen pikkutarkkuus, mikä teki ohjelmasta hyvin raskaan, sai osakseen arvostelua. (Löf, haastattelu 5.3.2001) Järjestelmän yksinkertaistamiseksi ehdotettiin, että luonnonniittyjen ja luonnonlaitumien biologisen monimuotoisuuden ja kulttuuriarvojen säilyttämiseksi kohdennetut tuet yhdistettäisiin uudessa ympäristöohjelmassa. Samalla tukien hakeminen helpottuisi kahden samantyyppisen tukimuodon yhdistyessä. (Jordbruks-

verket 1997, 73) Myös monimutkaisia luokitus- ja pisteytysysteemeitä kritisoitiin, sillä viljelijöiden oli vaikea ymmärtää ja varsinkin käyttää luokittelua. Lisäksi viljelijät eivät välttämättä olleet varmoja siitä, mitä toimenpiteitä sopimusalueilla sai toteuttaa ja mitä ei. Näiden syiden vuoksi tukea ei uskallettu hakea tai sitten tukea haettiin aivan väärille kohteille. Arvokkaita alueita myös haettiin arvottomampien joukossa. Saadun kritiikin, mutta myös onnistumisten pohjalta, alettiin luoda uutta ympäristötukijärjestelmää ohjelmakaudelle 2000-2006. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

6. OHJELMAKAUSI 2000-2006 JA YMPÄRISTÖTUKIJÄRJESTELMIIN TEHDYT MUUTOKSET MAATALOUSALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOISUUDEN JA PERINNEYMPÄRISTÖJEN HOIDON EDISTÄMISEN KANNALTA

6.1 Ympäristötukijärjestelmä Suomessa

Ohjelmakauden 2000-2006 ympäristötukijärjestelmän valmisteli sama valtakunnallinen työryhmä kuin ensimmäisellä tukikaudellakin. Työhön osallistui siis edustajia esimerkiksi maa- ja metsätalousministeriöstä, ympäristöministeriöstä, maaseutuneuvonnasta, maataloustuottajista, luonnonsuojelujärjestöistä ja eri tutkimuslaitoksista. Maatalouden ympäristötukiasiat herättävät laajaa mielenkiintoa ja ympäristötuen suunnittelutyössä se näkyi muun muassa siten, että ehdotuksesta uudeksi ympäristötukijärjestelmäksi saatiin noin sata lausuntoa eri vaikuttajatahoilta. Lausunnonantajista mainittakoon esimerkiksi maaseutukeskukset, Maailman luonnonsäätiön (WWF) Suomen osasto, alueelliset ympäristökeskukset, Maa- ja metsätaloustuottajien Keskusliiton alueelliset tuottajaliitot, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Luomu-Liitto ry, Maa- ja kotitalousnaisten Keskus, elintarviketeollisuuden edustajia, Paliskuntain yhdistys ja useat yksittäiset henkilöt. (Wallenius, haastattelu 9.3.2001)

Useissa annetuissa lausunnoissa katsottiin, etteivät uuden ympäristötukijärjestelmän toimenpiteet saa suuresti poiketa edellisen ohjelman toimenpiteistä ja esitettiin huoli esimerkiksi ympäristötavoitteiden saavuttamisesta. Ympäristötukiehdotusta korjattiin runsaasti saatujen lausuntojen perusteella lähemmäksi ensimmäisen ohjelmakauden ympäristötukea. Valtakunnallinen työryhmä alkoi valmistella uutta ympäristötukijärjestelmää vuonna 1998 ja työssä meni reilu vuosi. Tosin maa- ja metsätalousministeriössä oli jo aikaisemmin alettu valmistella ympäristötukitoimenpiteiden muutostöitä muun muassa edelliseltä tukikaudelta saatujen kokemusten perusteella. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Euroopan komissio hyväksyi Suomen horisontaalisen maaseudun kehittämissuunnitelman ja siihen kuuluvan maatalouden ympäristötuen 24. toukokuuta 2000 (Maaseudun horisontaalinen kehittämissuunnitelma hyväksytty. Maa- ja metsätalousministeriön www-sivu 24.5.2000) Vaikka ohjelman hyväksyminen venyi pitkälle loppukevääseen, voitiin ympäristötukijärjestelmää alkaa toteuttaa vuodesta 2000 lähtien.

6.1.1 Nykyisen ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tehdyt muutokset

Ympäristötuen yleiset tavoitteet eivät ole muuttuneet siirryttäessä ensimmäiseltä ohjelmakaudelta nykyiselle. Esimerkiksi uusia erityistukien hehtaaritavoitteita ei ole määritetty nykyistä ohjelmakautta koskevassa horisontaalisessa maaseudun kehittämissuunnitelmassa. Toisaalta ympäristötuen kustannukset on laskettu muun muassa sen tavoitteen pohjalta, että perinnebiotooppeja saadaan 25 000-30 000 hehtaaria erityistuen piiriin ohjelmakauden 2000-2006 aikana (Haaranen, haastattelu 6.3.2001). Sen sijaan ympäristötuelle asetettuihin päämääriin on liitetty kestävyysnäkökulma, mikä näkyy muun muassa luonnon monimuotoisuuden ja maatalouden kulttuurimaisemien säilymisen turvaamisena. Ympäristötuen päämääränä on myös ohjata tuotantomenetelmien käyttöä niin, että maatalouden ympäristönsuojelulle, luonnon monimuotoisuudelle ja maisemahoidolle asetetut yleiset tavoitteet saavutetaan tuottaen samalla puhtaita ja laadullisesti korkeatasoisia tuotteita. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000b, 61) Erityistukimuodoista perinnebiotooppien hoidon ta-

voitteet on ulotettu selkeämmin ja laajemmin koskemaan pitkäaikaiseen maankäyttöön liittyvää maaseudun kulttuuriperintöä ja maisemallisia arvoja. Luonnon monimuotoisuuden edistämiseksi saatavan tuen selkeyttämiseksi myös kyseisen toimenpiteen tavoitteet ovat kouraantuntuvia nykyisellä ohjelmakaudella. Siten tämän erityistukimuodon tavoitteena ympäristötukijärjestelmässä on muun muassa luontokohteiden määrän lisääminen ja niiden laadun parantaminen sekä olemassa olevien kohteiden säilyttäminen. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000c, 12, 15)

Nykyinen maatalouden ympäristötukijärjestelmä jakautuu kaikille viljelijöille tarkoitettuihin perus- ja lisätoimenpiteisiin sekä tehokkaampia ympäristönsuojelu ja -hoitotoimia edellyttäviin erityistukimuotoihin (kuvio 5). Kuten edellisellä ohjelmakaudella, varmistetaan perustoimenpiteiden avulla ympäristönhoitotoimenpiteiden ja samalla maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden edistämisen toteutuminen laajasti ja eri puolilla Suomea. Lisätoimenpide tuotiin mukaan järjestelmään sen vuoksi, että sen kautta voidaan paremmin huomioida tilakohtaiset erityisolosuhteet. Näin ollen lisätoimenpiteiden ja myös erityistukisopimusten kautta edistetään alueellisten olosuhteiden huomioon ottamista. Päämääränä onkin ollut, että ympäristötuen rakenne antaa mahdollisuuden tilakohtaiseen joustavuuteen. Tilalle sopivimman vaihtoehdon löytämiseksi ja ympäristötukitoimenpiteiden kohdentumiseksi mahdollisimman hyvin ja tehokkaasti tulee viljelijän ympäristötukeen sitoutuessaan myös valita, onko hänen tilansa kotieläintila vai kasvinviljelytila. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001 ja maa- ja metsätalousministeriö 2000b, 135)

YMPÄRISTÖTUKI

Perustoimenpiteet

- Viljelyn ympäristösuunnittelu ja seuranta
- Peltokasvien peruslannoitus
- Pientareet ja suojakaistat
- Kasvinsuojelu
- Luonnon monimuotoisuuden ja maiseman ylläpitäminen
- Kotieläinten perustoimenpiteet (vain kotieläintilalla)

Lisätoimenpiteet

- Tarkennettu lannoitus
- Peltojen talviaikainen kasvipeitteisyys ja kevennetty muokkaus
- Maatilan monimuotoisuuskohteet
- Lantalan ammoniakkipäästöjen vähentäminen (kotieläintilat)
- Lannan kaasujen talteenotto (kotieläintilat)
- Tuotantoeläinten hyvinvoinnin edistäminen (kotieläintilat)
- Maitohuoneen pesuvesien käsitteleminen (kotieläintilat)
- Tarkennettu ravinteiden seuranta (puutarhakasvit)
- Typpilannoituksen tarkentaminen liukoisen typen avulla (puutarhak.)
- Katteen käyttö monivuotisten puutarhakasvien rikkakasvitorjunnassa (puutarhakasvit)

Erityistukitoimenpiteet

- Happamuuden alueellinen vähentäminen
- Säättösalaajitus, säätökastelu ja kuivatusvesien kierrätys
- Pohjavesialueiden peltoviljely
- Lannan käytön tehostaminen
- Kosteikkojen ja laskeutusaltaiden perustaminen ja hoito
- Suojavyöhykkeiden perustaminen ja hoito
- Luonnonmukainen tuotanto
- Perinnebiotooppien hoito
- Luonnon monimuotoisuuden edistäminen
- Maiseman kehittäminen ja hoito
- Alkuperäisrotujen kasvattaminen
- Alkuperäiskasvien viljely

Viljelijöiden koulutus ja neuvonta

Kuvio 5. Suomen maatalouden ympäristötuen rakenne ohjelmakaudella 2000-2006.

Yksi muutoksista, jotka koskevat ympäristötukijärjestelmää kokonaisuutena on se, että nykyisellä ohjelmakaudella ei ympäristötukea Euroopan komission määräyksestä saa enää myöntää kokeiluhankkeisiin. Sen sijaan viljelijöiden koulutusta ja neuvontaa tuetaan edelleen ympäristötukivaroin. Koulutus rahoitetaan kokonaan kansallisin varoin ohjelmakaudella 2000-2006 ja siihen on varattu 5 miljoonaa markkaa vuosittain. Tehdyt muutokset ovat tuoneet mukanaan myös sen, että perus- ja lisätoimenpiteiden tukitasot ovat samat koko maassa, kun viime ohjelmakaudella näitä toimenpiteitä vastaava ympäristötuen perustuki vaihteli tukialueittain ja viljeltävän kasvin mukaan. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Uutta on myös se, että perus- ja lisätoimenpiteisiin liittyvien ehtojen lisäksi esimerkiksi viljelijöille tarkoitettussa Ympäristötukioppaassa esitetään suosituksia ympäristötukijärjestelmän ehtojen hyvistä toteuttamiskeinoista.

Erityistukisopimuksia muutokset ovat muokanneet niin, että erityistuki-
muodoista tehdään joko viisi tai kymmenen vuotta kestävä sopimus. Lisäksi nykyisellä ohjelmakaudella viisi- ja 10-vuotisia erityistukisopimuksia voi tehdä riippumatta alueesta eli siitä, sijaitseeko hoitokohde peltoalueella vai peltoalueeseen välittömästi liittyviin alueisiin. Edellisellä ohjelmakaudella 20-vuotisia sopimuksia sai tehdä vain varsinaiselle peltoalueelle, jonka täytyi samalla poistua kokonaan viljelykäytöstä. 20-vuotisia erityistukisopimuksia ei nykyisessä ympäristötukijärjestelmässä enää tehdä, koska niihin sitoutuminen oli laimeaa jo edellisellä ohjelmakaudella johtuen muun muassa tulevaisuuteen liittyvästä epävarmuudesta. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

6.1.2 Ympäristötukijärjestelmään tehdyt muutokset maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta

Ympäristötukijärjestelmään tehtyjen muutosten yksi tavoite on ollut luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen parantaminen. Tehdyt muutokset koskevat niin kaikille viljelijöille tar-

koitettuja toimenpiteitä kuin myös varsinaisia luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen ylläpitämiseen tähtäviä erityistukimuotoja.

Perustoimenpiteissä on siirrytty luonnon monimuotoisuuden kannalta välttämiskehotuksista suoriin kieltoihin. Niinpä monimuotoisuuskohteita ei saa vaarantaa torjunta-aineiden tai lannoitteiden käytöllä tai paljaaksi hakkuulla. Myös tilalla olevien pelto- ja tilusteiden pientareiden käsittely torjunta-aineilla on kielletty. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000a, 15) Selkeiden velvoitteiden ohella perustoimenpiteissä esitetään suosituksia ehtojen hyvistä toteuttamiskeinoista luonnon monimuotoisuuden ja maiseman ylläpitämiseksi. Esimerkiksi kesantolohkot suositellaan pitämään nurmipeitteisinä viherkesantoina luonnonvaraisten eläinten elinolojen parantamiseksi. Riistan ja lintujen talvehtimisen edistämiseksi puolestaan kehoitetaan vilja puimaan riittävän pitkään sänkeen. (Heikkilä 2001, 12)

Perustoimenpiteiden ohella viljelijän tulee valita yksi *lisätoimenpide* toteutettavaksi viiden sitoumusvuoden aikana. Yksi toimenpidevaihtoehdoista on maatilan monimuotoisuuskohteet. Toimenpiteen tarkoituksena on lisätä viljelijän tietoja oman maatilansa luonnonvaraisista kasvi- ja eläinlajeista sekä niiden elinympäristöistä ja hoitomahdollisuuksista. Kyseiseen lisätoimenpiteeseen kuuluukin osallistuminen kaksipäiväiseen neuvonnalliseen koulutukseen, jossa viljelijälle kerrotaan luonnon monimuotoisuudesta ja sen edistämisestä. Osana koulutusta viljelijä laatii maatilalleen yleispiirteisen suunnitelman tilan tärkeistä monimuotoisuuskohteista ja niiden hoidosta. Lisätoimenpiteellä voi nähdä olevan suoran yhteyden edellisen ohjelmakauden ympäristötukeen siinä, että edellä mainitut tärkeät monimuotoisuuskohteet voivat olla erityisesti juuri niitä kohteita, jotka nousivat esiin tilalle vuosien 1995-1999 aikana laaditun ympäristönhoito-ohjelman myötä. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000a, 22)

Koulutukseen osallistumisen lisäksi viljelijän tulee maatilan monimuotoisuuskohteet -lisätoimenpiteessä perustaa viisivuotisia riistalaidun-, maisema- tai monimuotoisuuspeltoja, jotka osaltaan lisäävät maatalous-

alueiden luonnon monimuotoisuutta. Perustettavaa peltopinta-alaa tulee olla vähintään 5 % tukikelpoisten peltolohkojen pinta-alasta ja kuitenkin vähintään 0,5 hehtaaria. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000a, 22-23) Uutta ympäristötukijärjestelmää koskien on jo annettu kritiikkiä ja parannusehdotuksia. Esimerkiksi juuri riistalaidun-, maisema- tai monimuotoisuuspeltoja koskien on todettu, että tällaiset uudet peltoluonto-kohteet voivat olla lajistollisesti varsin monipuolisia, mutta koska ne saattavat helposti jäädä yhden tukikauden kokeiluiksi, jää niiden vaikutus maatalan eliölajiston rikastuttamiseen tällöin verraten lyhytaikaiseksi (Heikkilä 2001, 12).

Luonnon monimuotoisuuden kannalta tärkeä toinen lisätoimenpide on peltojen kasvipeitteisyyden lisääminen. Toteuttaessaan kyseistä lisätoimenpidettä ovat viljelijät velvollisia pitämään 30 % maatalan tukikelpoisten peltolohkojen pinta-alasta kasvukauden ulkopuolella kasvien tai kasvinjätteiden peittämänä. Tällaiset kasvipeitteiset lohkot ovat hyviä riistaeläinten talvisia ruokailu- ja suojapaikkoja ja lisäksi ne tarjoavat talvehtimispaikan monelle peltoympäristön hyödylliselle hyönteislajille. (Heikkilä 2001, 12)

Erityistukimuodoista varsinkin luonnon monimuotoisuuden edistämisen ja perinnebiotooppien hoitosopimuksia on muokattu uutta ympäristötukijärjestelmää ja ohjelmakautta varten siten, että niiden avulla voitaisiin paremmin ylläpitää maatalousalueiden luonnon monimuotoisuutta ja perineympäristöjä. Muutokset ovat koskeneet tukiehtoja ja yleensä erityistuen selkeyttämistä.

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuutta täydentämään on nykyisen ohjelmakauden 2000-2006 erityistukitoimenpiteiden joukkoon lisätty alkuperäiskasvien viljely (Haaranen, haastattelu 6.3.2001). Tämän uuden toimenpiteen tavoitteena on edistää kestävien ja Suomen pohjoisiin olosuhteisiin sopeutuneiden maatiaislajikkeiden ja vanhojen uhanalaisten kauppalajikkeiden perimäaineksen suojelua niiden luontaisessa ympäristössä eli maanviljelysalueilla. Alkuperäiskasvien viljelyllä halutaan myös

edistää suomalaisen kulttuuriperinnön säilyttämistä tukemalla viljojen ja nurmikasvien lajikemäärityä ja ylläpitoviljelyä. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000b, 162) Aivan uusi edellytys maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseksi on hoitopäiväkirjan pitäminen sopimusalueilla vuosittain tehdyistä toimenpiteistä. Hoitopäiväkirjan pitäminen koskee kaikkia niitä erityistukimuotoja, joihin liittyy hoitosuunnitelman laadinta. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001). Hoitopäiväkirjassa tulee esimerkiksi seurata hoidon vaikutuksia ympäristöön (Maa- ja metsätalousministeriö 2000c, 7).

Yksi tärkeimmistä muutoksista maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen kannalta on se, että niin luonnon monimuotoisuuden edistämisen ja perinnebiotooppien hoitosopimusten kuin myös maiseman kehittämisen ja hoitosopimuksen sopimusalan vähimmäispinta-alavaatimus on laskenut puolesta hehtaarista 15 aariin eli 0,15 hehtaariin. Lisäksi sopimusala voi, kuten edellisellä ohjelmakaudellakin, koostua useammasta vähintään 5 aarin eli 0,05 hehtaarin kokoisesta lohokosta. Näin erityistuen piiriin on mahdollista saada esimerkiksi useampia perinnebiotooppikohteita, jotka yleensä ovat hyvin pienialaisia. Nykyinen ympäristötukijärjestelmä mahdollistaa myös hoitosopimusten tarkentamisen sopimuskauden aikana. Sopimusta saattaa joutua tarkentamaan esimerkiksi silloin, kun hoitotoimenpiteiden havaitaan olevan riittämättömiä tai toisaalta ylimitoitettuja niin, että kohde säilyisi arvokkaana ja monimuotoisena. Tehdyn muutoksen kautta voidaan sekä sopimussisältöä että tukimääriä muuttaa muuttuneiden hoitotoimenpiteiden ja kustannusten mukaan. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Tukea luonnon monimuotoisuuden edistämiseen voivat alkaneella ohjelmakaudella hakea myös yli 65-vuotiaat viljelijät, kun edellisen ympäristöohjelman aikana se oli mahdollista vain perinnebiotooppien hoito- ja maiseman kehittämisen ja hoitosopimusten kohdalla. Näin potentiaalisten monimuotoisuuskohteiden hoitajien joukko on kasvanut. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Yli 65-vuotiaiden mahdollisuutta tehdä erityistukisopimuksia on parannettu myös siten, että ohjelmakaudella 2000-2006

heidän on sitouduttava perustoimenpiteisiin vain pientareiden ja suoja-kaistojen sekä luonnon monimuotoisuuden ja maiseman ylläpitämisen osalta (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 86). Tukikelpoisia ovat nykyisellä ohjelmakaudella myös yhteisöt ja yhdistykset, kunhan ne täyttävät ympäristötuen perusedellytykset (Haaranen, haastattelu 6.3.2001). Ympäristötukeen liittyvät rajoitukset rajaavat silti edelleen lukuisia arvokkaita perinnebiotooppeja tuen ulkopuolelle. Siksi onkin arvioitu, että arvokkaista perinnebiotoopeista saadaan lukumääräisesti erityistuen piiriin korkeintaan 50-60 %. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 82-83, 85)

Erityistukeen oikeuttavia luonnon monimuotoisuuskohteita on selkeytetty muun muassa saadun kritiikin pohjalta. Tämä näkyy esimerkiksi maisemanhoitoa, luonnon monimuotoisuutta ja perinnebiotooppeja koskevassa erityistukioppaassa, jossa on lueteltu ja kuvailtu mahdolliset luonnon monimuotoisuuskohteet. Saatujen parannusehdotusten pohjalta ei riistapelloja voi enää perustaa luonnon monimuotoisuussopimusten puitteissa, vaan perustettavat riistapellot pyritään ohjaamaan luonnon monimuotoisuuskohteet -lisätoimenpiteen alle. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Yksi perinneympäristöt kokonaisuutena paremmin huomioivista muutoksista on se, että perinnebiotooppien hoitosopimukseen voi nykyisellä ohjelmakaudella laajemmin sisällyttää karjatalouteen liittyvien rakennelmien ja rakenteiden kunnostuksen. Tämän mahdollistaa myös se, että tukimääriä on nostettu. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Perinnebiotooppien hoitoon, muuhun luonnon monimuotoisuuden edistämiseen sekä maiseman kehittämiseen ja hoitoon voidaan maksaa tukea enintään 2 500 markkaa hehtaaria kohti. Tuki sisältää hoitosuunnitelmassa esitettyjen kustannusten ja tulonmenetysten lisäksi 20 % kannustimen. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000b, 128, 158-160) Kannustinta voidaan kuitenkin pitää nimellisenä, sillä useissa tapauksissa hoidosta aiheutuvat kustannukset ylittävät tukimäärän. Tosin tapauksissa, joissa esimerkiksi hakamaa on ollut jopa vuosikymmeniä yhtäjaksoisessa, katkeamattomassa käytössä ja jonka kohdalla ei tarvitse tehdä kustannuksiltaan usein suuria perustamistoimenpiteitä, esimerkiksi rakentaa (riuku)aitaa, tai tehdä laajamittai-

sia raivaus- ja harvennustöitä, saattaa kannustin toimia nimensä mukaan ja innostaa perinnebiotooppikohteen hoitoon erityistuen avulla.

Kuten edellisen ympäristötukijärjestelmän aikaan, myös nykyisellä ohjelmakaudella maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus- ja perinnebiotooppikohteita on rajattu. Uutta ohjelmakautta varten rajauksia on selkeytetty esimerkiksi määrittelemällä tärkeimmät kohdealueet tarkemmin. Siten uuden ohjelmakauden myötä Natura-verkoston kuuluvat maatalousalueiden luontokohteet ovat nousseet uudeksi alueelliseksi painotuskohteeksi. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Tämä tarkoittaa sitä, että tehtäessä monimuotoisuuden edistämissopimuksia ja perinnebiotooppien hoitosopimuksia ovat kyseiset kohteet etusijalla hakemusten joukossa. Perinnebiotooppien osalta myös arvokkaiden alueiden yhteydessä olevien, kunnostuskelpoisten kohteiden sekä paikallisesti arvokkaiden kohteiden hoito on tärkeää, joten myös tällaiset kohteet ovat sopimuksia tehtäessä hakemusjonon kärkipäässä. Myös kohteet, joilla on ollut edellisellä ohjelmakaudella vastaava erityistukisopimus perinnebiotooppien hoidosta tai luonnon monimuotoisuuden edistämisestä, ovat ensisijaisia kohteita tehtäessä päätöksiä siitä, mikä kohde saa tukea ja mikä ei. (Maa- ja metsätalousministeriö 2000c, 12, 15)

Kohteiden priorisointi on tärkeää ja hyödyllistä ensinnäkin siltä kannalta, että hoito voidaan siten kohdistaa luontotyyppiltään tai harvinaisten ja uhanalaisten lajien säilymisen kannalta arvokkaimmille kohteille, mutta myös sen vuoksi, että ympäristötukibudjetti on rajallinen – määrärahat eivät riitä kaikkien mahdollisten kohteiden hoitamiseen. Alkaneella ohjelmakaudella ympäristötuen rahoitus on vuositasolla vähentynyt noin 1,7 miljardista markasta noin 1,4 miljardiin markkaan. Vuoden 2000 aikana jouduttiinkin ylittämään maaseudun kehittämissuunnitelmassa esitetty EU-osarahoitusosuus, minkä vuoksi joulun 2000 alla kansallista rahoitusosuutta korotettiin lisäbudjetin avulla. Lisäbudjetista huolimatta kevään 2001 ympäristötukihakuun on jouduttu tekemään rajoituksia. Uusia perus- ja lisätoimenpiteiden sitoumuksia ei voi tehdä. Tosin haku on mahdollista, jos vanha perustukisitoumus päättyy tai jos viljelijä halu-

aa siirtyä edellisen ohjelmakauden järjestelmästä uuteen järjestelmään. Erityistukisopimuksissa noudatetaan rajoitettua hakua, mikä tarkoittaa, että erityistukea voi hakea, jos vastaava vanha erityistukisopimus päättyy. Lisäksi uusia erityistukisopimuksia tehdään vain lannan käytön tehostamisesta, luonnonmukaisesta tuotannosta, suojavyöhykkeiden perustamisesta ja hoidosta, alkuperäiskasvien viljelystä, luonnon monimuotoisuuden edistämisestä ja perinnebiotooppien hoidosta. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

6.1.3 Muutosten perusteet

Ympäristötukijärjestelmään ja erityisesti maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseksi tehdyt muutokset perustuivat ohjelmakaudelta 1995-1999 saatuihin kokemuksiin. Muutoksia tehtiin myös maatalouden ympäristöohjelmasta annetun palautteen perusteella. Ympäristötukijärjestelmän suunnittelua vuosille 2000-2006 ohjasivat luonnollisesti myös Euroopan komission ja neuvoston asetukset. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Vuosien 2000-2006 ympäristötukijärjestelmää ja muutoksia valmisteltaessa käytettiin apuna myös maatalousalueiden luonnon monimuotoisuutta ja perinneympäristöjä koskevia tutkimuksia. Myös perinnemaisemien hoitotyöryhmän mietinnössä esitetyt ehdotukset loivat osaltaan pohjan tehdyille muutoksille. Yksi tärkeimmistä ehdotuksista oli se, että ympäristötukijärjestelmän painopistettä tulee muuttaa huomattavasti enemmän ja selkeämmin kohti luonnon monimuotoisuuden ja sen yhtenä osana perinneympäristöjen hoidon edistämiseen. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Ympäristötukijärjestelmän kehittämisessä yksi merkittävimmistä haasteista onkin pystyä vastaamaan niin uuteen tutkimustietoon kuin myös maataloussektorilta, ympäristöasioiden asiantuntijoilta ja koko yhteiskunnasta kumpuaviin vaatimukseen, jotka koskevat maatalouden ympäristötukiasioiden järjestämistä ja asioiden laittamista tärkeysjärjestykseen ympäristötukijärjestelmän sisällä.

Muutosten valmistelussa hyödynnettiin myös maatalouden ympäristöohjelman seurantatyöryhmän raporttia, jossa arvioitiin ympäristöohjelman 1995-1999 toteuttamista ja tavoitteiden saavuttamista (Haaranen, haastattelu 6.3.2000). Maa- ja metsätalousministeriö asetti kyseisen työryhmän 5.9.1995 seuraamaan ympäristötuen käyttöä, arvioimaan ohjelman mukaisten toimenpiteiden vaikutuksia ympäristöön sekä tekemään ehdotuksia seurannan kehittämisestä ja arvioimaan tukijärjestelmän kehittämistarpeita. Raporttia varten työryhmä kuuli laajasti maatalous- ja ympäristöalan asiantuntijoita ja tutkijoita. (Maa- ja metsätalousministeriö 1998b, 7)

Ympäristötuen seuranta ja arviointi on uuden tutkimustiedon tuottamisen lisäksi oleellinen osa itse ympäristötukijärjestelmää ja seurantaa sekä arviointia tulee toteuttaa jokaisessa jäsenvaltiossa. Ympäristötukijärjestelmän seuraamiseksi Euroopan komissio määrittää seurantaindikaattorit ja -vaatimukset. Kyseiset seurantavaatimukset koskevat esimerkiksi ympäristötuen piirissä olevien peltohehtaarien määrää ja muita vastaavia tietoja. Seurantatietojen perusteella laaditaan vuosittaiset raportit maa- ja metsätalousministeriön virkamiestyönä. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta tärkeä seurantatutkimus on MYTVAS eli maatalouden ympäristötuen vaikuttavuuden seurantatutkimus. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001). MYTVAS -tutkimus alkoi jo ensimmäisellä ohjelmakaudella ja sen avulla saatuja tietoja muun muassa perinnebiotooppien hoidosta käytettiin nykyisen ympäristötukijärjestelmän valmistelussa. Aiempaa MYTVAS -tutkimusta on laajennettu nykyiselle ohjelmakaudelle eli vuosille 2000-2006 ja tässä uudessa MYTVAS II -tutkimuksessa tullaan selvittämään sekä perustoimenpiteiden että erityistukien vaikutusta luonnon monimuotoisuuteen ja maisemaan. (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000, 94) MYTVAS -tutkimus toteutetaan maa- ja metsätalousministeriön ja ympäristöministeriön rahoituksella. Tutkimusta rahoitetaan vuosittain 1,2 miljoonalla markalla, josta puolet ohjataan bio-

diversiteetti-tutkimukseen ja puolet vesiensuojeluun liittyvään tutkimukseen. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

Tietoa maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseksi saadaan myös koko maaseudun horisontaalisen kehittämissuunnitelman toteutuksen seurannasta, josta vastaa laaja-alainen seurantatyöryhmä muodostuen muun muassa maa- ja metsätalousministeriön, ympäristöministeriön, maataloustuottajien, TE-keskusten ja luonnonsuojelujärjestöjen asiantuntijoista. Siinä tullaan käsittelemään ohjelmakauden 2000-2006 ympäristötuen toteutumista myös MYTVAS II -tutkimuksen tuottaman tiedon pohjalta sekä annetaan ehdotuksia seuraavan ympäristötukijärjestelmän laatimiseksi. Seurantojen lisäksi ulkopuolinen, riippumaton arvioitsija arvioi Euroopan komission esittämien arviointivaatimusten pohjalta maatalouden ympäristötuen toimeenpanoa. Riippumaton taho tekee keräämiensä tietojen avulla nykyisen ympäristöohjelman väliarvioinnin vuonna 2003. Seurannan loppuraportti ilmestyy vuonna 2005. Se mikä instanssi tulee arvioinnin tekemään, ratkaistaan tarjouskilpailun tulosten perusteella. Arviointi tullaan ainakin Suomessa maksamaan kansallisista varoista. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001)

6.1.4 Ympäristötukisopimusten haku vuonna 2000

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden kannalta suotuisa maatilan monimuotoisuuskohteet -lisätoimenpide ei saanut viljelijöiden suurta kannatusta ohjelmakauden 2000-2006 ensimmäisenä vuonna. Vain 370 viljelijää valitsi kyseisen lisätoimenpiteen vuonna 2000. Sen sijaan kasvipeitteisyyden lisääminen sai suuren suosion, sillä toimenpiteen valitsi yli 35 000 viljelijää. Siksi tällä toimenpiteellä alkaa olla jo vähintäänkin paikallista merkitystä luonnon monimuotoisuudelle. (Heikkilä 2001, 12)

Erityistukisopimuksista vuonna 2000 haettiin luonnon monimuotoisuuden edistämistukea yhteensä noin 2000 hehtaarille. Tosin pinta-alaan sisältyy osa vanhoista sopimuksista, mutta joukkoon on tullut myös uusia kohteita. (Heikkilä 2001, 12) Näin on myös perinnebiotooppien hoitotuen

kohdalla, jota haettiin yhteensä noin 8 960 hehtaarille (Haaranen, haastattelu 6.3.2001).

Suomessa ympäristötukea saa nykyisin 92 % prosenttia kaikista viljelijöistä ja 96,1 % peltoalasta on ympäristötuen piirissä (Haaranen, haastattelu 6.3.2001). Missään muussa EU:n jäsenvaltiossa osallistuminen ympäristötukijärjestelmään ei ole ollut yhtä aktiivista. Tähän on varmasti useita syitä, mutta ilmeisesti useimmissa EU-maissa viljelijöiden toimeentulo ei pohjaudu yhtä paljon maataloustukiin kuin Suomessa. (Heikkilä 2001, 11) Mielestäni myös se, että Suomen ympäristötukijärjestelmä jakaantuu perus- ja lisätoimenpiteisiin ja tehokkaampia ympäristönsuojelu- ja maisemanhoitotoimenpiteitä vaativiin erityistukimuotoihin, mahdollistaa laajan viljelijäkunnan osallistumisen järjestelmään.

6.2 Ympäristötukijärjestelmä Ruotsissa

Ohjelmakauden 2000-2006 ympäristötukijärjestelmän suunnittelu tehtiin laaja-alaisemmassa työryhmässä kuin edellistä kautta varten. Työryhmä muodostui 10-12 asiantuntijasta, jotka edustivat muun muassa maatalousministeriötä, ympäristöministeriötä, tuottajajärjestöä, luonnonmukaisen viljelijöiden tuottajajärjestöä, Maailman luonnonsäätiön Ruotsin rahastoa ja Ruotsin luonnonsuojeluyhdistystä. Työryhmän valmistelemasta raportista saatiin lausuntoja useilta eri tahoilta. Voidaankin sanoa, että valmistelutyöhön osallistui epäsuorasti myös esimerkiksi riistaan ja metsästykseseen liittyviä tahoja, kuluttajajärjestöjä sekä eri alojen viranomaisia. Uuden ympäristötukijärjestelmän valmistelutyön yksi tärkeistä tavoitteista oli saada aikaan yksimielisyys koskien maataloutta ja ympäristötukea. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

Ympäristötukijärjestelmän valmistelu alkoi vuonna 1997 työryhmän kokoamisella. Varsinaiseen suunnittelutyöhön päästiin maaliskuussa 1998 ja työn tuloksena syntyi kesäkuussa 1999 raportin Jordbruk och miljön (Maatalous ja ympäristötuki) muodossa ehdotus ympäristötuen järjestämisestä uudella ohjelmakaudella ja selvitys ympäristötukeen teh-

dyistä muutoksista. Kyseinen selvitystyö aloitti samalla myös Ruotsin maaseudun kehittämissuunnitelman valmistelun ohjelmakautta 2000-2006 varten. Euroopan unionin komissio hyväksyi Ruotsin ympäristöohjelman vasta kesällä 2000, minkä vuoksi ympäristöohjelmaa päästiin toteuttamaan vasta vuoden 2001 alusta lähtien. Ympäristö- ja maaseutuohjelman muut osat eli investointituki sekä koulutukseen, neuvontaan ja kokeiluhankkeisiin liittyvät tuet pystyttiin ottamaan käyttöön jo vuoden 2000 alusta. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

6.2.1 Nykyisen ympäristötukijärjestelmän rakenne ja tehdyt muutokset

Ohjelmakauden 2000-2006 ympäristöohjelma ei eroa toimenpiteiltään eikä tavoitteiltaan kovinkaan paljon edellisestä ohjelmasta. Tosin esimerkiksi eri tukimuotojen hehtaaritavoitteita on nostettu ylöspäin vanhan ympäristöohjelman tavoitteiden saavuttamisesta johtuen ja tukitasoja on tarkastettu.

Nykyinen ympäristöohjelma jakaantuu enää kolmeen osaohjelmaan tai –tavoitteeseen. Lisäksi eri ympäristötukimuotoja on vähemmän muun muassa siksi, että luonnonlaidun- ja luonnonniittyet sekä tuki avoimen viljelymaiseman säilyttämisestä laitumien osalta on yhdistetty yhdeksi samaksi kokonaisuudeksi. Ohjelmakauden 2000-2006 ympäristöohjelman rakenne on kuvattu kuviossa 6.

OSAOHJELMA 1:

*Viljelymaiden luonnon monimuotoisuuden ja kulttuuriympäristöarvojen
Säilyttäminen / Bevarande av biologisk mångfald och kulturmiljövärden i
odlingslandskapet*

1. Luonnonlaitumet ja luonnonniityt / Betesmarker och slåtterängar
2. Arvokkaat luonnon- ja kulttuuriympäristöt (kulttuuriympäristötuki) /
Värdefulla natur- och kulturmiljöer (kulturmiljöstöd)
3. Luonnon- ja kulttuuriympäristöt poronhoitoalueella / Natur- och
kulturmiljöer i renkötselområdet
4. Uhanalaiset kotieläinrodut / Utrotningshotade husdjursraser

OSAOHJELMA 2:

Ympäristöystävällinen nurmenviljely / Miljövänlig jordbruk

5. Ympäristöystävällinen nurmenviljely / Miljövänlig vallodling

OSAOHJELMA 3:

Ympäristön kanssa sopusointuinen maatalous / Miljöanpassat jordbruk

6. Luonnonmukainen viljely / Ekologisk odling
7. Suojavyöhykkeiden perustaminen / Anläggning av skyddzoner
8. Typpipäästöjen vähentäminen / Minskat kväveläckage
9. Kosteikot ja pienvedet / Våtmarker och småvatten
10. Ruskeiden papujen viljely Öölannissa / Miljövänlig odling av bruna
böror i Öland

**Koulutus, neuvonta ja kokeiluhankkeet / Kompetensutveckling
(utbildning, information och demonstrationsprojekt; UID)**

Muut toimenpiteet

Luonnonlaitumien ja luonnonniittyjen uudistaminen

Investointituki

*Kuvio 6. Ruotsin ympäristöohjelman rakenne ohjelmakaudella 2000-
2006. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999)*

Koulutukseen, neuvontaan ja kokeiluhankkeisiin liittyvään toimintaan ei myöskään ole tarvinnut tehdä suurempia muutoksia, sillä UID –toiminta (utbildning, information och demonstrationprojekt -verksamhet) toimi hyvin jo ohjelmakaudella 1995-1999. Pakollinen koulutus kuuluu edelleen niille viljelijöille, jotka saavat tukea luonnon monimuotoisuuden edistämiseen ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttämiseen. Muun muassa koulutukseen liittyvissä asioissa Jordbruksverket eli ympäristötuen käytäntöön panosta vastaava organisaatio tekee yhteistyötä esimerkiksi ympäristöministeriön ja valtakunnallisen tuottajajärjestön kanssa. Koulutukseen, neuvontaan ja kokeiluhankkeisiin on arvioitu tarvittavan ohjelmakaudella 2000-2006 vuosittain noin 145 miljoonaa kruunua, josta luonnon monimuotoisuuden ja kulttuuriarvojen hoitoon kohdistuisi noin 44 miljoonaa kruunua. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 233-235, 240) Käsitykseni mukaan kokeiluhankkeita ei ole poistettu Ruotsin ympäristötukijärjestelmästä, vaikka Euroopan unioni ei niitä enää nykyisellä ohjelmakaudella rahoitakaan. Siten kokeiluhankkeet rahoitettaneen kansallisin varoin.

Ruotsin maaseudun kehittämisohjelmaan kuuluu varsinaisen ympäristötuen lisäksi investointitukia. Tämä on mahdollista Euroopan komission ja neuvoston asetusten mukaan. Asetuksissa on määritelty ne ympäristötoimenpiteet, jotka kaikkien jäsenmaiden on toteutettava. Jotta esimerkiksi Ruotsin kansalliset ympäristötavoitteet voitaisiin saavuttaa, on toisinaan kustannustehokkaampaa käyttää hyväksi muita erityisiä ja paremmin kohdistettuja tukimuotoja, jotka voidaan sisällyttää maaseudun kehittämisohjelmaan asetusten mukaan. Yksi maaseudun kehittämiseen liittyvän asetuksen (mm. Komission asetukset (EY) N:o 1750/1999) tavoitteista on maaseudun kestävä kehitys saavuttaminen ja yksi asetuksen mukaisista toimenpiteistä on juuri investointituet, jotka kohdistuvat ympäristöasioihin. Investointituet ovat arvokas täydennys yleisemmin kohdistettujen ja pinta-alaperustaisen ympäristötukien rinnalla. Useimmat investointituet eivät ole viisivuotisia ja siksi niiden hallinnointi ei ole niin raskasta. Lisäksi investointitoimenpiteet ovat joustavampia tukitasojen suhteen kuin pinta-alaperustaiset ympäristötuet. Ympäristöohjelmaa täy-

dentävät toimet voivat siis olla investointitukia tai toimenpiteitä, joilla tuetaan maaseudun kehittämistä. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 247)

Investointitukia voidaan kohdentaa maataloustulojen nostamiseksi ja elin-, työ- ja tuotanto-olosuhteiden parantamiseksi. Tukea voidaan myöntää myös laadun parantamiseen, ympäristön säilyttämiseen, eläinten hyvinvoinnin lisäämiseen ja maataloustuotannon monipuolistamiseen. Jotta yritys voi saada investointitukea tulee sen muun muassa täyttää ne minimivaatimukset, jotka koskevat ympäristöä, hygieniaa ja eläinten hyvinvointia. Tukea maaseudun kehittämiseen voidaan myöntää niin varsinaiseen maatalouteen liittyviin toimiin kuin myös muuhun toimintaan maaseudulla. Tuettavia toimenpiteitä ovat esimerkiksi kylien entisöinti ja kehittäminen sekä maaseudun kulttuuriperinnön suojelu ja säilyttäminen, maatalouden vesistöjen hoito sekä maatalouteen, metsätalouteen ja maiseman säilyttämiseen liittyvä ympäristönsuojelu ja eläinten hyvinvointia edistävät toimenpiteet. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 248)

6.2.2 Ympäristötukijärjestelmään tehdyt muutokset maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta on merkittävää, että nykyisen ympäristöohjelman tavoitteena on saada tuen piiriin 450 000 hehtaaria perinnebiotooppeina hoidettavia alueita. Lisäksi kulttuuriympäristötuen eli arvokkaiden luonto- ja kulttuuriympäristöjen tuen tavoitteena on, että 18 000 maatalousyritystä, joiden viljelyala yhteensä on noin 25-30 % maan peltoalasta, hoitaisi ja säilyttäisi arvokkaita kulttuuriympäristöjä ja biologisesti arvokkaita elinympäristöjä niin peltoalueella kuin sen välittömässä läheisyydessä. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 84, 114)

Luonnonlaitumien ja –niittyjen kohdalla tuki on muuttunut siten, että tuen perustason, joka on 1 000 kruunua hehtaaria kohti vuodessa, lisäksi on mahdollista saada lisäkorvausta 1 400 kruunua hehtaarille. Lisäkorvaus on tarkoitettu biologisesti tai kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokkaiden alueiden hoitoon ja näitä alueita tulee hoitaa tarkan suunnitelman mukaan. Lisäkorvauksen ohella voi niittämiseen saada korvausta 3 000 kruunua hehtaaria kohti, jälkilaidunnukseen 700 kruunua per hehtaari ja lehdestykseen 100 kruunua puuta kohti, mutta korkeintaan 500 kruunua per hehtaari. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 87) Lisäkorvaukset rahoitetaan kansallisin varoin. On huomioitava, että myös tällainen kansallinen lisärahoitus, jota käytetään EU:n ja jäsenvaltion yhdessä rahoittaman ympäristötuen rinnalla, on hyväksyttävä Euroopan unionin komissiossa (Haaranen, haastattelu 6.3 2001).

Myös ohjelmakaudella 2000-2006 eri ympäristötukimuotoja voi yhdistellä keskenään, mutta tietyn rajoituksen. Maatila tai muu yritys voi hakea useampia tukimuotoja, mutta vain tiettyjä ennalta määrättyjä tukia voi hakea samalle kohteelle tai alueelle. Siten maatila voi hakea esimerkiksi sekä kulttuuriympäristötukea että luonnonlaitumille ja luonnonniityille saatavaa tukea, mutta tuki ei saa silloin kohdistua saman kohteen hoitamiseen. Eli ei ole katsottu järkeväksi maksaa kulttuuriympäristötukea maisemaelementtien hoitamiseen luonnonlaitumilla, sillä luonnonlaiduntukeen itsessään kuuluu esimerkiksi velvoite säilyttää tukikohteella sijaitsevat muinaisjäännökset. (Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999, 126, 277)

Ympäristöohjelman eri toimenpiteitä on yksinkertaistettu siinä mielessä, että niitä olisi niin viljelijöiden kuin myös viranomaisten helpompi käyttää. Esimerkiksi luonnon- ja kulttuuriympäristöjen tuen kohdalla on luovuttu raskaasta ja vaikeasta pistelaskusysteemistä tukimäärän laskemiseksi. Nykyään kyseinen tuki maksetaan esimerkiksi sen mukaan, kuinka monta metriä kiviaitaa tilalla on tai yleensä ottaen, kuinka monta kappaletta hoidettuja maisemaelementtejä tilalta löytyy. Tosin saadakseen kyseistä tukea on tilalta löydettävä vähintään 3 000 kruunun arvosta eri

maisemaelementtejä, kuten avo-ojia, tilusteitä, yksittäisiä maisemapuita ja muinaisjäännöksiä. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

Ruotsin maatalousministeriössä on arvioitu, että ympäristötukisopimuksia saatetaan tehdä vuonna 2001 hiukan enemmän kuin edellisinä vuosina, mutta esimerkiksi alueellisia eroja on vaikea arvioida ennen tukihaun alkamista huhtikuussa 2001. Ympäristötukiudistusten arvioidaan kuitenkin tuovan lisää esimerkiksi uusia luonnonniittyjä ja -laitumia tuen piiriin. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

6.2.3 Muutosten perusteet

Muutokset perustuivat etupäässä Euroopan unionin ja neuvoston antamiin asetuksiin. Muutosten taustalla olivat vahvasti myös ohjelmakaudelta 1995-1999 saadut kokemukset. Valmisteltaessa muutoksia uutta ympäristöohjelmaa varten pidettiin mielessä ennen kaikkea se edellisestä ympäristöohjelmasta opittu seikka, että viljelijät eivät hae tukia, jos he eivät ymmärrä toimenpiteitä ja jos tuen hakeminen on vaikeaa. Ympäristöohjelmaan tehdyt muutokset perustuivat myös edellisen ohjelmakauden ympäristöohjelman arviointiin. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

Myös Ruotsissa ympäristötukijärjestelmän seuranta perustuu muun muassa Euroopan komission asetuksiin ja lainsäädäntöön. Ruotsin hallitus on antanut Elintarviketaloudelliselle instituutille (Livsmedelsekonomiska institutet) tehtäväksi luoda strategian siitä, kuinka ympäristötuen seuranta ja arviointi tullaan järjestämään nykyisen ohjelmakauden 2000-2006 osalta. Kevään 2001 alussa ei asian suhteen vielä oltu tehty päätöksiä, mutta huolimatta siitä, mikä taho tulee kantamaan päävastuun ympäristötuen seurannasta ja arvioinnista, niin luonnollisesti maatalousministeriön alaisuudessa toimiva tai sen vastuulla oleva Jordbruksverket tulee olemaan mukana seuranta- ja arviointityössä. Lisäksi Jordbruksverket yhdessä muiden viranomaisten kanssa seuraa ja arvioi yhteisen maatalouspolitiikan eli CAP:n ympäristövaikutuksia. (Löf, haastattelu 6.3.2001) Näiden seurantojen lisäksi Ruotsissa varmasti järjestetään myös muuta

ympäristötukien vaikutusten seuranta ja tutkimusta, mutta mitä ja minkä tahojen järjestämänä, niin se ei tullut ilmi haastattelussa.

6.3 Lähitulevaisuuden haasteita

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta tärkein lähitulevaisuuden haaste niin Suomessa kuin Ruotsissakin on se, että ohjelmakauden 2000-2006 ympäristötukijärjestelmille asetetut tavoitteet saavutetaan (Haaranen, haastattelu 6.3.2001 ja Löf, haastattelu 5.3.2001). Jos tavoitteita ei saavuteta, niin varsinkin silloin on mittava haaste löytää uusia keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi (Löf, haastattelu 5.3.2001).

Ruotsissa yksi tärkeimmistä lähitulevaisuuden ja jo tämän hetken haasteista on niin sanotun Cardiff-prosessin vahvistaminen Euroopan unionissa. Cardiff-prosessin kautta pyritään ympäristövastuu ulottamaan eri tuotannonaloille. Siten esimerkiksi maataloussektorin tulisi ottaa vastuu maatalouden ympäristökysymyksistä. Tätä prosessia Ruotsi pyrkii edistämään EU -puheenjohtajuuskaudellaan tammi-kesäkuun aikana 2001. Muita haasteita, joita Ruotsissa tullaan kohtaamaan, ovat Natura 2000 -alueiden selkeämpi kytkeytyminen maatalouteen ja ympäristötukijärjestelmään sekä tarve vieläkin laaja-alaisemman yhteistyön kehittämiseen. (Löf, haastattelu 5.3.2001)

Suomessa lähitulevaisuuden haasteisiin kuuluu koulutuksen lisääminen myös maataloushallinnon sisällä. Lisäksi maanviljelijöille osoitettavia esitteitä ja muuta materiaalia tulisi sekä uudistaa että laatia lisää. Yksi huomattavimmista haasteista on maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelu -hankkeen toteuttaminen. Hanke on saanut alkunsa maa- ja metsätalousministeriöstä ja sen tavoitteena on luoda maatalousalueiden luonnon monimuotoisuudelle toimiva ohjeisto ja yleissuunnitteluopas. Ohjeiston ja yleissuunnitteluoppaan avulla pyritään ohjaamaan alueellisesti maatalouden luonnonhoitoa siten, että se hyödyntää luontoa parhaimmalla tavalla ottaen samalla huomioon myös elinkeino-

toiminnan. Lisäksi hankkeen tarkoitus on edistää yhteistyötä. Suomessa pitäisi pystyä myös vastaamaan haasteeseen muuttaa ympäristötukijärjestelmää edelleen enemmän luonnon monimuotoisuuden edistämistä kohti. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Esimerkiksi perinnemaisemien hoitotyöryhmä on esittänyt, että vuoteen 2010 mennessä erityistuen piiriin olisi saatava vähintään 80 % arvokkaiksi luokitelluista kohteista ja tämän lisäksi käytöstä poistuneita sekä umpeutuneita kohteita tulisi kunnostaa noin 40 000 hehtaaria (Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2001, 94). Haasteita voidaan nähdä tulevan myös esimerkiksi Pohjoismaiden ministerineuvostosta, Euroopan komissiosta, WTO- eli maailmankauppaneuvotteluista, Ranskan mallin soveltamisesta Suomeen ja uuden tutkimuksen kautta. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Esimerkiksi valtakunnallisen biodiversiteettitutkimusohjelman (FIBRE) jatkona käynnistyneessä BITUMI-hankkeessa on tarkoitus edistää tutkimustiedon soveltamista käytäntöön ja päätöksentekoon (Heikkilä 2001, 14).

Yksi lähitulevaisuuden haasteista Suomessa ja Ruotsissa voisi olla vastaaminen kuluttajilta ja koko yhteiskunnalta tuleviin vaatimuksiin ottaa maataloustuotannossa paremmin huomioon ympäristöasiat, tuotannon eettisyys ja vaikutukset luonnon monimuotoisuuteen. Yhteiskunnan arvostus perinneympäristöjen ja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä kohtaan heijastuukin mielestäni tämän tyyppisten vaatimusten kautta. Yhteiskunnan osoittamaa arvostusta perinneympäristöjen ja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden hoitamista kohtaan voidaan osaltaan mitata myös sen palautteen kautta, jota on saatu kyseistä aihetta koskevista tutkimuksista. Esimerkiksi Perinnemaisemien hoitotyöryhmän mietinnöstä Perinnebiotooppien hoito Suomessa annettujen lausuntojen perusteella voidaan mielestäni sanoa, että perinnebiotooppien hoito nähdään tärkeäksi, ajankohtaiseksi ja luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen kannalta kiireelliseksi asiaksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Osassa lausuntoja perinnemaisemien hoito nähdään tärkeäksi laajemminkin koskien myös maaseudun viihtyisyyttä ja vetovoimaisuutta. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoito nähdään annetuissa lausunnoissa myös monivaikuttaisen

maatalouden osana. (Ympäristöministeriö 2001) Perinnemaisemia pidetään tärkeinä myös sen vuoksi, että ne ovat vielä hyvin monen henkilön lapsuuden maisemaa. Myös perinnemaisemien esteettisyyttä arvostetaan. (Haaranen, haastattelu 6.3.2001) Toisaalta voidaan kysyä, tietävätkö yhä ympäristötietoisemmatkaan kuluttajat loppujen lopuksi, että maatalouden ympäristötukea kohdennetaan esimerkiksi perinneympäristöjen ja luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen (Löf, haastattelu 5.3.2001).

Seuraavaa ohjelmakautta, joka alkaa vuonna 2007, silmällä pitäen ei Ruotsissa ole vielä tehty suunnitelmia. Ennen kuin seuraavaa ympäristöohjelmaa aletaan suunnitella, kuulostellaan Ruotsissa sitä, minkälaisia vaikutuksia esimerkiksi hullun lehmän -tauti ja suu- ja sorkkatauti tulevat aiheuttamaan Euroopan unionin maatalouspolitiikkaan. (Löf, haastattelu 5.3.2001) Suomessa seuraavan ympäristötukijärjestelmän suunnittelu tullaan alustavien suunnitelmien mukaan tekemään laajassa työryhmässä. Valmistelu alkaa vuoden 2003 jälkeen, jolloin nykyisen ohjelman väliarviointi valmistuu. Varsinainen suunnittelutyö alkaa maa- ja metsätalousministeriössä vuonna 2004. (Malm, haastattelu 6.3.2001) Ympäristöohjelman valmistelu tulee perustumaan Euroopan komission uusiin asetuksiin, nykyisen ohjelman arviointeihin ja luonnon monimuotoisuudesta ja siihen vaikuttavista ympäristötukitoimenpiteistä saatavaan uuteen tutkimustietoon (Haaranen, haastattelu 6.3.2001).

Lähitulevaisuuden haasteisiin vastaamiseksi ja seuraavan ympäristöohjelman laatimista varten on jo kertynyt kokemusta viime ohjelmakaudelta ja uutta tietoa tulee lisää nykyisen ohjelmakauden edetessä. Käytännön tiedon ja kokemuksen saanti sekä EU-lainsäädännön oppiminen ovatkin tärkeimpiä lähtökohtia maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuteen ja perinneympäristöjen hoitoon liittyvien haasteiden ratkaisemisessa. Myös tutkimustiedon saaminen ja se, että nyt osataan määrittää ja tiedetään, mitä tietoa tarvitaan lisää päätöksenteon tueksi, auttavat haasteiden kohtaamisessa. Maatalousalan rinnalla myös muut tahot ovat kiinnostuneet maatalouden ympäristöohjelman toteuttamisesta, maatalousalueiden luonnon monimuotoisuudesta ja perinneympäristöjen ylläpitämisestä.

(Wallenius, haastattelu 9.3.2001) Tämä luo osaltaan vankan pohjan lähitulevaisuuden haasteita varten ja mahdollistaa osaltaan voimavarojen kohdentamisen maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinympäristöjen hoitamiseen.

6.4 Haastattelututkimuksen johtopäätökset

Suomen ja Ruotsin ympäristöohjelmat eroavat toisistaan paljon niin tavoitteiltaan kuin rakenteeltaankin. Eroavaisuudet johtuvat osaksi siitä, että ympäristöohjelmat on kummassakin maassa rakennettu ottaen huomioon luonnonolosuhteet, ympäristöongelmat, maatalous- ja ympäristöpolitiikan tavoitteet ja muut ympäristötukeen vaikuttavat asiat, jotka eri maissa ovat usein hyvin erilaisia tai saavat erilaisen painoarvon. Erot ympäristötukijärjestelmissä johtuvat myös siitä, että Euroopan komission asetusten puitteissa Suomella, Ruotsilla ja muillakin EU:n jäsenvaltiolla on oikeus ja velvollisuus päättää itse muun muassa siitä, mihin asioihin tai ongelmiin ympäristöohjelman kautta halutaan erityisesti panostaa ja miten tämä tullaan käytännössä toteuttamaan. Yhtä oikeaa ympäristötukijärjestelmää ei ole olemassa. Siitä huolimatta esitän seuraavassa muuttaman oman mielipiteeni Suomen ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmistä.

Suomen maatalouden ympäristötuessa on mielestäni hyvää se, että järjestelmä jakaantuu kaikille viljelijöille tarkoitettuun perustukeen tai kuten nykyisellä ohjelmakaudella perus- ja lisätoimenpiteisiin ja toisaalta tehokkaampia ympäristönsuojelu- ja maisemanhoitotoimenpiteitä vaativiin erityistukimuotoihin. Näin viljelijä voi itse päättää omien mahdollisuuksiensa ja mielenkiintonsa mukaan osallistumisesta ympäristötuen erityistukeen. Mutta joka tapauksessa viljelijällä on mahdollisuus toteuttaa tilallaan ympäristötuen perus- ja lisätoimenpiteitä. Näin ympäristöohjelmaan pystyy osallistumaan hyvin laaja viljelijäkunta ja toisaalta ympäristötukijärjestelmän kautta on samalla mahdollisuus hoitaa erityiskohteita, joita ei jokaisella tilalla välttämättä ole. Osallistuminen maatalouden ympäristötukeen ei missään muussa Euroopan unionin jäsenvaltiossa olekaan niin suurta kuin Suomessa.

Ruotsin ympäristötukijärjestelmässä on erinomaista se, että ympäristö-ohjelma kokonaisuudessaan tähtää luonnon monimuotoisuuden suoje-
luun. Tämä mahdollistaa myös maatalousalueiden luonnon monimuotoi-
suuden ja perinneympäristöjen hoidon laajemmassa mittakaavassa kuin
Suomessa. Myös se, että muutkin kuin varsinaiset viljelijät voivat saada
maatalouden ympäristötukea esimerkiksi vuokraamansa kedon hoitami-
seen, edistää maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perin-
neympäristöjen säilymistä. Myös kansallisen tuen saaminen esimerkiksi
hyvin työläisiin viikateniittoon ja lehdestykseen varmasti paremmin in-
nostaa perinneympäristöjen hoitoon.

Kenties Suomessakin ympäristötuki tulisi avata paremmin järjestöille,
yhdistyksille ja muille tahoille kuin vain viljelijöille. Tällöin tosin nousee
esiin kysymys siitä, miten tämä rahoitettaisiin, kun osallistuminen ympä-
ristötukeen on jo nyt hyvin laajaa ja kun ympäristötukibudjetin raameja
joudutaan korjaamaan lähes vuosittain. Yhdeksi vaihtoehdoksi on esitetty
kansallisen tuen käyttöönottoa ympäristötuen rinnalle. Mielenkiintoista ja
kokonaisuuden kannalta järkevääkin saattaisi olla myös Suomen ho-
risontaalisen maaseudun kehittämissuunnitelman, joka siis sisältää luon-
nonhaittakorvauksen rinnalla ympäristötuen, ja alueellisen maaseudun
kehittämissuunnitelman yhdistäminen Ruotsin tapaan.

Ruotsissa sen sijaan saattaisi olla hyödyllistä ottaa käyttöön Suomen pe-
rus- ja lisätoimenpiteiden kaltainen tukimuoto, joka asettaisi tietyt pe-
ruslähtökohdat koko tilan ympäristönhoidolle ja esimerkiksi maiseman
avoimena pitämiselle kaikilla ympäristötukeen osallistuvilla tiloilla. Tällä
hetkellä ruotsalaisella maatilalla toteutettavat toimenpiteet riippuvat tu-
kimuodosta eikä yhteistä perustasoa, jolle nämä tehokkaat tukimuodot
pohjautuisivat, ole luotu. Ruotsin ympäristötukijärjestelmän kritisointi on
huomattavasti vaikeampaa kuin Suomen järjestelmän huolimatta teke-
mistäni haastatteluista ja kirjallisuustutkimuksesta. Suomen ympäristö-
tukijärjestelmän kehittämiskohteet näen paremmin myös sen ansiosta, että
olen ollut harjoittelemassa maa- ja metsätalousministeriössä ja Hämeen

maaseutukeskuksessa ja sitä kautta päässyt paremmin tutustumaan Suomen ympäristötukijärjestelmään hyvine ja rajoittavine puolineen.

Maatalouden ympäristötuen avulla maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidossa on päästy hyvään alkuun Suomessa ja Ruotsissa. Suomen ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmiä tulee kuitenkin kehittää edelleen, jotta ne entistä paremmin ottaisivat huomioon järjestelmälle asetetut biologiset eli luontoon liittyvät vaatimukset. Ympäristötukijärjestelmissä tulee myös huomioida niiden käytännön toteuttamismahdollisuus viljelijöiden työn kautta. Maatalouden ympäristötukijärjestelmää kannattaa kehittää myös ottamaan huomioon maatalouden muutospainet sekä yhteiskunnan arvot ja arvotukset. Tärkeää on myös se, että ympäristötukijärjestelmät mahdollistavat jatkossa maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen määrätietoisen ja pitkäjännitteisen hoitotyön.

7. YHTEENVETO

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on ollut selvittää, mitä kätkeytyy käsitteisiin maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt. Työn tarkoituksena on ollut myös antaa kuva siitä, minkälaisia perusteita löytyy ympäristötuen kohdentamiseksi maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitoon. Työn tavoite oli myös selvittää, kuinka Suomen ja Ruotsin maatalouden ympäristötukijärjestelmiä on ohjelmakausien 1995-1999 ja 2000-2006 välillä muutettu niin, että ympäristöohjelman kautta entistä paremmin edistettäisiin maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitoa.

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus muodostuu erilaisista luontotyypeistä, kuten peltojen reunavyöhykkeistä, itse viljelymaasta ja viljelymaihin liittyvistä pienimuotoisista luonnonalueista, kuten pientareista, metsäsaarekkeista ja aidanvierustoista. Maatalousalueiden luonnon

monimuotoisuus on luonnon ja ihmisen työn tulosta ja yksi sen huomattavimmista ilmenemismuodoista ovat perinneympäristöt. Perinneympäristöt muodostuvat rakennetusta perinnemaisemasta ja perinnebiotoopeista, jotka ovat perinteisten laidun-, niitto- ja kaskitalouden muovaamia luontotyyppejä: niittyjä, ketoja, ahoja, nummia, lehdesniittyjä, hakamaita, metsälaitumia ja kaskimetsiä.

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja varsinkin perinnebiotooppien tila on melko huono Suomessa. Jäljellä on vain murto-osa sadan vuoden takaisista niityistämme ja muista perinnebiotoopeista. Ruotsissa tilanne on Suomea parempi, mutta sielläkin riittää työtä maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon eteenpäin viemisessä. Perinnebiotooppien heikon tilan kohentamisen lisäksi voidaan maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon tukemista perustella perinnebiotoopeista riippuvaisten eliöiden määrän nopealla kasvulla, kansallisilla ja kansainvälisillä päämäärillä, laeilla ja sitoumuksilla sekä esimerkiksi yhteiskunnan aiheuttamilla ja maatalouden sisäisillä muutospaineilla.

Maatalouden ympäristötuki on yksi keino edistää maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitoa. Maatalouden ympäristötukijärjestelmä perustuu Euroopan komission ja neuvoston asetuksiin sekä jäsenvaltioiden maatalouden ympäristönsuojelun historiaan ja kansallisiin ympäristöpainotuksiin. Näihin seikkoihin pohjaavat myös Suomen ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmät.

Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoito maatalouden ympäristöpoliittisten keinojen avulla oli uutta Suomessa ennen Euroopan unioniin liittymistä. Siksi Suomen ensimmäinen maatalouden ympäristöohjelma oli hyvin vesiensuojelupainotteinen. Ympäristöohjelmasta saadun kokemuksen ja palautteen perusteella nykyisen ohjelmakauden ympäristötukijärjestelmän toimenpiteitä muutettiin ottamaan paremmin huomioon luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt. Ruotsissa maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden

ja perinneympäristöjen suojelulla on pitkät perinteet. Sen vuoksi Ruotsin koko ympäristöohjelmassa keskitytään luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitoon. Ruotsissa ohjelmakausien välillä ympäristöohjelmaan tehdyt muutokset ovatkin koskeneet lähinnä ympäristötukijärjestelmän yksinkertaistamista ja tarkoituksenmukaisuuden lisäämistä.

Maatalouden ympäristötuki on hyvä ja mielenkiintoinen työkalu maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseksi. Niin kuin niityn hoitamisessa täytyy olla valpas seuramaan hoidon vaikutuksia ja muutoksia vaikkapa niitylajistossa, niin myös ympäristötuen kohdalla on pystyttävä vastaamaan eteen tuleviin haasteisiin. Parhaimmat tulokset maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidossa saadaan niin luonnon, viljelijän kuin myös yhteiskunnan kannalta yhteistyön kautta. Laaja-alaiseen ja monipuoliseen yhteistyöhön perustuvien maatalouden ympäristötukijärjestelmien avulla Suomen ja Ruotsin maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus säilyy ja jopa lisääntyy, kulttuuriperintömme välittyy tuleville sukupolville ja maaseutumaisema on avoin ja kaunis katsella.

Työssäni oli alun perin tarkoitus käsitellä Suomen ja Ruotsin rinnalla myös Englannin, Tanskan ja Itävallan maatalouden ympäristötukijärjestelmiä. Koska työn aihe oli todella mielenkiintoinen, paneuduin aiheeseen syvällisesti myös aiheen pohjustuksen eli kappaleiden kolme ja neljä osalta. Sen vuoksi oli hyvä, että työni rajattiin koskemaan vain Suomen ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmiä. Mielestäni olen pystynyt työssäni antamaan kuvan siitä, mistä maatalousalueiden luonnon monimuotoisuus ja perinneympäristöt muodostuvat. Olen mielestäni myös onnistunut tuomaan esiin, kuinka paljon erilaisia perusteita on olemassa ja löydettävissä ympäristötuen kohdentamiselle maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoitamiseksi ja kuinka laaja-alaisella ja vuorovaikutteisella kentällä siten liikutaan puhuttaessa maatalouden ympäristötuesta ja sen mahdollisuuksista maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämiseksi. Lisäksi olen mielestäni onnistunut selvittämään, minkälaisia muutok-

sia Suomen ja Ruotsin ympäristötukijärjestelmiin on tehty maatalousaluiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon edistämisen kannalta ohjelmakausien 1995-1999 ja 2000-2006 välillä.

Jotta olisin saanut vieläkin kattavamman kuvan Ruotsin ympäristötukijärjestelmästä, olisi saattanut olla hyödyllistä tehdä haastattelu myös Jordbruksverketissä eli organisaatiossa, joka vastaa Ruotsin ympäristötukijärjestelmän toimeenpanosta. Voi olla, että osaltaan sitä kautta työni loppuosa olisi saanut enemmän painoarvoa. Laajuudestaan huolimatta työni on katsaus tutkimuksen kohdemaiden ympäristötukijärjestelmistä ja toivonkin, että työni innostaa tutustumaan vielä yksityiskohtaisemmin niin Suomen ja Ruotsin kuin myös muiden Euroopan unionin jäsenmaiden maatalouden ympäristötukijärjestelmiin. Kokemusteni perusteella siihen työhön avuksi löytyy paljon avuliaita henkilöitä.

KIITOKSET

Suuri kiitos ohjaavalle opettajalleni Ritva Mäelle neuvoista, ideoista, käydyistä mielenkiintoisista keskusteluista ja ennen kaikkea saamastani kannustuksesta opinnäytetyötä tehdessäni.

Iloiset kiitokset työni tilaajalle Tarja Haaraselle saamistani ideoista, neuvoista ja mielenkiintoisesta materiaalista. Yhteistyö hänen kanssaan on ollut mitä antoisinta, mielenkiintoisinta ja mukavinta. Iso kiitos hänelle myös ohjauksestani erikoistumisharjoitteluni aikana maa- ja metsätalousministeriössä.

Suurkiitokset myös Carl-Fredrik Lööfille Ruotsin maatalousministeriöön. Oli hienoa, että haastattelu Tukholmassa oli mahdollista toteuttaa ja että se onnistui hyvin. Kiitos myös häneltä saamastani materiaalista.

Suurkiitokset ansaitsevat työtäni varten haastatellut henkilöt: Tarja Haaranen, Carl-Fredrik Lööf, Sini Wallenius ja Tiina Malm.

Iloinen kiitoksen sana myös kaikille niille henkilöille ja tahoille Suomessa ja Ruotsissa, joilta sain käyttööni upeita valokuvia ja muuta materiaalia. Kiitokset myös Luonnonhoidon koulutusyhdistykselle eli LUOKO Ry:lle ja Agrologien Liitto Ry:lle saamistani stipendeistä.

Aurinkoiset kiitokset Samulle, joka toimi muun muassa ATK-tukihenkilönäni. Lämpimät kiitokset myös kotiväelle ja kaikille niille henkilöille, jotka kannustivat minua työssäni ja edesauttoivat työni onnistumisessa.

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus:

Ahlgrén, K. 1999. Eläimet maisemanhoitajina Askolassa. Opinnäytetyö. Hämeen ammattikorkeakoulu, Mustiala. Hämeen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B:21. Hämeenlinna. 51 s.

Alanen, A. 1997. Maaseudun mansikkapaikat – muistojako vain? Suomen luonnon sata vuotta. Luonnon Tutkija 100(5): 198-208. Yliopistopaino, Helsinki.

Ala-Siurua, M. 1998. Maisemansuojelu Ruotsissa. Ympäristötukiohjelman pääpiirteet. Moniste. Ympäristöministeriö. 9 s.

Betänkande av Miljöprogramutredningen 1999. Jordbruk och miljönytta. Nytt miljöprogram för jordbruket. Statens offentliga utredningar 1999:78. Jordbruksdepartementet. Elanders Gotab, Stockholm. 292 s.

Hæggström, C-A., Heikkilä, T., Peiponen, J. & Vuokko, S. 1997. Touko-härkä ja kultasiipi. Niityt ja niiden hoito. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, Keuruu. 160 s.

Euroopan komissio 1998. Yhteinen maatalouspolitiikka. Euroopan maatalouden ja maaseutualueiden kehittäminen: Jatkuvuus ja muutos. Maatalouden pääosasto. Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto, Luxembourg. 19 s.

Hakalisto, S., Nieminen, S. & Kanerva, T. 1998. Perinnebiotooppien kasvillisuuden seurantaopas. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B, No 48. Oy Edita Ab, Helsinki. 81 s.

Heikkilä, M. 2001. Maatalouden ympäristötuki ja luonnon monimuotoisuus. BirdLife Suomen julkaisuja (No 2.). Yliopistopaino, Helsinki. 41 s.

Heikkilä, T. 1997. Luonto kauniina kulttuurimaisemassa. Suomen luonnon sata vuotta. Luonnon Tutkija 100(5): 239-245. Yliopistopaino, Helsinki.

- 2000. Suomalainen kulttuurimaisema. Finnreklama Oy, Sulkava. 208 s.

Hiedanpää, J. (toim.). 1994. Biodiversiteetti ja tuotantoelämä. Satakunnan ympäristöntutkimuskeskus ja Porin koulutus- ja tutkimuskeskus. Painosalama Oy, Turku. 144 s.

Hämet-Ahti, L., Suominen, J., Ulvinen T. & Uotila, P. (toim.). 1998. Retkeilykasvio. 4. täysin uudistettu painos. Luonnontieteellinen keskusmuseo, Kasvimuseo. Yliopistopaino, Helsinki. 656 s.

Jaakkola, E. 1999. Maatalouden tuotanto- ja tulopolitiikka-luennot keväällä 1999. Hämeen ammattikorkeakoulu, Mustiala.

Jordbrugslandskabets kulturværdier 2000. Historisk udvikling, politikker og styringsmidler i Norden. TemaNord 2000:520. Nordisk Ministerråd, København. 157 s.

Jordbruksdepartementet 2000. Miljö- och landsbygdsprogram för Sverige år 2000-2006. Regeringskansliet, jordbruksdepartementet. Juli 2000. 215 s.

Jordbruksverket 1997. Utvärdering och översyn av det svenska miljöprogrammet för jordbruket. Rapport 1997:10. 163 s.

Jordbruksverket 1999. Miljöeffekter i Sverige av EU:s jordbrukspolitik. Rapport från projektet CAP:s miljöeffekter. Rapport 1999:28. Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet. SJV offset, Jönköping. 173 s.

Jordbruksverket. Utbetalning av miljöstöd under kalenderåret 2000. Stödutbetalningsenheten. Moniste. 3 s.

Järvinen, H-L. 1998. Maaseudun perinnemaisemien nykytila ja säilyttämismahdollisuudet. Opinnäytetyö. Hämeen ammattikorkeakoulu, Mustiala. 63 s.

Kansallinen biodiversiteettitoimikunta 1997. Suomen biologista monimuotoisuutta koskeva kansallinen toimintaohjelma 1997-2005. Suomen ympäristö 137. Ympäristöministeriö. Oy Edita Ab, Helsinki. 189 s.

Korhonen, M. 1977. 100 sientä. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, Keuruu. 168 s.

Lappalainen, I. (toim.). 1998. Suomen luonnon monimuotoisuus. Suomen ympäristökeskus. Oy Edita Ab, Helsinki. 304 s.

Lindahl, C. 2000. Traditional rural biotopes in Sweden. Seminar on traditional rural biotopes in Turku 2.-4.5.2000. The Nordic Council of Ministers, The Southwest Finland Regional Environment Centre. 72 s.

Linna, V. 1974. Täällä Pohjantähden alla. 22. painos. Werner Söderström Osakeyhtiön laakapaino, Porvoo. 459 s.

Luostarinen, M. & Yli-Viikari, A. (toim.). 1997. Maaseudun kulttuuri-
maisemat. Rural landscapes in Finland. Suomen ympäristö 87. Suomen ympäristökeskus, Maatalouden tutkimuskeskus. Finnreklama Oy, Sulka-
va. 151 s.

Maa- ja metsätalousministeriö 1997. Uusiutuvat luonnonvarat ja biologisen monimuotoisuuden hoito. MMM:n julkaisuja 8/1997. PrintLink Oy, Helsinki. 41 s.

- 1998a. Perustuki maatiloille. Maatalouden ympäristötuki. PunaMusta. 32 s.

- 1998b. Maatalouden ympäristöohjelma 1995-1999. Seurantatyöryhmän loppuraportti. Työryhmämuistio 1995:5 MMM.

- 1998c. Maisemanhoito, luonnon monimuotoisuus, perinnebiotoopit. Maatalouden ympäristötuen erityistuet. SPOY. 16 s.

- 1999. Uusiutuvien luonnonvarojen kestävä käytön yleismittarit. MMM:n julkaisuja 3/1999. PrintLink, Helsinki. 169 s.

- 2000a. Ympäristötukiopas. Maatalouden ympäristötuki. Painotalo Auranen, Forssa. 27 s.

- 2000b. Horisontaalinen maaseudun kehittämissuunnitelma. Tarkistettu versio 30.3.2000. 176 s.

- 2000c. Maiseman hoito, luonnon monimuotoisuus, perinnebiotoopit. Maatalouden ympäristötuen erityistuet. SPOY. 19 s.

Maisema-alue työryhmä 1993. Maisemanhoito. Maisema-alue työryhmän mietintö I. Mietintö 66/1992. Ympäristöministeriö. Painatuskeskus Oy, Helsinki. 199 s.

Mikä ihmeen kestävä kehitys? 1997. Esite. Taloudellinen Tiedotustointo ja Ympäristöministeriö. Vientipaino Oy.

Mönkkönen, M. 1983. Multian historia 1866-1975. Vanhan Ruoveden historia III:2. Printtari Oy, Saarijärvi. 581 s.

Naturvårdsverket 1993. Jordbruk och miljö. Underlagsrapport till Naturvårdsverkets aktionsprogram Miljö '93. Rapport 4208. AB Fälths Tryckeri, Värnamo. 92 s.

Naturvårdsverket förlag 1997. Sveriges finaste odlingslandskap. Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet. Etapp 1. Naturvårdsverket rapport 4815. Norstedts Tryckeri AB, Stockholm. 261 s.

Partanen, H., Turtola, A., Heikkilä, T. & Helenius, J. 1997a. Viljelyaluiden luonto. Maa- ja metsätalousministeriö, Painorauma. 23 s.

Partanen, H., Heikkilä, T. & Pykälä, J. 1997b. Perinnemaisemat – maaseudun rikkaus. Maa- ja metsätalousministeriö, Painorauma. 23 s.

Perinnemaisemien hoitotyöryhmä 2000. Perinnebiotooppien hoito Suomessa. Perinnemaisemien hoitotyöryhmän mietintö. Suomen ympäristö 443. Ympäristöministeriö. Oy Edita Ab, Helsinki. 162 s.

Pitkänen, M. & Tiainen, J. 2000. Maatalous ja luonnon monimuotoisuus. BirdLife Suomen julkaisuja (No 1.). Yliopistopaino Oy, Helsinki. 101 s.

Poutala, J. 1998. Katsaus EU:n maatalouden ympäristötukiohjelmiin jäsenvaltioissa sekä ohjelmien ympäristövaikutuksiin EU:ssa. Ympäristöministeriö. 30 s.

Rauta, O. 1999. Ruotsin ja Suomen ympäristötukien vertailu. Opinnäytetyö. Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Ilmajoki. 50 s.

Soini, K. ja Tuuri, H. 2000. Maatalouden ympäristötukijärjestelmän (1995-1999) toimeenpano. Maatalouden tutkimuskeskuksen julkaisuja. Sarja A, 89. Maatalouden tutkimuskeskus. Jyväskylän yliopistopaino. 60 s.

Suominen, J. & Hämet-Ahti, L. 1993. Kasvistomme muinaistulokkaat: tulkintaa ja perusteluja. Norrlinia 4. Kasvimuseo, Luonnontieteellinen keskusmuseo. Vammalan kirjapaino, Vammala. 90 s.

Svenska miljömål 1998. Miljöpolitik för ett hållbart Sverige. En sammanfattning av regeringens proposition 1997/98:145. Miljödepartementet. Gotab, Stockholm. 28 s.

Talvia, O. 2000. Kanta-Hämeen perinnemaisemat. Alueelliset ympäristöjulkaisut 157. Hämeen ympäristökeskus. Hämeenlinnan Offsetkolmio Ky, Hämeenlinna. 135 s.

Tarvainen, A. & Haaranen, T. 1998. Rakkaudesta perinnemaisemiin. Uusmaalaiset perinnemaisemat. Matkaajan opas. Uudenmaan Maa- ja kotitalousnaisten piirikeskus. Fagepaino Oy. 23 s.

UNCED 1993. YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssi. Rio de Janeiro 3.-14.6.1992. Ympäristöministeriö ja ulkoasiainministeriö. Forssan Kirjapaino Oy. 239 s.

Vainio, M. 2000. Perinnebiotooppien valta- ja luonnehtijalajeja. Moniste. 6 s.

Wallenius, S. 2000. 1999 maksettujen ympäristötukien jakautuma kohteittain. Moniste. 1 s.

Ympäristöministeriö 1990. Maatalous ja uhanalainen luonto. Jordbruk och natur. Esite 23 1990. 3. PAINOS. Ympäristönsuojeluosasto. Martinpaino Oy, Helsinki. 23 s.

- 1998. Hallituksen kestävän kehityksen ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös ekologisen kestävyuden edistämisestä. Suomen ympäristö 254. Oy Edita Ab, Helsinki. 51 s.

- 2001. Perinnemaisemien hoitotyöryhmän mietinnöstä annettujen lausuntojen yhteenveto. Julkaisematon lähde. Yhteenvedon laatinut Eija Salmi. Alueiden käytön osasto.

Yrjölä, T. & Kola, J. 2000. Kustannus-hyötyanalyysi monivaikutteisesta maataloudesta. Helsingin yliopisto, taloustieteen laitos. Julkaisuja nro 27.

Artikkelit:

Ahonen, U. 2000. Uhanalaisista yhä useampi kulttuuriympäristön laji. Luonnonsuojelija. Suomen luonnonsuojeluliiton jäsenlehti. N:o 5-6/2000. Helsingin Sanomien lehtipaino, Sanomala, Vantaa.

Haaranen, T. 2000. Maatalouden ympäristötuki maiseman- ja luonnonhoidon työkaluna. Viherympäristö 4/2000.

Hietanen, J. 2000. Perinnemaisemia alle 20 000 hehtaaria. Helsingin Sanomat 27.8.2000.

Juntti, M. 1999. Maatilojen ympäristötuki Isossa-Britanniassa. Ympäristö 3-1999. Oy Edita Ab, Helsinki.

Nordberg, L. 2000. Euroopan maisemasopimus allekirjoitettu. Ympäristö 8-2000. Oy Edita Ab, Helsinki.

Säädökset:

Komission asetus (EY) N:o 746/96, ympäristönsuojelun vaatimusten ja maaseutu ympäristön hoidon vaatimusten kanssa sopusointuisista maatalouden tuotantomenetelmistä annetun neuvoston asetuksen (ETY) N:o 2078/92 soveltamista koskevista yksityiskohtaisista säännöistä. Annettu 24 päivänä huhtikuuta 1996. Euroopan yhteisöjen virallinen lehti, L 102/19, 25.4.1996.

Komission asetus (EY) N:o 435/97, ympäristönsuojelun vaatimusten ja maaseutu ympäristön hoidon vaatimusten kanssa sopusointuisista maatalouden tuotantomenetelmistä annetun neuvoston asetuksen (ETY) N:o 2078/92 soveltamista koskevista yksityiskohtaisista säännöistä annetun komission asetuksen (EY) N:o 746/96 muuttamisesta. Annettu 6 päivänä maaliskuuta 1997. Euroopan yhteisöjen virallinen lehti, L 67/2, 7.3.1997.

Komission asetus (EY) N:o 1759/1999, Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahaston (EMOTR) tuesta maaseudun kehittämiseen annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 1257/1999 soveltamista koskevista yksityiskohtaisista säännöistä. Annettu 23 päivänä heinäkuuta 1999. Euroopan yhteisöjen virallinen lehti, L 214/31, 13.8.1999.

Neuvoston asetus (ETY) N:o 2078/92, ympäristönsuojelun vaatimusten ja maaseutu ympäristön hoidon vaatimusten kanssa sopusointuisista maatalouden tuotantomenetelmistä. Annettu 30 päivänä kesäkuuta 1992. Euroopan yhteisöjen virallinen lehti, 30.7.1992.

Suomen perustuslaki. 2000. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala. 60 s.

Haastattelut:

Haaranen, T. Ylitarkastaja, maa- ja metsätalousministeriö. Haastattelu Helsingissä 6.3.2001.

Lööf, C-F. Departementssekreterare, Jordbruksdepartementet (Ruotsin maatalousministeriö). Haastattelu Tukholmassa 5.3.2001.

Malm, T. Ylitarkastaja, maa- ja metsätalousministeriö. Haastattelu 6.3.2001.

Wallenius, S. Ylitarkastaja, maa- ja metsätalousministeriö. Puhelinhaastattelu 8.3.2001.

Elektroniset lähteet:

Comission proposes new action for the environment. Euroopan komission www-sivu. 18.2.2001. <http://europa.eu.int>

Kuudes ympäristöä koskeva Euroopan yhteisön toimintaohjelma. ”Ympäristö 2010: Tulevaisuutemme valinta” Komission tiedonanto neuvostoille, Euroopan parlamentille, talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. KOM/2001/31 lopullinen. 2001/0029 (COD). Bryssel 24.1.2001. 88 s. Euroopan komission www-sivu 18.2.2001. <http://europa.eu.int>

Maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarastrategia. Maa- ja metsätalousministeriön www-sivu. 5.2.2001. <http://www.mmm.fi>

Maaseudun horisontaalinen kehittämissuunnitelma hyväksytty. Maa- ja metsätalousministeriön www-sivu. 24.5.2000. <http://www.mmm.fi>

Suojellut luontotyypit. Ympäristöhallinnon www-sivu. 1.2.2001. <http://www.vyh.fi/luosuo/tyypit/kataja.htm>

Suomen Ramsar-alueet. Ympäristöhallinnon www-sivu. 5.2.2001.
<http://www.vyh.fi/luosuo/lumo/lusu/Linnut/ramsar.htm>

WTO:n maatalousneuvottelut. Maa- ja metsätalousministeriön www-sivu. 5.2.2001. <http://www.mm.fi>

ESIMERKKI RAKENNETUSTA PERINNEMAISEMESTA

Myös myllyt ympäristöineen edustavat rakennettua perinnemaisemaa. Uitamonsken mylly, Multia. Miia Karja 1999. Tarina kertoo, että myllyn padosta riitti kärejömistä vuosiksi, sillä se aiheutti veden nousun muun muassa talollisen Heikki Uitamonsken rantaniityille (Mönkkönen, M. 1983. Multian historia 1866-1975). Nykyään mylly on museokäytössä.

Kuvassa ylhäällä oikealla olevasta tuutista lensivät viljan jauhatuksessa syntyneet akanat ulos. Taustalla osa rantaniityä, jota on saatettu laiduntaa. Nyt niitty on rannoiltaan pusikoitunut ja metsittynyt. Uitamonsken mylly, Multia. Miia Karja 1999.

PERINTEISEN MAATALOUDEN TYÖ- JA MAANKÄYTTÖMENETELMIÄ

Perinteisen maatalouden aikaan pienet peltotilkut käytettiin viljan viljelyyn. Peltojen lannoittamiseen tarvittu elintärkeä karjanlanta saatiin niitetyn ja lehdestetyn talvirehun avulla. Kuva Maatalouden esittelypuiston, Elonkierron, avajaisista elokuussa 1998. Maatalouden tutkimuskeskus ja Jokioisten kartanot, Jokioinen. Miia Karja 1998.

Perinteisen maatalouden aikaan karja laidunsi pääosin hakamailla ja metsissä. Tavallista oli, että karja päästettiin laiduntamaan myös niityille rehusadon korjaamisen jälkeen. Tätä kutsutaan nykyään jälkilaidunnukseksi. Metsälaitumilla karja kulki vapaana tai paimenen johdolla. Kuva Maatalouden esittelypuiston, Elonkierron, avajaisista elokuussa 1998. Maatalouden tutkimuskeskus ja Jokioisten kartanot, Jokioinen. Miia Karja 1998.

KETOJEN JA NIITTYJEN KASVILLISUUTTA

Lähde: Tarvainen, A. & Haaranen, T. 1998. Rakkaudesta perinnemaisemiin. Uusmaalaiset perinnemaisemat. Vainio, M. 18.4.2000. Perinnebiotooppien valta- ja luonnehtijalajeja (moniste).
Nimistö on Hämet-Ahti ym. 1998 mukainen.

Karut heinä- ja ruohovaltaiset kedot

ahomansikka (*Fragaria vesca*)
 ahonoidanlukko (*Botrychium multifidum*)
 ahusolaheinä (*Rumex acetosella*)
 heinäratamo (*Plantago lanceolata*)
 heinätahtimö (*Stellaria graminea*)
 hopeahanhikki (*Potentilla argentea*-ryhmä)
 huopakeltano (*Pilosella officinarum*)
 jäkki (*Nardus stricta*)
 kangasajuruoho (*Thymus serpyllum*)
 keltamaksaruoho (*Sedum acre*)
 ketokaunokki (*Centaurea scabiosa*)
 ketoneilikka (*Dianthus deltoides*)
 ketonoidanlukko (*Botrychium lunaria*)
 keto-orvokki (*Viola tricolor*)
 kissankello (*Campanula rotundifolia*)
 kissankäpälä (*Antennaria dioica*)
 lampaannata (*Festuca ovina*)
 metsälauha (*Deschampsia flexuosa*)
 mäkikaura (*Avenula pubescens*)
 mäkikuisma (*Hypericum perforatum*)
 mäkileinikki (*Ranunculus bulbosus*)
 mäkitervakko (*Lychnis viscaria*)
 nurmirölli (*Agrostis capillaris*)

punanata (*Festuca rubra*)
 pölkkynuoho (*Arabis glabra*)
 rohtotädyke (*Veronica officinalis*)
 sarjakeltano (*Hieracium umbellatum*)
 siankärsämö (*Achillea millefolium*)
 silmäruohot (*Euphrasia* sp.)
 tuoksusimake (*Anthoxanthum odoratum*)
 ukontulikukka (*Verbascum thapsus*)

Mäkikaura (*Avenula pubescens*). Kimmo Härjämäki 2000.

Tuoreet heinä- ja pienruohovaltaiset niityt

- aho-orvokki (*Viola canina*)
 aholeinikki (*Ranunculus polyanthemos*)
 ahomansikka (*Fragaria vesca*)
 ahomatara (*Galium boreale*)
 ahonoidanlukko (*Botrychium multifidum*)
 heinätahtimö (*Stellaria graminea*)
 hiirenvirna (*Vicia cracca*)
 jäkki (*Nardus stricta*)
 keltamatara (*Galium verum*)
 kesämaitiainen (*Leontodon hispidus*)
 keväthanhikki (*Potentilla crantzii*)
 kirkiruoho (*Gymnadenia conopsea*)
 kissankello (*Campanula rotundifolia*)
koiranheinä (*Dactylis glomerata*)
koiranputki (*Anthriscus sylvestris*)
 kumina (*Carum carvi*)
 metsäapila (*Trifolium medium*)
 niittyleinikki (*Ranunculus acris*)
 niittynurmikka (*Poa pratensis*)
 niittynätkelmä (*Lathyrus pratensis*)
nurmilauha (*Deschampsia cespitosa*)
nurmipuntarpää (*Alopecurus pratensis*)
 nurmirölli (*Agrostis capillaris*)
 nurmitatar (*Bistorta vivipara*)
 nurmitädyke (*Veronica chamaedrys*)
 peurankello (*Campanula glomerata*)
 pikkulaukku (*Rhinanthus minor*)
 poimulehdet (*Alchemilla* sp.)
- pukinjuuri (*Pimpinella* sp.)
 puna-apila (*Trifolium pratense*)
 punanata (*Festuca rubra*)
 purtojuuri (*Succisa pratensis*)
 päivänkakkara (*Leucanthemum vulgare*)
 ruusuruoho (*Knautia arvensis*)
 rätvänä (*Potentilla erecta*)
 rönsyleinikki (*Ranunculus repens*)
 siankärsämö (*Achillea millefolium*)
syysmaitiainen (*Leontodon autumnalis*)
 särmäkuisma (*Hypericum maculatum*)
 tuoksusimake (*Anthoxanthum odoratum*)
 valkoapila (*Trifolium repens*)
 voikukat (*Taraxacum* sp.)
- Huom. Runsaina esiintyessään rehevöitymistä ja umpeenkasvua osoittavat lajit on alleviivattu.

Päivänkakkaroita (*Leucanthemum vulgare*) ja kissankelloja (*Campanula rotundifolia*). Miia Karja 1998.

Matalakasvuiset rantaniityt

hernesara (*Carex viridula*)
hiirenvirna (*Vicia cracca*)
jokapaikansara (*Carex nigra*)
jouhivihvilä (*Juncus filiformis*)
luhtakastikka (*Calamagrostis stricta*)
luhtarölli (*Agrostis canina*)
luhtavuohennokka (*Scutellaria galericulata*)
ojaleinikki (*Ranunculus flammula*)
ranta-alpi (*Lysimachia vulgaris*)
rantakukka (*Lythrum salicaria*)
rantamatara (*Galium palustre*)
rantaminttu (*Mentha arvensis*)
rantanätkelmä (*Lathyrus palustris*)
rantavihvilä (*Juncus alpinoarticulatus*)
rönsyrölli (*Agrostis stolonifera*)
suo-orvokki (*Viola palustris*)
vilukko (*Parnassia palustris*)
virmajuuri (*Valeriana sp.*)

Kuvassa keltainen ranta-alpi (*Lysimachia vulgaris*) ja taustalla punakukkainen rantakukka (*Lythrum salicaria*). Miia Karja 1998.

MAATALOUSALUEIDEN LUONNON MONIMUOTOISUUS JA
PERINNEYMPÄRISTÖT SUOMEN JA RUOTSIN MAATALOUDEN
YMPÄRISTÖTUKIJÄRJESTELMISSÄ
- OHJELMAKAUDET 1995-1999 JA 2000-2006

Haastattelukysymykset

Haastateltavan nimi:

Haastateltavan virka, asema, työtehtävät ja työpaikka:

Haastattelun paikka ja aika:

I Ohjelmakausi 1995-1999

1. Kuinka ympäristötukiohjelmien toteuttaminen onnistui ohjelmakaudella 1995-1999 maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen kannalta?
 - tehtyjen sopimusten määrät (kpl ja ha) sopimustyypeittäin?
 - käytetty rahoitus eli tukimäärät sopimustyypeittäin?
 - ympäristötukijärjestelmään kohdennettu kokonaistukimäärä? (Suomen osalta perustuki ja erityistuki eroteltuina)
 - saavutettiinkö kyseiselle ohjelmakaudelle asetetut määrälliset ja laadulliset tavoitteet?
2. Ketkä ja / tai mitkä tahot osallistuivat ympäristötukijärjestelmän laadintaan?
3. Mitä erityisen hyvää ja onnistunutta oli ympäristötukijärjestelmässä varsinkin maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen kannalta ohjelmakaudella 1995-1999?
4. Esitettiinkö ympäristötukijärjestelmästä kritiikkiä erityisesti maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen suhteen? Jos kyllä, niin mitä? Miltä tahoilta?

II Ohjelmakausi 2000-2006

5. Minkälaisia muutoksia koko ympäristötukijärjestelmän rakenteeseen on tehty alkanutta ohjelmakautta varten?
6. Mitä muutoksia ympäristötukijärjestelmään tehtiin maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen suhteen ohjelmakautta 2000-2006 varten? (tavoitteet, alueelliset painotukset yms.)
7. Mihin nämä muutokset perustuivat, miksi yllä olevat muutokset tehtiin?
 - perustuivatko tehdyt muutokset esim. seurantatietoihin tai viljelijöiltä ym. tahoilta tulleeseen kritiikkiin, parannusehdotuksiin?
8. Ketkä ja / tai mitkä tahot olivat mukana valmistelemassa näitä muutoksia?

9. Milloin muutoksia alettiin suunnitella?
10. Kuinka monta maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuteen ja perinneympäristöjen hoitoon liittyvää ympäristötukisopimusta tehtiin Suomessa vuonna 2000?

Kuinka monta maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuteen ja perinneympäristöjen hoitoon liittyvää ympäristötukisopimusta arvioidaan Ruotsissa tehtävän vuonna 2001 eli nykyisen ympäristöohjelman ensimmäisenä toteuttamisvuonna? Tullaanko hakemuksia tekemään enemmän vai vähemmän kuin edellisinä vuosina?

III Muuta

11. Mitä ympäristötukijärjestelmien suunnittelusta sekä muutosten valmistelusta on opittu näiden vuosien aikana ja ohjelmakausien välillä?
12. Kuinka ympäristötukijärjestelmän vaikutusten seuranta ja arviointi on järjestetty?
- mitkä tahot vastuussa?
 - miten rahoitetaan?
13. Kuinka tärkeänä maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen säilyttämistä pidetään yleensä yhteiskunnassa? Eli kuinka laajaa kannatusta maatalouden ympäristötuen kohdentaminen juuri näihin kohteisiin saa?
14. Suuntaviivoja tulevalle ohjelmakaudelle (vuodesta 2007 eteenpäin)
- joko nyt tiedetään, miten ympäristötukijärjestelmän suunnittelu ja valmistelu tullaan toteuttamaan uutta ohjelmakautta silmällä pitäen?
 - mitkä olisivat perusteet mahdollisia muutoksia tehtäessä?
 - ketkä tai mitkä tahot olisivat näitä muutoksia laatimassa?
 - mitä haasteita nähdään olevan maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen säilyttämisessä lähitulevaisuudessa ja seuraavalla ohjelmakaudella?
 - mitä uutta on tiedossa maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja perinneympäristöjen hoidon ja säilyttämisen edistämiseksi yleensä ja hallinnon tasolla?